

TOEKOMST VAN ZENDING

WERELD EN
ZENDING
1987/3

WERELD EN ZENDING

TIJDSCHRIFT VOOR MISSIONAIRE
INFORMATIE EN BEZINNING

16e jaargang 1987 - 3
ISSN 0165-988X

Redactie

Kernredactie

drs. Rogier van Rossum, voorz.
drs. Jan Heijke, secr.
drs. Jan Slomp
drs. Arie Kramer, eindred.

drs. J.D. Gort
dr. Henry Groenen
dr. R.L. Haan
drs. Berma Klein Goldewijk
dr. Jan van Lin
drs. Maria Martens
drs. J.H. Schravessande
drs. G. Siebert
dr. E.W. Tuinstra
dr. Frans J. Verstraelen
drs. Jan Voshaar
T. van Bijnen, België
dr. H.R. Boudin, België

Directie

H.G. Dix
H.A. van Dolderen
W. Pepers
dr. J. van Slageren

Druk: Verhaak B.V., Grave

Adres redactie

drs. A.J. Kramer
Parklaan 9
5211 JH 's-Hertogenbosch
Voor toezending artikelen (in drie-
voud) en boeken ter recensie.

Abonnementsprijs

f 35,--/Bfrs. 665,-- per jaar
Studentenabonnement f 25,--
Losse nummers f 10,-- (incl. porto-
kosten)
Postgiro: 5635338 t.n.v. Wereld en
Zending, Amsterdam

Administratie

Prins Hendriklaan 37
1075 BA Amsterdam, tel. 020-717654
Voor opgave abonnementen, adres-
wijzigingen en advertenties.

Copyright

Overname van artikelen alleen met
toestemming van de redactie en met
bronvermelding.

Wereld en Zending verschijnt
vier maal per jaar en wordt
uitgegeven door

de Nederlandse Missieraad (NMR)
de Nederlandse Zendingsraad (NZR)

TOEKOMST VAN ZENDING

<i>Arie Kramer</i>	Ten geleide	193
<i>Arie van Elven</i>	Onze missionaire opdracht naar het jaar 2000 toe	195
<i>Paul van der Laan</i>	Een evangelikale visie op toekomst van zending	201
<i>Jaap van Slageren</i>	De Nederlandse Zendingsraad in toekomstperspectief	207
<i>Arie Kramer</i>	Kanttelingen uit de studiedag van het Missiologisch Werkverband	215
<i>Gerard Siebert</i>	Van dominant tot remplaçant. Een bouwschets uit Utrecht voor een missionaire gemeente in een stedelijke en mondiale samenleving	217
<i>Rogier van Rossum</i>	De mensn laten struikelen over de boodschap: re-evangelisatie in Limburg	225
<i>Donald McGavran, Raymond Fung</i>	Wereldstrategie voor zending: een discussie	231
	KRONIEK	
<i>Jan Slomp</i>	Missionair futurisme in drie jubilerende tijdschriften	246
<i>Ned. Missieraad</i>	Beleidsverklaring: doel, grondslag, uitgangspunten, keuze voor de armen	250
	VARIA	
<i>Job van Melle</i>	Dienst Over Grenzen 1962-1987: getuigenis, gerechtigheid, dienst	254
<i>Sipko de Boer</i>	Religie en Ontwikkeling, een beschouwing bij 25 jaren Dienst Over Grenzen	256
	BIBLIOGRAFIE	
<i>Leny Lagerwerf</i>	Bibliografie van in Nederland en Nederlandstalig België verschenen missiologische literatuur in het jaar 1986	263
	BOEKBESPREKINGEN	281
	ENGLISH SUMMARIES	288

Ten geleide

Toekomst van zending

Het lijkt niet toevallig, dat de laatste jaren in toenemende mate de vraag wordt gesteld, wat de *toekomst van zending/missie* nog is, zal of kan zijn. Niet door de pessimisten onder ons, maar juist door hen die gegrepen zijn door de kracht van een evangelisch appèl in een samenleving die, dichtbij en veraf, onder spanning staat van grote problemen. Geen wereldvreemde maar wereldvertrouwde christenen vragen naar de "toekomst van zending". Jubilea van befaamde missiologische instellingen, als de tijdschriften *International Review of Mission*(1912-1987), *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft*(1911-1986) en *Missiology*(1972-1987) werden alle drie herdacht met een fors themanummer over "toekomst van zending". Geen triomfantelijke terugblikken over wereldveroverende zendingstheorieën, maar vele vragen en voorzichtige lijnen naar de toekomst, naar de relaties tussen de godsdiensten, de uniciteit van het Christendom, de waarde van niet-christelijke culturen, de verhouding tussen persoonlijk en maatschappelijk heil, de veranderingen in de relaties tussen de oude en de nieuwe kerkgemeenschappen, de relatie tussen kerken en samenleving.

Deze aftastende vragen passen in onze tijd. Dekolonisatie is niet alleen een politiek proces geweest. Vertrouwde sociaal-economische wereldverhoudingen en denkbeelden staan al een generatie lang fundamenteel ter discussie. De relatie tussen culturen is al lang niet meer een zaak van welwillende bespiegelingen, want de sociaal-psychologische spanningen van menselijke discriminatie zijn even fel voelbaar op ieders leefplek als in de wereldwijde contacten tussen volken. Het lijkt er op, dat de westerse christenen nu pas zichzelf beginnen te bevragen over de waarde van hun geloofsovertuigingen in de nieuwe wereld- en leefverhoudingen. Met de opkomst van nieuwe generaties christenen, waaronder missiologen, pastores, missionaire werkers en werksters, die geen persoonlijke geschiedenis hebben in zending en missie onder de koloniale verhoudingen, krijgen alle oude zendingsvragen niet alleen een nieuwe kleur, een nieuw accent. Het worden fundamentele vragen naar wezenlijke inhouden en actuele mogelijkheden.

Thema-nummer

In dit nummer van *Wereld en Zending* wordt hiervan iets zichtbaar. Het *Missiologisch Werkverband*, de Nederlandse oecumenische vereniging van missiologen en aanverwante belangstellenden, besteedde op 20 februari 1987 zijn halfjaarlijkse studiedag aan het thema "Future of mission, beschouwd in de context van de Nederlandse zendings- en missieorganisaties". De start van dit thema-nummer wordt gevormd door de drie inleidingen op deze studiedag: *Arie van Elven* uit de kring van de Nederlandse Missieraad (NMR), *Paul van der Laan* uit de kring van de Evangelische Zendings Alliantie (EZA), *Jaap van Slageren* uit de kring van de Nederlandse Zendingsraad (NZR). Nieuw in dit gezelschap was de evangelikale stem van de EZA. De

redactie signaleert enkele punten uit de discussies van deze studiedag, onder andere het plan voor een *Nederlandse Zendingsconferentie in 1988* als aanloop op de Wereldzendingsconferentie van de Wereldraad van Kerken in 1989 in San Antonio (Texas, USA) en de evangelikale Lausanne-conferentie eveneens in 1989.

Op de studiedag van het Missiologisch Werkverband werd krachtig vastgesteld, dat wereldwijd gerichte zending zich altijd ook afspeelt in en vanuit de eigen geloofsgemeente. Dit blijkt op twee zeer verschillende manieren uit de bijdrage van *Gerard Siebert* over een bouwschets voor een missionaire gemeente in Utrecht en van *Rogier van Rossum* over de re-evangelisatie in Limburg. Twee eveneens totaal verschillende visies op 'toekomst van zending' botsten internationaal op elkaar: de evangelikale *Donald McGavran* pleitte voor een zeer krachtdadige wereldstrategie voor zending. Het pleidooi van McGavran riep een openlijke discussie op, o.a. met *Raymond Fung* van de Wereldraad van Kerken. Van deze discussie geven wij een uitvoerige weergave.

Zoveel is duidelijk, dat de meningsvorming rond deze zendingsvragen volop aan de gang is, zonder nog enig uitzicht op afronding, dat de invalshoeken en standpunten veelsoortig zijn en dat er nog een eindeloze spraakverwarring heerst rond woorden als zending, missie, de zending, de missie, evangelisatie, evangelisch, evangelikaal, getuigen, werelddiakonaat, missionair diakonaat, pastoraal, missionair, ontwikkelingssamenwerking. Om daarover met elkaar enige verheldering te verwerven, zal een ander thema-nummer van *Wereld en Zending* nodig zijn, wie weet een dubbel-nummer.

Kroniek

De speciale jubileumnummers van de hierboven genoemde drie tijdschriften worden door *Jan Slomp* samenhangend besproken.

Een langdurige interne bezinning binnen de Nederlandse Missieraad mondde uit in een *basistekst* over doel, grondslag en beleid, uitgangspunten, keuze voor de armen. Graag drukken we deze tekst af, zodat men er in ruimer kring kennis van kan nemen.

Varia

Dienst Over Grenzen (DOG), de interkerkelijke bemiddelingsorganisatie voor werkers in dienst van zending, werelddiakonaat en ontwikkelingssamenwerking, bestaat 25 jaren. Beleidsbezinning heeft zich de afgelopen jaren intens bezig gehouden met de vraag naar samenhang tussen "religie en ontwikkeling". Hierover schrijven *Job van Melle* en *Sipko de Boer*.

Bibliografie

Voor de vijftiende keer stelde *Leny Lagerwerf*, vanuit het IIMO, Interuniversitair Instituut voor Missiologie en Oecumenica, een zeer uitvoerige bibliografie samen van in Nederland en Nederlandstalig België verschenen missiologische literatuur van boeken en artikelen uit 60 tijdschriften.

Arie Kramer
eindredacteur

Arie van Elven

Onze missionaire opdracht naar het jaar 2000 toe

Achter elkaar volgen hier de drie inleidingen over "toekomst van zending" op de studiedag over dit thema van het Missiologisch Werkverband. De inleidingen bevatten geen officiële standpunten van de Nederlandse Missieraad, de Evangelische Zendings Alliantie en de Nederlandse Zendingsraad, maar visies vanuit de kring van deze organisaties. De inleidingen zijn ieder opgebouwd rond een drietal soms toegespitste stellingen, ter bevordering van discussie op een studiedag. Deze opzet is gehandhaafd bij het verwerken van de inleidingen tot artikel. Het blijkt, dat missionaire termen een eigen leven in een eigen circuit kunnen hebben. 'Zending' en 'missie' zijn algemene woorden, het eerste woord met protestantse en het tweede met katholieke (bij)klank. 'Missionair' lijkt neutraal dus algemeen. 'De zending' en 'de missie' hebben veel sterker eigen protestantse en katholieke nestgeur. Nog steeds. Bij lezing van dit nummer weze men hierop attent.

Het magische jaar 2000 werpt zijn schaduw al vooruit en is zowel maatschappelijk als kerkelijk een uitdaging voor denkers, planners en strategieontwerpers getuige de vele symposia, rapporten en blauwdrukken of in kerkelijk verband de oproepen tot herevangelisatie en op stapel staande evangelisatiecampagnes. Het laat ook de missionaire wereld niet onberoerd zoals het in januari 1987 verschenen themanummer van International Review of Mission "The Future of Mission" laat zien.¹

De toekomst van zending schetsen is een riskante onderneming en niet ontbloeit van het gevaar te vervallen in futurisme. Die toekomst zal echter niet als een vreemd gegeven uit de hemel vallen. Ze heeft haar wortels

in wat nu gebeurt en ze vindt haar ontwerp in de blauwdrukken die nu in de praktijk gemaakt worden. Het zal er daarom meer om gaan "de tekenen van de tijd"² in het licht van de toekomst te interpreteren en de huidige trends in de missionaire praktijk op hun toekomstgehalte te toetsen.

Deze bijdrage wil daartoe een poging doen vanuit het gezichtsveld van de Nederlandse Missieraad aan de hand van een drietal stellingen.

1. Omkering van missie en pastoraal, met de derde wereld als referentiepunt

De eerste stelling slaat op de doorbraak van het eeuwenlang vertrouwde eenrichtingsverkeer van hier naar ginds in de missionaire beweging.

De "zending" van de kerken in het Westen (en Noorden) wordt steeds meer vanuit de traditionele missievelden verwezen naar de eigen context als operatieveld. In de voorbije periode heeft die zending zich vanzelfsprekend gericht op "missie naar buiten" (derde wereld), waar het ging om de concrete invulling van de christelijke zendingsopdracht. Wil deze opdracht naar de toekomst gezien nog waarachtig en effectief zijn, dan zal nadrukkelijk "zending" in de eigen wereld erbij betrokken moeten worden.³

De moratorium-discussie (stopzetten, minstens voor een bepaalde tijd, van het zenden en ontvangen van missie-arbeiders en fondsen) in het begin van de zeventiger jaren is goeddeels aan de Nederlandse Missieraad voorbij gegaan. Het debat speelde zich vooral af in kringen van de zending.⁴

Het betekende wel de inzet van een ommekeer van het aloude missieverhaal van massale en intensieve aandacht voor de missionaire zaken buiten de nationale grenzen en het Europese continent naar aandacht voor de missionaire opgaven in eigen land of continent. In een nota van de staf van de Christian Conference of Asia wordt de vraag naar ommekeer kernachtig verwoord: "Zou het moratorium de westerse kerken de vrijheid verlenen om nieuwe functies en nieuwe prioriteiten voor de zending te aanvaarden? Zou het een westerse kerk bevrijden tot het verstaan van zijn zending onder zijn uitgebuite werknemers en zijn ethnische minderheidsgroepen, of zijn zending ten aanzien van de zetels van de wereldmacht, ten gunste van een meer rechtvaardige economische wereldorde, of op het terrein van een evangelisatie die zó om mensen geeft,

dat mensen die het spoor kwijt zijn Hem kunnen vinden, die de weg is?"⁵

Huiswerk

Op een heel praktische en dramatische wijze werd de NMR met een moratorium geconfronteerd, toen midden zeventiger jaren achtereenvolgens missionarissen uit Chili en Mozambique werden verdreven respectievelijk zich bewust terugtrokken vanwege de politieke (militaire, economisch-sociale en mensenrechten) situatie. De oorzaken van die situatie, de problemen en de vragen en de interrelatie tussen wat ginds gebeurde en de positiebepalingen van onze westerse landen, kwamen daarmee levensgroot op ons af. Dit vormde de aanzet tot een heel proces van bekering waarin zich een gevoeligheid ontwikkelde voor de bevrijdingsstrijd die in alle continenten van de derde wereld op verschillende plaatsen gevoerd wordt en voor de problemen waaruit deze strijd voortkomt en waarvan de wortels te vinden zijn in de dominantie en de politiek-maatschappelijke en economische structuren van de westerse wereld. In de tweede helft van de zeventiger jaren voerde dit voor de NMR tot het inzicht dat de agenda voor het missionaire handelen bepaald wordt door de wereld.⁶ Hiermee wordt missie duidelijk gericht op de wereld in zijn concrete verschijningsvorm in zoverre het een wereld is van onrecht, macht en afhankelijkheidsrelaties die leiden tot onderdrukking, onderontwikkeling en uitbuiting. Missie is een naar die wereld toegekeerde zorg door het ombuigen van onheil tot heil en zo werken aan het oprichten van de tekenen van het Rijk Gods: gerechtigheid, vrede en liefde. In toenemende mate is duidelijk geworden dat we

die wereld vooreerst in de directe omgeving moeten zoeken.⁷

De meest efficiënte missionaire assistentie die we aan kerken en gemeenschappen overzee kunnen geven is hier de voorwaarden te scheppen waarop een betere verdeling van macht, arbeid en welvaart wereldwijd tot stand kan komen. De stemmen uit de derde wereld die erop aandringen ons eigen huiswerk eerst goed te doen, worden steeds luider, waarbij onze aanwezigheid ginds eerder als een "leeropdracht" gezien moet worden dan als een hulpverlening.

Uitzendbeleid

De invloed van deze omgekeerde richting van missie is merkbaar zowel in de aanduiding van wat we "missie" noemen als in het uitzendbeleid van missionaire werkers. Het is niet toevallig, dat in de kring van missie-organisaties taken hier b.v. in industrie- en vreemdelingenpastoraat en vredeswerk steeds meer als "missionaire" taken worden benoemd en de hulp aan kerken overzee in hun kerkopbouwend werk meer als "pastoraatswerk" worden aangeduid.⁸

In het uitzendbeleid van werkers voor de derde wereld wordt toenevend prioriteit gegeven aan z.g. solidariteitsinzetten die de mogelijkheid van een soort stage inhouden waarvan de vruchten in een terugkoppelingsproces aan het missionaire werk in de eigen context ten goede moeten komen.

De nadruk die komt te liggen op de missie "in loco" wil nog niet zeggen, dat we daarmee missie "in globo" kunnen vergeten.⁹ *We hebben juist het mondiale missionaire perspectief nodig om onze eigen opgaven te ontdekken en onze koers te bepalen. In zoverre is missie-wereldwijd een blij-*

vend referentiepunt voor missie-thuis.

Nog nauwelijks begonnen

Een ontwikkeling van vijftien jaar heeft ons tot een ander verstaan van missie gebracht. Dat wil nog niet zeggen, dat de missionaire praktijk daarmee in overeenstemming is. Aan de eigenlijke uitvoering van "zending in Nederland" zijn we nog nauwelijks begonnen, een aantal goede initiatieven en aanzetten heren der niet te na gesproken. De hoofdaandacht en de hoofdmoot van de missionaire inzet van de missionaire organen en organisaties ligt echter nog bij de missie overzee. Wil "missie" nog toekomst hebben, dan zal deze aandacht en zorg zich met prioriteit moeten gaan richten op de eigen situatie. Daar liggen de uitdagingen en taken voor de komende jaren. Vragen als: welke boodschap hebben we aan de gesecculariseerde samenleving, hoe gaan we om met de niet (meer) gelovigen, met de mensen van andere culturen, met de mensen van de andere godsdiensten in ons midden; hoe pakken we onze sociaal-economische verhoudingen aan en doen we onze politieke was, hoe buigen we onheil tot heil om in onze wereld, komen dan aan bod.

Het antwoord op die vragen zal bepalend zijn voor de toekomst en de kwaliteit van de kerk; want een kerk zonder "missie", zonder boodschap - in meervoudige zin - aan de concrete wereld, heeft het hart verloren.

Het zal een harde opgave zijn om met die vragen in de eigen context bezig te zijn, want al zijn er zwakke tekenen van hoop voor de toekomst van missie,¹⁰ de boodschap voor en van de armen moet gebracht worden aan de rijken in een klimaat van toenemende restauratieve tendenzen,

herbevestiging van de oude machtsposities en no-nonsense politiek.

2. Eenheid van getuigen

De missie/zendingsgeschiedenis vanaf de vorige eeuw is ook een geschiedenis van de export van de westerse christelijke verdeeldheid en tegenstelling (het uitzaaien van de verschillende christelijke denominaties) en daarmee heeft deze geschiedenis, die wezenlijk bedoelde heil te brengen, ook veel onheil gebracht. Hierop heeft mijn *tweede stelling* betrekking.

De zendingsopdracht in de situatie van een verdeelde christenheid betekent een uitdaging aan de kerken tot een radicale oecumene. Zending vraagt dan allereerst om eenheid van bijbels getuigenis en dat zal de echte drijfveer moeten zijn voor vormen van praktische samenwerking.

Onze verdeeldheid heeft het zendingsveld van meet af aan verdeeld en dat is in innerlijke tegenstelling met de kern van de christelijke boodschap die gericht is op het "heelmaken" van de wereld. De tragiek van de verdeeldheid en de obstakels die dit meebracht voor de geloofwaardigheid van het christelijk getuigenis worden op het zendingsveld het scherpst gevoeld. Die verdeeldheid werd daar het meest ervaren als de allervoornaamste oorzaak van de machteloosheid van het christelijk getuigenis in de wereld. De oecumenische beweging in haar huidige gestalte is dan ook midden vorige eeuw geboren op de zendingsvelden en heeft via de interkerkelijke zendingsconferentie van Edinburgh (1910) geleid tot het ontstaan van de Wereldraad van Kerken.¹¹

Verdeeld getuigenis

Van meet af aan was duidelijk, dat het probleem niet lag op het vlak van

praktische vormen van samenwerking, maar in de verdeeldheid van het christelijk getuigenis zelf. Wanneer we staan voor de missionaire opdracht in eigen omgeving voor de komende periode en we geconfronteerd worden met de fundamentele vragen van heil en onheil (mensenrechten, armoede, kapitalisme, individualisme) binnen de eigen seculiere context, zal het duidelijk zijn dat we ons geen herhaling van het drama uit de vorige eeuw kunnen permitteren. Als er geen gezamenlijk christelijk antwoord mogelijk is op de uitdagingen van de huidige en toekomstige samenleving zullen we het antwoord helemaal schuldig moeten blijven. De gezamenlijkheid van het getuigenis is geboden in een situatie waarin de machthebbers erop uit zullen zijn het christelijk spreken over maatschappelijke en politieke zaken te verdelen en waarin de jongeren laten blijken de scheidinglijnen tussen de ene en de andere kerk volstrekt irrelevant te vinden. Relevant is de geloofwaardigheid van de boodschap aan de hedendaagse wereld.¹² De eigenlijke prikkel echter tot een gezamenlijk getuigenis komt voort uit het hart van ons geloof zelf.¹³

Onder de eenheid van het christelijk getuigenis verstaan we, dat de christelijke kerken een krachtig en niet mis te verstaan teken geven aan de wereld, dat ze, zoals hun belijdenis luidt, staan op hetzelfde fundament: Jezus Christus "goed nieuws voor de wereld". Voor het heil van de wereld en voor de onderlinge verhoudingen tussen mensen en volkeren mag daarvan iets verwacht worden. De christelijke kerken staan samen in de traditie van de Bergrede en in de traditie van de strijd tegen demonische machten. Het zijn die gezamenlijke bijbelse uitgangspun-

ten die de kerken moeten uitdagen om - in het licht van de nieuwe missionaire opgaven waarvoor ze gezamenlijk staan - de binnenkerkelijke spitsvondigheden te overstijgen en de gescheidenheid te relativieren in plaats van ze te koesteren in zelfgevoegzaamheid.

Een dringende zaak

Een belangrijke dimensie van de zendingsopdracht, naar de toekomst gezien, is dus, dat de christelijke kerken de weg naar elkaar gaan om samen de weg van Jezus Christus naar de wereld te gaan zoals die zich concreet in het huidige tijdperk vertoont. Dit veronderstelt meer dan wat goedwillende en tegelijk vrijblijvende vormen van samenwerken. Het vraagt, dat de christelijke kerken zich daadwerkelijk bekeren tot elkaar en in verkondiging en gebed, in studie en viering, in strategie en gemeenteopbouw de eenheid van het getuigenis voorrang verlenen.

Binnen de kerken van de reformatie is in Nederland een proces van Samen-op-weg in gang gezet. De Rooms-Katholieke Kerk neemt daar niet aan deel. Het zal dan ook met name voor deze kerk een dringende zaak zijn met het oog op een waarachtige en effectieve invulling van de missionaire taken waarvoor zij zich in de komende jaren gesteld ziet, zich ernstig te bezinnen op haar werkelijke bereidheid tot oecumene. De missionaire organen binnen deze kerk mogen het ter wille van de toekomst van de zending als een eigenlijke opdracht zien de oecumenische beweging binnen de kerk te bevorderen.

3. Vragen aan de eigen kerkgemeenschap

Missionair bezig zijn stelt niet alleen vragen aan alle christelijke kerken

ten aanzien van hun onderlinge verhouding vanuit de opdracht tot eenheid,¹⁴ het stelt ook vragen aan iedere kerk afzonderlijk met betrekking tot het verstaan van Gods woord in de concrete historische situatie. Missie als kerkgrenzen overschrijdende activiteit naar de wereld toe, onder vraagt de kerk over haarzelf, haar leer en praktijk. Vandaar de *derde stelling*.

Zending stuurt ons steeds weer op zoek naar een vernieuwd en voller verstaan van het evangelie en stelt daarom telkens opnieuw de vraag tot bekering aan de eigen kerkgemeenschap. Vanuit de R.K. kerkgemeenschap bezien luidt deze vraag voor de toekomst: hoe groot is de spankracht binnen die kerk om pluriformiteit en authenticiteit als componenten van kerk-zijn samen te houden?

De geschiedenis van het Godsvolk in de Schriften leert, dat in wisselend historische omstandigheden het woord van God tot zijn volk telkens opnieuw moest worden ingevuld en tot veranderende gestalten van de "Qahal Jahwe" voerde. De "ecclesia Dei" zag zich voor andere opgaven gesteld ten tijde van het verblijf in de woestijn dan in de tijd van het koningsschap of van de ballingschap. Jezus stelde, in de naam van Zijn Vader, het Godsvolk voor nieuwe vragen en opdrachten en de apostelen zagen zich genooddaakt binnen de romeins-hellenistische cultuur nieuwe antwoorden te vinden op de toenmalige uitdagingen. De wereld intrekken met Gods woord vraagt van de kerk telkens opnieuw na te denken over de inhoud van dat woord en het in groter volheid te verstaan. De huidige wereld vraagt de kerk om in te spelen op een nieuwe culturele situatie. Stelt ze zich open voor de signalen uit de samenleving

en met name voor de signalen uit de perifere pastoraal waar de mensen, die onderduiken in de diaconale prioriteiten die de gemarginaliseerden stellen, in de overtuiging dat de Geest spreekt door de stem van de armen, nieuwe opdrachten voor de zending van de kerk formuleren? Inspelen op de huidige opgaven eist van de kerk dynamiek en pluraliteit in een samenleving waarin christen-zijn en religiositeit niet meer vanzelfsprekend en beschut zijn.

Naar de R.K. Kerk gezien betekent dit: hoe groot is de spankracht om in een monolithische ordening die pluraliteit te verdragen en in te bouwen in overeenstemming met de authenticiteit van het getuigenis? Er is ongetwijfeld op dit moment sprake van een polariteit binnen de katholieke kerk die mede is opgeroepen door een missionaire beweging die meer accent legt op de "ene mensheid omvattende heilsgeschiedenis."¹⁵ Het zal daarom mede een zorg en een opgave zijn voor deze missionaire beweging ervoor te waken, dat deze polariteit niet verkeert in een heilloze polarisatie, zonder dat ze de dynamiek prijsgeeft die ze uit haar aard gehouden is in de kerk in te brengen.

De toekomst van de zending

De toekomst van de zending wordt in grote mate (onvoorzienbare ontwikkelingen daargelaten) bepaald door de wijze waarop de kerken nu de missionaire opgaven in eigen om-

geving ter hand nemen, met name door de bereidheid om de mondiale werkelijkheid van de hedendaagse wereld als toetssteen in de eigen leefsituatie toe te laten, door de bereidheid om dit in gezamenlijkheid te doen en door de openheid binnen iedere kerk om zichzelf in het licht van die opgaven onder kritiek te stellen.

1. International Review of Mission, Vol. 76 (1987) no. 301, January 1987.
2. Vat. II, Gaudium et Spes no.4.
3. F.J. Verstraelen "The Future of Mission: a Western Perspective", International Review of Mission no.301 pag.42-47.
4. Zie: Allerwegen 6 (1975) no.2. *De Moratorium-Discussie. Een selectie bijdragen uit Afrika, Azië en Latijns Amerika* en Wereld en Zending 4 (1975) no.6 waarin L.A. Hoedemaker, *Protestantse stemmen in het moratorium-debat. Een selectie*, en J.M. Hogema, *Het moratorium-debat in katholieke kring*.
5. Ibid. pag.55-56.
6. Jaarverslag NMR 1976-1978: Keuze voor een Ontwikkeling, pagina .5
7. Allerwegen 14 (1983) no.37, p.47-48 Zending en Evangelisatie een Oecumenisch Accoord.
8. "Visie en Beleid", nota van het Centraal Missionair Beraad Religieuzen, april 1986, pag.7-8.
9. Verstraelen op.cit. pag.43.
10. Verstraelen op.cit. pag.45.
11. H. Fiolet "Verdeelde christenen in gesprek", Paul Brand 1960, pag.16.
12. Getuigenissen op de Oecumenische Jongereindag te Driebergen, 23 mei 1987, Trouw 25 mei 1987, pag.6.
13. Allerwegen 14 (1983) no.3, pag.32-33.
14. Johannes 17,11.
15. "Visie en Beleid" zie noot 8, pag.11-12. zie ook: A. de Groot "De uiteinden der aarde" in "Christenen in Ontwikkeling", uitgave CMC/CMBR/Cebemo pag.23-24.

Drs. A.N. van Elven, algemeen secretaris
van de Nederlandse Missieraad

Paul van der Laan

Een evangelikale visie op toekomst van zending

Het heeft mij verrast, vanuit de kring van het Missiologisch Werkverband het verzoek te ontvangen, een evangelikale visie op "toekomst van zending" te geven. Naar ik begrepen heb, zijn evangelikale christenen voor sommigen in die kring als een nagel aan de kathedr. Als kerkhistoricus voel ik mij bovendien niet de eerst aangewezen om te schrijven over "toekomst van zending". Op de studiedag voelde ik mij aanvankelijk als een leeuw in een kuil vol Daniëls. In de loop van de dag bleken we echter tot wederzijdse verrassing gemakkelijk en open met elkaar in dialoog te kunnen gaan.

1. Gehele generatie

Mijn eerste stelling vertolkt een uiterst stereotype opvatting van de evangelikalen:

De Kerk van Jezus Christus staat voor de taak om de gehele generatie die leeft in het jaar 2000 door woord en daad te overtuigen van de unieke boodschap van het evangelie en hen te dringen hier persoonlijk in te participeren met als doel in herstelde liefderelatie te komen met God, onze Schepper.

a. Eeuwenoude opdracht

De zogenaamde „Grote Opdracht” van Jezus, uitgesproken kort voor Zijn hemelvaart (Matth.28:19 en Marcus 16:15) gekoppeld aan de eschatologische betekenis die men verstaat in de voltooiing hiervan (Matth.24:14, 2 Petr.3:9, Openb.5:9), is voor de meeste evangelikalen de bijbelse onderbouwing om ernst te maken met en prioriteit te geven aan de genoemde stelling.

Vaak met verontachtzaming van de belangrijke bijdrage van de missie van de Rooms-Katholieke Kerk en de Oosterse Orthodoxe Kerken, is

de zendingsdraad volgens de meeste evangelikalen pas na Graaf Nicolaus Ludwig von Zinzendorf (1700-1760) en William Carey (1761-1834 „de vader der moderne zending”) weer opgepikt. Er is een heilige drang om de invulling van de grote opdracht in deze generatie te voltooien. In paragraaf 9 van het zogenaamde „Lausanne-Covenant” (1974) staat: „Het doel moet zijn, alle beschikbare middelen te benutten om zo spoedig mogelijk ieder de gelegenheid te geven het goede nieuws te horen, te begrijpen en aan te nemen.”¹ Er is nauwelijks een thema te bedenken, waarvoor de evangelikalen enthousiaster zijn te maken dan door met verwijzing naar de midelen (massamedia enz.) en groeistatistieken (evangelikalen in vijf jaar van 3,6 naar 5% van de wereldbevolking²) de haalbaarheid van deze eeuwenoude droom aan te tonen. De hartekreet van John Mott op de conferentie van Edinburgh in 1910 „Christ in our generation” blijft actueel.

b. De uniekheid van de liefderelatie met God (her)beleven

De drie hoofdzaken van de evangelikal laten zich in analogie met de oosterse opvatting van de driedeling van de menselijke ziel als volgt inde-len:

Verstand: "De bijbel als onfeilbare maatstaf voor leer en leven" (Invloed Reformatie/Lausanne 1974 par.2)

Gevoel: "Persoonlijke bekering en liefderelatie met God" (Invloed Piëtisme/Lausanne 1974 par.3).

Wil/Daad: "Evangelisatie en Zending" (Invloed Hernhutters, Methodisme en Opwekkingsbewegingen 18e en 19e eeuw/Lausanne 1974 par.6).

Met opzet spreek ik voortdurend over „liefderelatie”, want daarin is mijns inziens het hart van de blijde boodschap het best verwoord. Jezus, *de Weg, de Waarheid en het Leven* (Joh.14:6) brak onze rebellie door identificatie met onze ellende en dienstbaarheid aan Zijn Vader en de wereld en maakte zo het diepste wezen van God (1 Joh.4:16) openbaar. Met deze opdracht zendt Hij ook ons in de kracht van de Heilige Geest (Joh. 20:21). Ondanks de ontegenzeggelijke grote kosmologische consequenties kan en mag dit niet losgekoppeld worden van het individu en zijn of haar persoonlijke keuze; dat is inherent aan het liefde-beginsel. Voor de evangelical dient het hiermee zelfs te beginnen, want alleen vanuit die relatie ziet hij zin en perspectief in sociale en politieke hervormingen.

c. Het bereiken van alle etnische groepen

Sinds de conferentie in Pattaya, Thailand (1980) is de zendingsstrategie van de evangelicals met name gericht op het bereiken van de zoge-

naamde "onbereikte" of "verborgen" groepen (people groups). Dit wordt ook wel gezien als de derde fase in de moderne zendingsgeschiedenis na het bereiken van de kust- en binnenlanden. Van grote betekenis hierin is bijvoorbeeld het werk van Wycliffe Bijbelvertalers, die zich tot doel hebben gesteld, de bijbel in alle bestaande menselijke talen te publiceren. Er zijn nog 2500 wachtenden voor hen in een recent artikel van D.A. McGavran, de nestor van de Amerikaanse "Church-growth"-beweging (Een reuzestap voorwaarts³) wordt gesproken over een aantal van 17.000 people groups. McGavran vindt dit vergeleken met het enorme potentieel aan evangelikale middelen een verrassend klein aantal. Hij meent, dat door veel gebed en vooral veel geld deze groepen spoedig bereikt moeten kunnen worden. Hij vindt een samenlevingsgroep bereikt als "individuele christenen uit hun gemeenschap worden beschouwd als eigen mensen die een weg wijzen die naar hun overtuiging een goede weg voor allen is". Hierbij zou ik willen aanvullen dat de belangrijkste verkondiging nog altijd de vrucht van het veranderde leven is, waardoor men de boom c.q. de bron gaat (h)erkennen (Matth.7:17-19). Uit het boek Handelingen blijkt ook dat het vanzelfsprekend getuige-zijn vanuit de volheid van de Heilige Geest de belangrijkste zendingsdrijfkracht was van de eerste gemeente (zie ook Harry Boer, *Pentecost and Mission*).⁴

De schier onbegrensde mogelijkheden van de moderne massa-communicatie, die zowel in de training als in de verkondiging nog veel beter dienen te worden geïntegreerd, maken het in theorie haalbaar om aan deze zendingsuitdaging te voldoen.

2. Mondialisering

Bij deze zendingsuitdaging dient dan wel de totale Kerk van Jezus Christus betrokken te zijn. Dit brengt mij op mijn *tweede stelling*.

*De uitvoering van de zendingsopdracht is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de totale Kerk van Jezus Christus. De mondialisering dwingt de eerste, tweede en derde wereld tot nog nauwere samenwerking, waarbij E1 en E2-*evangelisatie een hoge prioriteit dient te krijgen.**

Ter verduidelijking: Bij de evangelikalen spreekt met van:

E1 evangelisatie, bij het bereiken van het eigen volk;

E2 evangelisatie, bij het bereiken van een soortgelijke cultuur (bijvoorbeeld Nederlanders in Vlaanderen);

E3 evangelisatie, bij het bereiken van een andere cultuur (zending).

a. Internationale kruisbestuiving

Ter inleiding enkele cijfers:

"Toen William Carey aan zijn zendingsarbeid in India begon, leefden minder dan een half procent van alle (evangelische) christenen buiten het Westen. Aan het begin van de Eerste Wereldoorlog was dit percentage nog maar 6. Maar in 1981 werd de gemeente in het Westen een minderheid. En nu wonen al 66% van alle evangelische christenen in landen van de Derde Wereld", aldus Luis Bush, leider van Comibam '87 (Latin American Congress on Missions, Emerging Nations).⁵

"In de periode van 1967-1984 groeiden de 26 grootste westelijke onafhankelijke evangelische zendingsorganisaties met 42%. In de periode van 1972-1980 groeiden de zendingsorganisaties in Latijns-Amerika, Afrika en Azië met 448%! In Azië alleen al groeide dit in de periode van 1980-1985 nog eens met 308%,

aldus Larry Keyes (The last age of missions).⁶

Opvallend is bijvoorbeeld een uitspraak van Wilson W. Chow uit Hong Kong. Hij zei: "Wij moeten missiologie niet van theologie scheiden. Missiologie moet de richting van de derde wereld theologie bepalen. De grootste theoloog in de bijbel, de apostel Paulus was een zendingeling." Alle huidige trends wijzen er op, dat er tegen het jaar 2000 meer niet-westerse zendingelingen zullen zijn dan westerse. Vorig jaar oktober was bij ons op het landelijk hoofdkantoor een zwarte leider van een belangrijke Pinksterdenominatie uit Namibië. Men had daar de stellige roeping ontvangen om de heidense blanke Europeanen te bekeren, te beginnen in het meest verdorven Nederland. Bij de vele onderscheiden persfoto's van 1986 miste ik de foto van de zwarte evangelist die tijdens het Amsterdam '86 congres, dik in de kleren de Hollandse naaktstranden bebibelde. Dit omgekeerde richtingsverkeer van Oost naar West en van Zuid naar Noord ontlokt bij mij als rechtgeaarde pinksterbroeder een luid "Hallelujah". We hebben lang genoeg de dienst uitgemaakt. Dat de evangelikalen in de tweede- en derde wereldlanden behoefte hebben aan een eigen bezinning over de invulling van de zendingsopdracht blijkt wel uit het feit dat zij ondanks de regelmatige wereldcongressen (Lausanne 1974, Thailand 1980, Lausanne 1989) ook eigen congressen hebben georganiseerd (Bangkok 1982, Mexico 1984, en dit jaar in november in São Paulo, Brazilië).

b. Verdergaande dewesternisering

Ik meen dat de westerse evangelicals de verstrekkende gevolgen van deze numerieke ommekeer nog nau-

welijks overzien. Om maar even bij mijn eigen beweging te blijven. In onze eigen propagandistisch-gevoelige literatuur wordt graag geschermd met het getal van 100 miljoen pinkstergelovigen wereldwijd, hetgeen D. Barrett in zijn immense Numeri "World Christian Encyclopedia" heeft uitgerekend.⁸ Zelden of nooit wordt daarbij vermeld, dat het overgrote merendeel hiervan bestaat uit de zogenaamde groep van "Non-white indigenous". Velen van hen hebben het evangelie verwerkt in de bedding van hun eigen cultuur, net zoals onze Germaanse voorvaders dat in de vroege middeleeuwen hebben gedaan.

Een van de fascinerendste ontwikkelingen van deze tijd is de terugkoppeling van het evangelie naar het Westen, verrijkt door de interactie met andere culturen. De uitdaging aan ons is om zo te komen tot een interculturele theologie. In hoeverre staan wij hiervoor open? Soms vraag ik mij af of de gelovigen in de derde wereld niet veel eerder onze honger naar hun aanvulling op het verstaan van de blijde boodschap dienen te stillen. Aan deze ontwikkelingshulp zijn wij, meen ik, node toe.

c. Task Oriented Partnerships

Hoe dan wel samenwerken? In een lezenswaardig artikel van Larry D. Pate in de *Evangelical Missions Quarterly* (oktober 1986) wordt dit omschreven als Task Oriented Partnerships (TOPS). Hiermee bedoelt hij een samenwerking die gebaseerd is op bedieningen die hetzelfde doel nastreven, los van de geografie, denominatie of traditie. Dit doel moet specifiek zijn met een afgebakend begin- en eindpunt. Er moet een duidelijke taakverdeling zijn en een zo groot mogelijke efficiency worden nagestreefd.⁹ Hoewel ik in dit laatste

toch weer een typisch westerse echo hoor, heeft deze strategie toch het belangrijke voordeel dat elke partij in zijn eigen waarde blijft en vanuit het gemeenschappelijke doel elkaar aanvult met de beschikbare specialiteiten en middelen. Daar E3-evangelisatie door de wijde verspreiding van het Christendom steeds minder urgent wordt, met uitzondering van de moslim-gebieden, dient zending naar het jaar 2000 zich vooral te richten op- en het stimuleren van E1 en E2-evangelisatie.

3. Theologie en praxis

Over het "gezamenlijk doel" kan de mening toch nog wel verschillen, daar ieder dit toch vaak vanuit zijn eigen cultuurwaarde invult. Bijvoorbeeld de invulling en uitwerking van sociaal hulpbetoon. Dit brengt mij bij mijn *derde stelling*.

Nu de "daad" bij de evangelikalen steeds minder het vanzelfsprekende verlengstuk van het "woord" is, maar steeds meer als een onmisbaar onder- of bovendeel daarvan wordt beschouwd, moet er een nieuwe bezinning komen in hoeverre hun theologie en praxis dient te worden aangepast.

a. Langzame accentverschuiving

Voor u uit pure vreugde over deze stelling spontaan een rondedans gaat maken, moet ik u tot de realiteit terugbrengen door vast te stellen, dat deze ontwikkeling uiterst behoedzaam plaatsgrijpt. Vaak gebeurt dit met stappen vooruit met het ene been, terwijl het andere been vast blijft staan in de gevestigde overtuiging dat aan persoonlijke evangelisatie en woordverkondiging prioriteit dient te worden verleend (Lausanne art. 9). In een boeiende artikelenreeks van drs. Nico van der Leer over het onderwerp "Evangelicals en So-

ciala Verantwoordelijkheid" (Soteria 1985) kunt u lezen, hoe in Lausanne 1974 het partnerschap van evangelisatie en sociale verantwoordelijkheid nog onder druk stond van de prioriteit van evangelisatie en hoe in Grand Rapids 1982 dit precies was omgedraaid, hier stond de prioriteit onder druk van het partnerschap.¹⁰ Een belangrijke accentverschuiving. Echter, reeds in 1974 wezen de zg. radicale Latijnsamerikaanse evangelikalen als J.S. Escobar en C.R. Padilla elk dualisme tussen woord en daad, verticaal en horizontaal, van de hand in hun zg. Response op de Lausanne-verklaring. Over dit onderwerp lopen de meningen echter nog steeds sterk uiteen en dreigt er het gevaar van verdeling in twee kampen, maar een bredere acceptatie van de doorwerking van het Koninkrijk Gods in alle facetten van de samenleving vindt zonder meer plaats onder de evangelikalen. In de U.S.A. hoeft u alleen maar te kijken naar de twee uitersten van de Sojourners (J. Wallis e.a.) en de Moral Majority (P. Robinson e.a.) om deze ontwikkeling te onderstrepen. Overigens zijn schijvers als C.H. Dodd en G.E. Ladd behoorlijk populair bij vele evangelikalen. Ook in het artikel van Leighton Ford in het verslagboek van deze studiedag (Int. Review of Mission, January 1987) heeft u de toenemende belangstelling voor de doorbraak van het Koninkrijk Gods kunnen bespeuren.¹¹

b. Beloften en gevaren

De toenemende belangstelling voor het sociale hulpbetoon is primair voortgekomen uit de directe confrontatie met de nood op het veld zelf. Dat is nog eens andere koek dan een vluchtige clip over zielige magere negertjes. In het micro-sociale vlak wordt door de evangelika-

len veel aan sociaal hulpbetoon gedaan; tussen de 60 à 70% van de activiteiten wordt hieraan besteed. In een eigen onderzoekje in 1981 over de activiteiten van de Nederlandse Pinksterzendingen, was ik zelf verast dat 25% van hen volledig in het sociale/diakonale werk betrokken was, en de andere 75% ook veel van hun tijd hieraan besteedde.¹²

De westerse evangelikalen worden steeds meer geconfronteerd met de sterke roep van de christenen uit de tweede en derde wereldlanden zelf, die terecht de openbaring van Gods gerechtigheid ook in eigen land verwezenlijkt willen zien.

Wij kunnen natuurlijk niet ons hoofd in het zand blijven verbergen en wel de nood lenigen zonder wezenlijk de oorzaak daarvan (politieke en materiële uitbuiting, machtswellust, wapenwedloop enz. enz.) in het geloof aan te pakken. Maar hoe? Als ik kijk naar de macro-ethische aanpak van de grote gevestigde kerken, dan ben ik niet erg onder de indruk. Dan vermetel ik mij te zeggen dat de zending van de evangelikalen aan de basis zelf, bij het volk, veel meer heeft losgemaakt. Daarbij is de aanpak van de kerken zelf ook niet altijd even zuiver. Bijvoorbeeld de Rooms-Katholieke Kerk in Brazilië. Officieel staat zij aan de kant van de tientallen miljoenen landlozen. Tegelijkertijd blijkt zij zelf grootgrondbezitter te zijn. Onlangs las ik in de krant dat de Braziliaanse Pinksterkerk Assemblée de Deus (een van de grootste pinksterdenominaties ter wereld met enkele miljoenen aanhangers) haar leden heeft gestimuleerd om illegaal grond van de R.K. Kerk te bezetten (Friesch Dagblad 12-2-1987). Als ik kijk naar de aanpak van bv. de "Moral Majority" in de Verenigde Staten, dan huiver ik evenzeer. Maar ook wij moeten oppassen om onze persoon-

lijke ethische en politieke opvattingen als vanzelfsprekend te verbinden met Gods wil en plan.

In ieder geval doen wij westerse evangelikalen er goed aan, zeer goed te luisteren naar onze geloofsgenoten uit de tweede en derde wereld. Nu wij hen de bijbel met al haar verborgen en geopenbaarde schatten hebben gebracht, moeten wij ons verblijden, dat zij ook de volle consequenties daarvan in eigen cultuur willen doortrekken. Dan dienen politieke en sociale hervormingen ons niet te verbazen.

c. Oecumenische uitdaging

In dit bezinningsproces dient ook de verstoorde relatie met de gevestigde kerken op de iellling. Als wij in dit verband nog even terugkomen op de z.g. TOPS, dan dienen wij in een intensieve dialoog te onderzoeken waar wij thans hetzelfde doel nastreven en in hoeverre nauwere samenwerking gewenst is.

In de breedte zijn mijns inziens de grenzen tussen de evangelikalen en kerken aan het vervagen. Bij de eerste is er een toenemende interesse in de doorwerking van Gods gerechtigheid op aarde, bij de laatste bespeur ik een toenemende spiritualiteit. De uitwerking van de zendingsopdracht lijkt ons verrassend genoeg thans dichter tot elkaar te brengen, op het veld vallen de verschillen vaak helemaal weg.

Is dit wishful thinking? De droom is in ieder geval zo mooi, dat ik haar niet los wil laten. Tenslotte mag ik mij vastgrijpen aan het schriftwoord, dat bij God alle dingen mogelijk zijn. Daarom wil ik besluiten met de leus van het Evangelisatorisch jaar 1982 "ER IS HOOP".

In de tekst wordt door elkaar geschreven over "evangelikalen", christenen, evangelische christenen. Uit de samenhang moge blijken, welke stroming wordt bedoeld. (red.)

1. W.J. Bouw (red.), *Evangelisatie - Wat verstaan we er onder?*, J.H. Kok, Kampen, 1981, p.149.
2. Patrick Johnstone, *Wereldvisie*, H.T.S./J.M.E.O./O.M., Arnhem, 1986, p.20.
3. D.A. McGavran, Een reuzestap voorwaarts, *Soteria* 3/3, september 1986, p.17-20. Tevens gepubliceerd in A Monthly letter on Evangelism, Raymond Fung ed., no.8 August 1985, WCC/CWME. Oorspronkelijk is dit artikel gepubliceerd in *The International Journal of Frontier Mission* (Vol.1 no.3, 1984). Zie voor een uitvoerige weergave van McGavrans artikel en de discussies die het opriep elders in dit nummer van *Wereld en Zending* (red.).
4. Harry R. Boer, *Pentecost and the missionary witness of the Church*, Wever, Franeker, 1955 (Proefschrift Amsterdam V.U.).
5. Hans L.J. Keijzer (voorzitter E.Z.A.), Voorwoord - Verwachting, *EZA in-formatie* 18/1, februari 1987, p.3.
6. Lawrence E. Keyes, *The Last Age of Missions*, William Carey Library, Pasadena, 1983, p.64-65.
7. J.A.B. Jongeneel, Ontwikkelingen in de (evangelische) Azatische theologie; *Soteria*, 3/3, september 1986, p.4.
8. D. Barrett, *World Christian Encyclopedia*, Oxford University Press, Nairobi, 1982. Uit de door Barrett verzamelde gegevens berekende Prof. W.J. Hollenweger dat 70% van de Pinkstergelovigen tot de z.g. "Non-white indigenous" dient te worden gerekend (*International Review of Mission*, Vol.LXXV No.297, January 1986, p.11).
9. Larry D. Pate, Get ready for partnerships with emerging missions, *Evangelical Missions Quarterly*, Vol 24 no.4, October 1987, p.382-388. Pate leest hierin zwaar op hetgeen Larry E. Keyes heeft uitgesproken in zijn lezing op het Internationale Zendingcongres te Jos, Nigeria, augustus 1985.
10. Nico A. van der Leer, Evangelicals en Sociale Verantwoordelijkheid, *Soteria*, 2/1, maart 1985 p.29-37, juni 1985 p.29-38, september 1985 p.29-40, december 1984 p. 33-39.
11. Leighton Ford, A vision of the future, *International Review of Mission*, Vol.76 no.301, January 1987, p.105-116.
12. C. v.d. Laan & P.N. v.d. Laan, *Pinksteren in Beweging*, J.H. Kok-Kampen, p.131. Over het onderwerp "de dynamiek van de Pinksterverzending" verscheen van de auteur een artikel in *International Review of Mission* Vol.75 no.297, January 1986, p.47-50.

Paul van der Laan, secretaris van de Broederschap van Pinkstergemeenten in Nederland en België.

Jaap van Slageren

De Nederlandse Zendingsraad in toekomstperspectief

De doelstelling en daarmee de toekomst van de Nederlandse Zendingsraad is intern en in samenspreking met haar vele participanten veelvuldig onderwerp van discussie en beraad.

Moet de NZR functioneren als tref- of actiecentrum, als missionair service-instituut of als een koepel?

Zusterorganisaties in het buitenland, zoals het Evangelisches Missionswerk in West-Duitsland, hebben zich vaak ontwikkeld tot machtige koepelorganisaties, miljoenenbedrijven waar veel zendings- en diakonale fondsen, aangevuld met overheidsgeld, samenstromen om vorm te geven aan missionair ontwikkelingswerk in derde wereld-situaties. Die weg is de NZR (gelukkig) niet opgegaan.

Netwerk en werkplaats

Hiermee wil niet gezegd zijn dat de NZR geen initiatieven zou hebben ontplooid om het zendingsbegrip te vertalen in termen van mondiale gerechtigheid. Ze heeft aan de wieg gestaan van ICCO (Interkerkelijke Coördinatie Commissie voor Ontwikkelingsprojecten), DOG (Dienst over Grenzen) en Kairos (Steunt Uw geld apartheid?). Overigens ook voor de bundeling van de missionaire research, waaruit het IIMO (Interuniversitair Instituut voor Missiologie en Oecumenica) is voortgekomen, gaf zij belangrijke impulsen. In de praktijk houdt de NZR het midden tussen een netwerk en een werkplaats. Enerzijds functioneert zij als verbindingslijn tussen de hierbij aangesloten organisaties en de wereld-oecumene. Veel representatieve verantwoordelijkheden vloeien hieruit voort, waar de twee secretarissen hun handen behoorlijk vol aan hebben. Maar behalve als instrument om als platform te fungeren, concreti-

seert zij anderzijds haar doelstelling met een aantal eigen actiepunten, waarin een aanzienlijk deel van de beschikbare tijd aan organisatie en reflectie wordt geïnvesteerd. Wat het effect van deze werksoorten ook moge zijn, we zien bijvoorbeeld de uitgave van de brochure-reeks „Alerwegen” en de coördinatie van de jaarlijkse missionaire werkdagen niet zo gauw van onze werkagenda verdwijnen, ook al gaan we een aantal ons toevertrouwde verantwoordelijkheden waarschijnlijk veel meer samen met anderen doen.

Integendeel, met de recente oprichting van CoZiN, Commissie Zending in Nederland, wordt de NZR als werkvloer wellicht nog met meer toerustingsinstrumenten bezet. Het ziet er naar uit, dat de "denktank" in de organisatie van dat geheel een centrale plaats voor zich zal opeisen. In dit creatieve spanningsveld tussen missionaire actie en reflectie ligt de mogelijkheid besloten, dat er vanuit de NZR van een "toekomst van zen-

ding" kan worden gedroomd. Wat ik in de stellingen nogal stoutmoedig poneer, is dus gerelateerd aan vraaggebieden waar ik vanuit mijn functioneren binnen de NZR herhaaldelijk op stoot. Aan de hand van een aantal concrete voorbeelden wil ik proberen dat duidelijk te maken. Om te voorkomen, dat deze voorbeeldsituaties in de lucht komen te hangen, zal ik er steeds een enkel moment van theoretische beschouwing aan vooraf laten gaan.

Terug naar af

De *eerste stelling* heb ik opgeschreven vanuit de vooronderstelling, dat kerk en kunst en cultuur wezenlijk van elkaar vervreemd zijn geraakt. *Om de verbinding tussen het verhaal van Jezus en de verhalen van mensen van nu te vinden, is een gezamenlijke speurtocht nodig naar het geestesmerk in de cultuur dat in een voortgaand proces door wetenschappers, kunstenaars, schrijvers en dichters wordt onthuld. De beste bijbelse exegese is nog niet goed genoeg om hiervoor een scenario uit te schrijven, maar zonder antennes in de cultuur levert dit niets op.*

Dit vervreemdingsproces loopt parallel met de positie van de kerk in de samenleving. De kerk is in de marge terechtgekomen. De tijd van het Corpus Christianum hoort tot een verleden, dat in geen enkele relatie tot de huidige werkelijkheid meer staat, wat niet wil zeggen, dat er geen sprake is van ontwikkelingsgang. Renaissance, Verlichting en Romantiek markeren de motorische momenten in dit proces. Deze ontwikkeling gaat niet alleen onveranderd door maar verheft zich tot een punt, dat we gaan inzien dat de relatie tussen kerk en gemenebest is stukgelopen. Terecht ervaren velen

deze situatie als zeer bedreigend. Als de wisselwerking tussen christelijk geloof en kunst en cultuur tot stilstand is gekomen, verliest het evangelie aan uitdrukingskracht in de samenleving van mensen en machten, van relaties en gedragingen, van ervaringen en verbeeldingen. Is het mogelijk om tot een herstel van betrekkingen tussen evangelie en cultuur te komen? Via het voor de hand liggend concept van restauratie en renovatie zijn we daartoe niet bij machte. Daarvoor is het verleden van de kerk te zeer gestempeld door imperialistische motieven: het was vere van veilig wonen in de wereld onder het dak van de kerk. Daarom zou ik willen pleiten voor terug naar af. Misschien is het mogelijk vanuit een nieuwe startpositie te beginnen en ons te laten uitleiden naar een nieuwe verkenningstocht van hoe de verbindinglijnen tussen het verhaal van Jezus en de verhalen van de mensen door de geschiedenis lopen. Met nieuw bedoel ik niet, dat het erfgoed van vaders én moeders ons hiervoor geen lichtend spoor zou wijzen, maar wel dat ook de meeste creatieve impulsen uit het verleden vragen om doorvertaling naar de huidige cultuursituatie toe.

Lichtende sporen

Het brede missionaire ervaringsveld heeft vele variaties van evangelische verbindingen met vigerende cultuurpatronen opgeleverd. Zorgvuldige bestudering van het kersteningsproces brengen deze feiten aan het licht. Hoewel de uitkomsten van zulk een onderzoek wel nooit eensluidend zullen zijn - het blijft een kwestie van rangschikking van de feiten in perspectief licht - een aantal sporen die diep reiken in de geschiedenis van het missionaire proces kunnen wel worden getrokken. Ik noem

daarvan een aantal voorbeelden. In een boeiend artikel¹ behandelt Noordmans de vraag, hoe het feit valt te verklaren dat het evangelie aansluiting heeft gevonden bij de mentaliteit binnen het Romeinse keizerrijk en nadien, na de ondergang van het Rijk, in de stormen van de landverhuizing van de 5e eeuw, bij de cultuurwereld van het hele continent. Hij wijst er op, dat de Romeinen, met name de intellectuele bovenlaag, in een geestelijk-maatschappelijke crisis waren komen te verkeren. Intellectuele reflectie deed schuldbewustzijn en de behoefte aan verlossing ontstaan. Noordmans typeert die cultuursituatie als kweekbodem van de christelijke gemeente op aarde. Inspelend op de ragfijne intellectuele Romeinse beschaving zette zij een gistingsproces in werking waaruit nieuwe gestalten van levensstructuren werden geboren. Tot in de moderne tijd: het loopt door alle mensen heen, hoezeer ook in iedere gedoopte de heiden, die in hem is, Christus zoekt uit te trekken. Wel waarschuwt hij voor automatisme. Het rijk van de Geest dringt ook tot getuigenis: "Trek hem (Christus) niet uit! Schudt hem niet af!"²

Oud en nieuw

Een ander voorbeeld van hoe het wordingsproces van de kerk in de Europese context kan worden verklaard, is te vinden bij C.W. Mönnich. In zijn "De Weg en de wegen"³ noemt hij het geloof in de toekomst des Heren als dé bepalende factor van de beweging van het trekkende volk van God door de cultuur. De beloften van God zijn de constitutieve elementen van het volk van God in de cultuur, waarin het mee doet, zo goed het kan en voorzover het hem geoorloofd is door de Heer. In het midden van de cultuur moet de

kerk haar schatten bewaren. Haar opdracht is een nieuwe wereld te zijn te midden van de oude. De tegenstelling is dus niet profaan tegenover sacraal, maar oud tegenover nieuw. In dit perspectief tekent hij het verhoudingspatroon van christen-zijn en cultuur in de middeleeuwen, waar het christendom een culturele factor werd van inspiratieve kracht. Het is, aldus Mönnich, vooral aan de kloosters te danken, dat de kerk een spoor heeft getrokken door de cultuur. De benedictijnse spiritualiteit haalt hij hier naar voren als model, waarop binnen het stramien van de westerse beschaving het evangelie werd gespannen. De kloosterregel die Benedictus van Nursia (geb. ca. 400) ontwierp was minder briljant en minder sterk theologisch doordacht dan wat Basilius de Grote voor het Oosterse monnikenleven had ontwikkeld. Zijn spiritualiteit miste de visionaire perspectieven van de Oosterlingen. Zij was meer romeins georiënteerd: sterk, simpel, klaar, nuchter en waardig, alles in de rechte maat.

Het koorgebed, waarvan het zingen van het Psalter de kern vormde, was één en al lofprijzing van Gods gerechtigheid in een wereld, die op instorten stond. Zo is de kerk via het klooster de weg gegaan om de concrete wereld van haar dagen te aanvaarden: naar de wereld zelf, om haar te redden.

Wereldwijde oriëntatie

Deze voorbeelden zouden met vele andere te vermenigvuldigen zijn. Ik denk aan het materiaal dat is bijeen gebracht door F.O. van Gennep.⁴ Ook wil ik wijzen op de studie van J. Boneschansker over de geschiedenis van het Nederlandsch Zending Genootschap. Hij maakt daarin zichtbaar, hoe in die historie een wisselwerking werkzaam is tussen Pië-

tisme en Verlichting, Verlichting als begrip en als stroming die staat voor een creatief bezig zijn met de cultuurvraag in missionair perspectief.⁵ Toch rijst de vraag of we met de creatieve antwoorden uit het verleden in de huidige situatie nog uit de voeten kunnen. In een missionaire strategie van "terug naar af" lijkt het zinvol ons te oriënteren op datgene wat elders in de wereld aan reflectiestof is bijeengebracht. De missionaire bezinning zou hierdoor winnen aan verbeeldingsvermogen, visie, passie en moed. Het ligt dan voor de hand te verwijzen naar de fascinerende recente studie van C.S. Song.⁶

Aziatische theologie

De eerste stelling heb ik, dit zij hier toegegeven, hoofdzakelijk uit zijn pleidooi voor een Aziatische theologie weggeschreven. Heel de Aziatische cultuur ziet hij bol staan van verbeeldingskracht: beeldspraak, verhalen, mythen, godsdienstige belevissen, zang en dans. Een analoge samenhang ontwaart hij in de bijbel. Verborgene codes versluieren de betekenis die deze twee werelden voor elkaar kunnen hebben. Door decoding ontsluiten zij zich voor elkaar. Het voortgaande bijbelse bevrijdingsproces werkt onthullend voor de verborgen zin van het leven van mensen. Hun hartstochtelijke bewogenheid maar ook hun lijden fungeren als signalen van Gods aanwezigheid, als signalen zoals ook de bijbel dient te worden verstaan. Met een prachtig voorbeeld maakt hij duidelijk hoe de Japanse dichtvorm *haiku* waarin het levensmysterie in vier regels ontsleuteld wordt,⁷ de verborgen dimensie van het schepingsverhaal uit Genesis 1 kan helpen ontsluiten voor oren die het tot nu toe niet konden horen. Antennes in de cultuur brengen veel bronnen

aan het licht. Maar er is veel missionaire verbeeldingskracht voor nodig om deze op het verhaal van Jezus te betrekken. Omgekeerd gaat het dan om de vraag, hoe je het visioen van de bijbelse verkondiging kunt overbrengen naar mensen die hun bestaan door andere godsdienstige en culturele waarden laten bepalen. Hoe kunnen we op het spoor van zin-vragen komen, een dimensie aanboren, die onder ieder mensenleven ligt.

Op twee fronten

In de lijn van wat ik zojuist naar voren heb gebracht zijn we binnen de NZR hoofdzakelijk op twee fronten bezig. In samenspel met het Operationeel Team van de Raad van Kerken in Amsterdam participeert de NZR in de voorbereiding van een bijeenkomst die in het najaar van 1987 zal worden gehouden. Aanleiding tot dit plan vormt de vraag van een Duitse journalist, in het kader van Amsterdam Culturele Hoofdstad 1987 aandacht te besteden aan de kerkelijke bijdrage in de culturele vernieuwing in achtereenvolgende Europese Culturele Hoofdsteden. Het project verkeert nog in een stadium van voorbereiding. Maar één van de aandachtspunten zal zeker zijn: kan het accepteren van moderne beleving en maatschappelijke verhoudingen uitgangspunt zijn voor kerkelijke betrokkenheid? Ook aan de hand van praktische voorbeelden uit de wereld van de kunst, studenten, drop-outs, zwoegers en ouderen kan worden gekeken tot welke nieuwe vormen het verkondigingsverhaal kan worden herleid en tot welke consequenties voor een missionaire kerk dit voert.

CoZiN

Maar het belangrijkste aandachts-

veld met betrekking tot kerk en cultuur is voor de NZR in de eerstvolgende jaren het project CoZiN (Commissie Zending in Nederland). Hiermee wil zij een poging doen om zich te oriënteren op de missionaire context in Nederland. Zending in Nederland ontstond als werkformule naar aanleiding van een bezoekreis van een buitenlandse delegatie aan gemeenten en kerken in Nederland.⁸ Hieruit werd "Het Oecumenisch Beraad" geboren om vorm te geven aan het project. Maar vragen rond vertegenwoordiging in dit beraad maakten dat het nooit van de grond kwam.

Nu is dan CoZiN, in status van op-richting, waarin ook de evangelisatie-organen en de Nederlandse Mis-sieraad participeren, van start ge-gaan om een inhoudelijke missionaire inventarisatie te maken.

Gekozen is voor een studiefase rond het thema "Communicatie van het Evangelie in de Nederlandse con-text". In drie werkgroepen wordt be-zinningsmateriaal bijeengebracht met betrekking tot de bijbel als boek van communicatie, het probleem van communicatie als zodanig en com-municatieve processen in de Neder-landse samenleving. In de loop van 1988 zal hierover een verslagboek verschijnen, annex wellicht een ac-tieplan. Maar op die ontwikkelingen wil ik niet vooruitlopen. Het is een zoekend gaan op een nieuwe weg.

Joodse verworteling

De *tweede stelling* geeft een om-schrijving van het wijde verband van aandachtsvelden waarbinnen de zending operationeel zou moeten zijn.

Om de missionaire bagage (het Evangelie) in het centrum te houden, moet de elastische spin (denk aan een bagagerek) in gelijke verhoudin-

gen naar vier kanten worden opge-trokken:

1. *machtsverhoudingen in de sa-menleving*
2. *historisch en actueel beeld van ge-marginaliseerden*
3. *sporen van oecumenisch samen-gaan*
4. *ontdekken waar in "grass-root" situaties bevrijdingsprocessen gaande zijn ver voor iedere gepro-grammeerde vorm van evangelisatie uit.*

Maatschappelijk engagement mag geen aanhangsel zijn van het missio-nair programma. Als de dienst der gerechtigheid uit het centrum wordt weggeschoven, schuiven we ook op een onverantwoorde wijze met de kern van het Evangelie. In het twee-jaarlijks NZR-bestuursberaad, dat in mei 1986 rond het thema "Joodse inspiratie voor de zending" werd ge houden, werd dit als probleem van de hoogste missionaire orde onder-kend. "De verworteling in Israël kan ons leren op een nieuwe manier kerk te zijn en getuigend naar buiten te treden. Jezus was door en door Joods en Joden kunnen ons helpen, Jezus scherper vanuit die gezichts-hoek te zien. Hij was geen stichter van een nieuwe godsdienst, maar belichaamde als Messias de kern van de Tora die hij tot richtsnoer en grondwet maakte van het messiaan-se rijk, dat gekomen is en komen zal. Jezus losrukken van die oorsprong betekent, dat wij zijn heilsboodschap vergeestelijken en vergeten hoezeer het door Hem geschonken wereld-omvattende heil verbonden is met aardse zorg, dat inzet voor gerech-tigheid en vrede veronderstelt, ook strijd tegen fascisme, antisemitisme, racisme en apartheid."⁹ Een en ander betekent tevens, dat in de bezin-ning op de maatschappelijke werke-

lijkheid de uniciteit van Jezus en de noodzaak om van Hem te getuigen op nieuwe wijze aan het licht kan worden gebracht.

Toch betekent dit niet dat de NZR aan het breed geschetste programma uitvoering kan geven. Zij fungeert als missionair service instituut in samspraak met al haar participanten. Ook deze hebben een en ander in huis en vullen hun prioriteiten op geheel eigen wijze in. Bovendien, los van de NZR zien wij de werelddiakonaten opereren om de maatschappelijke implicaties van het evangelie te bemachtigen. Maar in het nu lopende gesprek over samenwerking met de diakonale organen op het punt van publiciteit, brochure-reeksen en boeken, blijkt de behoefte aan een sterke missionaire inbreng. Vergegenwoordigt de NZR binnen het brede scala van missionaire agenda-punten toch niet een eigen sub-cultuur waarvan de essenties niet mogen worden prijsgegeven? Wat is haar signatuur anders dan te reflecteren op de kern van de zaak van het Evangelie? Zich begeven op brede maatschappelijke terreinen zou het nadenken over de geloofsvraag, als centrale zendingsvraag, op de tocht kunnen zetten.

Prospectief

Een gegeven is, dat er binnen de NZR een openheid is om naar alle kanten mee te doen en via inspraak met anderen haar zienswijze te profileren. Via de sectie Oecumenische Actie van de Raad van Kerken in Nederland participeert zij in het proces van voorbereiding van de kerkenconferentie 1989 over gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping. Dit zal niet nalaten binnen de NZR de nodige missionaire creativiteit los te maken.

Een geheel eigen programmapunt

vormt de voorbereiding van de Wereldzendingsconferentie in San Antonio, 1989. Rond het thema "Your will be done. Mission in Christ's way" zullen diverse voorbereidingsbijeenkomsten plaatsvinden. Via het kanaal van de jaarlijkse Missionaire Werkdagen, waarin de participanten middels de NZR de missionaire toerusting en bewustwording naar de basis bundelen, krijgt die voorbereiding een geheel eigen accent. Het thema zal sterk vertaald worden naar de ethische consequenties van het christelijk geloof. Hoe voltrekt zich Gods wil in seculere context. Hoe lopen de sporen van de geboden in de kerkelijke en maatschappelijke verhoudingen in Nederland. Betekent juist missionaire gehoorzaamheid ook niet ongehoorzaamheid aan vigerende machten, waarvan gemarginaliseerden het slachtoffer worden? We zijn nog bezig voor dit bezinningsproject materiaal te verzamelen dat in een "Allerwegen"-nummer zal verschijnen.

Grass-roots

Een vorig nummer uit dezelfde serie behandelde ook een Missionaire Werkdagen-thema: "Vol-ledig kerkzijn".¹⁰ Het thema van dit "Allerwegen"-nummer geeft mij de gelegenheid het vierde punt van de tweede stelling nader toe te lichten. Aan de hand van een aantal voorbeeldverhalen worden sporen getoond van onderhuids gaande geloofs-expressievormen die kerkelijk noch missionair in kaart zijn gebracht. "Grass-roots"-situaties, waar bevrijdingsprocessen gaande zijn, vallen ook elders te signaleren. Zo wordt er een poging tot registratie gedaan van wat zich voltrekt binnen het pastoraat van het gevangeniswezen, vooral ook onder buitenlanders. Ook wordt getracht de componenten van

het bevrijdingsmotief in de geschiedenis van de Maputsche Indianen in Chili, Argentinië én Nederland naar voren te halen. Beide projecten zullen in toekomstige nummers van "Al-lerwegen" verschijnen. Binnen de NZR leren wij hieruit dagelijks, dat er meer is tussen hemel en aarde dan waar wij nu al missionaire greep op menen te hebben of tot een missionair model zouden moeten maken. Het oefent ons wel in inspelingsvermogen op het vooraf bestaande. De Heilige Geest heeft zo zijn eigen bewegingen. Het beweegt ook ons om onze reflectie breed, breder dan voorheen wellicht, in te kaderen. Deze prospectieve dimensie van de missionaire taak¹¹ werpt licht op alle dimensies van het maatschappelijke en menselijke bestaan waar het Evangelie zich openbarend voltrekt en ordening verschaft van het rijk van God.

Vroom en radicaal

De *derde stelling* betreft het spanningspunt tussen de betrekkingen van de oecumenische en de evangelikale richting in Nederland.

*De heilloze tegenstelling tussen fundamentalistisch-personalistisch geloof en maatschappijkritisch-bijbel-
lezen kan worden opgeheven door een radicale evangelische interpretatie van Schriftgegevens die persoonlijke geloofsbeleving in het raam van maatschappelijk engagement onontkoombaar maakt.*

De evangelikale beweging is sterk bijbelgetrouw en in het algemeen politiek afzijdig. Bij de oecumenikalen, zoals de basisbeweging, denken we allereerst aan maatschappelijk engagement, waarbij vragen van persoonlijke geloofsbeleving meer op de achtergrond raken. Maar over deze kwestie hoef ik hier niet extra uit

te wijden. E.W. van der Poll en J. Beumer wijzen ons met hun inspirerende boek *Vroom en Radicaal*¹² hier uitstekend de weg. Hun aansluiting bij de radicaal-evangelische beweging rond onder andere J. Wallis¹³ in Noord-Amerika vormt een vruchtbaar uitgangspunt om bruggen tussen geloven en actievoeren te slaan. Maar toch blijft de vraag of tegenstellingen tussen beide bewegingen in de Nederlandse situatie wel echt overbrugbaar zijn. Meer radicaal dan vroom, zijn ze sterk van elkaar weg-gegroeid om zich te profileren vanuit eigen posities. Grens-verleggende gesprekken worden nauwelijks gevoerd. De gezamenlijke studiedag van het Missiologisch Werkverband was evenwel een inspirerend voorbeeld. Vrees voor reacties uit de eigen achterban weerhoudt mogelijke gesprekspartners er van om zich open te stellen voor andere evangelische opties. Ook vrees, en niet alleen bij de evangelikalen, dat verandering van mening over de inhoud van de missionaire taak de gemeente of groepering zal voeren naar geestelijk drijfzand en de motivatie negatief zal beïnvloeden.

Open NZR

Maar nu doet de boeiende omstandigheid zich voor dat evangelikale zendingsorganen zich aanmelden bij de NZR voor het lidmaatschap. Een aantal van hen heeft de status van aspirant-lid reeds ontvangen. Hiermee wordt de NZR voor de uitdaging gesteld om oecumenikalen en evangelikalen wederzijds op elkaars kritische vragen over de inhoud van de missionaire opdracht te laten reageren. Overigens worden in het zogenaamde Guntersteinberaad ook regelmatig gesprekken gevoerd tussen evangelikale en kerkelijke zendingen. Eén van de NZR-secretaris-

sen participeert in dit gespreksbe-
raad. Het verslag van een conferen-
tie, die in 1986 van hieruit rond het
thema Spiritualiteit en Engagement
werd georganiseerd, zal gezamenlijk
door het evangelikale zendingstijd-
schrift "Soteria" en "Allerwegen"
van de NZR worden gepubliceerd.

Bij alle scenario's die binnen de NZR
worden opgesteld voor haar toe-
komstige verantwoordelijkheid, en
waarvan ik hier die elementen heb
genoemd die voornamelijk betrek-
king hebben op mijn eigen functione-
ren, zijn de contacten met de evan-
gelikale christenen van grote im-
portantie. Of is dit voor haar een te
lange en duistere weg om te gaan?
Wellicht zal zij ervaren, zo echt voor
de toekomst te zijn geboren.

1. O. Noordmans, *De bakermat van de christelij-
ke kerk*, in *Verzamelde Werken*, deel I, Kampen
1978, 28-51.
2. Idem, 51.

3. C.W. Mönnich, *De weg en de wegen-aspecten
van de kerkgeschiedenis*, Amsterdam 1959, 106-
111.
4. F.O. van Gennep, *Geloof en esthetiek, een
vergeten hoofdstuk in de theologie*, Nijkerk 1987.
5. J. Boneschanser, *Het Nederlandsch Zende-
ling Genootschap in zijn eerste periode*, Leeu-
warden 1987, 22v.
6. C.S. Song, *Theology from the womb of Asia*,
New York 1986.
7. Idem, 57-64. Hij refereert aan de bekende hai-
ku van Basho: "Breaking the silence/of an an-
cient pond,/a frog jumped into the water/a deep
resonance".
- Kosuke Koyama heeft echter sterke kritiek op de
makkelijke manier waarop men verborgen di-
mensies meent te zien in de Japanse natuurbe-
schouwing. Zie zijn boek *Mount Fuji and Mount
Sinai. A critique of idols*, besproken in *Wereld
en Zending* 16(1987)91.
8. In: "Wereld en Zending", 6(1977)no.2; Ver-
slagboek "Zending in Nederland", ongedateerd.
9. Joodse inspiratie voor de zending, in *Allerwe-
gen*, 18(1987)no.1, pag.10.
10. "Vol-ledig kerk-zijn, nieuwe tijd voor minder-
heid", in *Allerwegen* 17(1986)no.2.
11. P. Leenhouders, *Pleidooi voor een "prospec-
tieve" kerkbeleving*, in *Christenen in ontwikke-
ling*, uitgave CMC/CEBEMO/CMFR 1986, 36-49.
12. E.W. van der Poel en J. Beumer, *Vroom en
radikaal - het noodzakelijke gesprek tussen
evangelischen en basisbeweging*, Baarn 1986.
13. J. Wallis, *Tegen de stroom in*, (vert.), Baarn
1983.

Dr. J. van Slageren, secretaris binnenland
van de Nederlandse Zendingsraad

Arie Kramer

Kanttekeningen uit de studiedag Missiologisch Werkverband

De voorafgaande drie artikelen bevatten de inleidingen op deze studiedag over "toekomst van zending". Vanuit de discussies op deze studiedag worden hier enkele samenvattende kanttekeningen gemaakt.

1.

Het Missiologisch Werkverband (MWW) is een oecumenische werkgroep, gelieerd aan het IIMO afdeling missiologie, met een min of meer vaste kern van trouwe deelnemers aan de halfjaarlijkse studiedagen. De groep deelnemers was deze keer meer gevarieerd dan gewoonlijk. Een van de sprekers over het thema "toekomst van zending" kwam uit evangelikale kring, de Evangelische Zendings Alliantie (EZA). Tijdens de inleiding van Paul van der Laan, secretaris van de Broederschap van Pinkstergemeenten, was er enige spanning merkbaar bij het veertigtal deelnemers: een evangelikale stem in oecumenische kring. Van der Laan voelde zich "als een leeuw in een kuil vol Daniëls... Hoe het ook zij: hier sta ik, u kunt niet anders meer". Hij was tenslotte uitgenodigd. In de eerste discussie-ronde kreeg Van der Laan opvallend veel informatieve vragen op zich af. Hij pareerde de vragen, vanuit sterke overtuiging, met veel gevoel voor humor. Dit bracht ontspanning die zich over en weer de gehele dag voortzette. In de slotbijeenkomst stelde voorzitter L. Wieringa voor, bij elke studiedag van het Missiologisch Werkverband voortaan de Evangelische Zendings Alliantie uit te nodigen. Hoezeer visies kunnen verschillen, we dienen daarover met elkaar in open gesprek te zijn, omdat oecumenikalen en evangelikalen vanuit evangelie en missionaire ervaring elkaar zinvol kunnen bevragen. Emotionele barrières-uit-gewoonte blijken in één dag een heel stuk te kunnen verdwijnen tussen ontspannen gelovige mensen. Met algemene instemming, met applaus ondersteund, namen de aanwezigen het voorstel over.

2.

Grote overeenstemming bleek te bestaan over de grondvisie, dat zending begint in de eigen leefomstandigheden, maar wel in voortdurende reflectie op mondiale aspecten. Christelijk geloven mag zich niet opsluiten binnen eigen kring. De

derde wereld, de andere culturen, de ervaringen van christenen daar, zijn niet meer ver weg. Wij leven hier in een multi-culturele en multi-religieuze samenleving en voor wie er open voor staat is de derde wereld door alle vormen van wereldcommunicatie en door de verstrengeling van politiek-economische zaken niet meer ver weg. Wel werd vastgesteld, dat kordate verwerking van deze wederkerige "witness in six continents" zeker nog dringende theologische vragen zal opleveren en pittige discussies tussen oecumenikale en evangelikale christenen.

3.

Duidelijk werd ook de algemene vaststelling, dat christenen de wereld om zich heen, dichtbij en veraf, voortaan tegemoet treden vanuit een minderheidssituatie. Om dit geloofwaardig te kunnen doen, zullen westerse christenen zich veel grondiger moeten bekeren dan een omscholing in pastorale werkvormen kan opleveren. De keuze tussen hoofdaandacht voor persoonlijk of maatschappij-gericht geloven, tussen gebruik van massa-media of ontmoetend getuigen en dienstbetoon, is niet zomaar een keuze tussen methodieken. Een echte dialoog met christenen uit de derde wereld kan de westerse christenen op weg helpen in die bekering.

4.

Op deze studiedag bleek de gezamenlijke openheid naar elkaar van oecumenikale en evangelikale woordvoerders en wandelgangsters een vruchtbaar klimaat voor het lanceren van een voortvarend plan. In 1989 zal de Wereldraad van Kerken in San Antonio (Texas, USA) de volgende *Wereldzendingconferentie* houden. Het centrale thema zal zijn: "Your will be done. Mission in Christ's way". Dat kan niet anders dan over "toekomst van zending" gaan. Bovendien zal aan evangelikale zijde in 1989 de *Lausanne-conferentie* worden gehouden. De aanwezigen op de studiedag van het Missiologisch Werkverband namen het voorstel van J. van Lin over om de Nederlandse Zendingraad (NZR), de Nederlandse Missieraad (NMR) en de Evangelische Zending Alliantie (EZA) te vragen, in 1988 gezamenlijk een *Nederlandse Zendingconferentie* te beleggen, als Nederlandse voorbereiding op de Wereldzendingconferentie van de Wereldraad van Kerken en de Lausanne-conferentie. Dit voorstel van het Missiologisch Werkverband is intussen doorgegeven en NZR, NMR, EZA hebben alle drie het plan overgenomen. Een werkkommissie onder leiding van J. van Lin is ingesteld om de voorbereiding ter hand te nemen.

Drs. A.J. Kramer,
eindredacteur Wereld en Zending

Gerard Siebert

Van dominant tot remplaçant

Een bouwschets uit Utrecht voor een missionaire gemeente in een stedelijke en mondiale samenleving

De zendingsopdracht van de kerk kan kort en bondig omschreven worden als het ter sprake brengen van God. Simpel is deze opdracht niet, zeker niet in de stad waar God al lang een gepasseerd station is. Kan een kerk haar zending nog gezicht geven in een stedelijke geseculariseerde cultuur? Over deze vraag werd een beraad gehouden binnen de Centrale Kerkeraad van de Hervormde Gemeente in Utrecht. Voor dit beraad werd een nota ingediend. Over deze nota informeert dit artikel. De zendingsnota laat zien hoe een kerk in de grote stad tracht in te spelen op haar plaats en taak als missionaire gemeente.

God ter sprake brengen

God ter sprake brengen in de stad. Deze eenvoudige formulering roept complexe vragen op. Vragen die "message" en "medium" betreffen, boodschap en kerk. Wij noemen er zes. 1. Hoe God ter sprake brengen in een tijd, waarin mensen over God zijn uitgepraat? 2. Hoe Tora en Evangelie relevant maken als bronnen van leven in een post-christelijke cultuur? 3. Op wie moet de kerk zich richten: op de individuele mens of op het publieke leven? 4. Leent de structuur, de organisatie van de kerk zich ervoor om stedelijk te functioneren en op samenlevingsproblemen in te gaan? 5. Hoeveel stem en sympathie verloren. 6. Hoe geloofwaardig is de kerk; maakt zij het spreken over God niet ongeloofwaardig door haar woorden en daden in verleden en heden?

In Utrecht zijn deze zes vragen niet systematisch aan de orde geweest. Wel vormden zij de achtergrond van het beraad over de vraag, hoe de Hervormde Gemeente in Utrecht inhoud wil geven aan haar missionaire beleid in de komende jaren.

Nota

Het Orgaan van Bijstand voor de Zending had voor het beraad in de Centrale Kerkeraad een nota ingediend, onder de titel *Van Dominant tot Remplaçant*.¹ De titel herinnert aan de verschoven positie van kerk en geloof in de twintigste eeuw. Het woord "dominant" verwijst naar een ver verleden, waarin de kerk nog in het centrum van de samenleving stond, luister en aanzien bezat en in het leven van stad en stedeling domineerde. Dit is allemaal voorbij. De

kerk vormt niet meer het dak van de samenleving. Zij neemt een onopvallende plaats in en oefent nauwelijks invloed uit. Zij staat aan de zijlijn van de samenleving en is afhankelijk geworden van individuele mensen, die om persoonlijke redenen nog godsdienstig zijn. Ondanks deze ingrijpende veranderingen gaat de nota ervan uit, dat de kritieke en marginale positie van de kerk haar kritische en cardinale functie niet wegneemt. Binnen een cultuur waarin de samenhang niet meer gezien wordt tussen God en schepping, God en maatschappij, God en mens, is het haar taak deze samenhang te duiden en aan het licht te brengen. Het kan de kerk niet koud laten welke richting het opgaat met de natuur, met de maatschappij en met de mens. Het is haar niet om het even of de schepping beheerd wordt door rentmeesters of rekenmeesters. Of de maatschappij bepaald wordt door recht of onrecht. Of de mens humaniseert of déhumaniseert. De kerk is, aldus de nota, als "remplaçant" ingehuurd om God en mensen, schepping en geschiedenis te dienen.

Drieluik

In de grote steden van ons land hebben de kerken voortreffelijke projecten opgezet. Rotterdam kent zijn "Pauluskerk", Amsterdam zijn "Regenboogwerk" en Den Haag zijn "Aandachtscentrum". In deze projecten wordt ingegaan op menselijke en op maatschappelijke noden. Tegelijk verschaffen zij de stadssamenleving een duidelijk beeld over de kerk en haar bedoelingen. Ook in Utrecht zou de kerk haar pastorale, diakonale en missionaire opdracht reliëf kunnen geven, door te kiezen voor een markant project, dat duidelijk voorziet in een behoefte en dat ook nog indrukwekkend overkomt. Toch wordt in de nota "Van dominant tot remplaçant" gekozen voor een andere benadering. Een monumentaal project als in de genoemde steden wordt niet uitgesloten, maar is genoteerd voor een later stadium.

Uit oogpunt van opbouw wordt voorgesteld de missionaire expressie te profileren via de wijkgemeenten en via de (hervormde) gemeente als geheel. De nota noemt hiervoor drie plannen, die samen een drieluik vormen. Het linkerpaneel van dit drieluik plaatst de kerk in de stadssamenleving. Het rechterpaneel plaatst de kerk in de wereldsamenleving. Het middenpaneel, dat alle delen met elkaar verbindt, plaatst de kerk in een wereld die overal aanwezig is: de wereld aan de rand van de maatschappij en aan de zelfkant van het leven. Een wereld waaruit de kerk dikwijls vertrokken is. Elk paneel draagt een titel. Deze titels geven aan in welke richting het missionaire beleid zich wil ontwikkelen. Deze richting betreft de ontwikkeling 1. van statische tot dynamische kerk, 2. van lokale tot continentale kerk en 3. van absente tot presente kerk. Onder deze drie namen wordt de bedoeling en inhoud van het drieluik nader aangegeven.

1. Van statische tot dynamische kerk

In het verleden heeft de Hervormde Gemeente de stedelijke groei van Utrecht en de indeling van de stad in wijken zoveel mogelijk gevolgd. Het resultaat van dit beleid is, dat het leden- en gebouwenbestand van de Hervormde Gemeente verspreid ligt over heel Utrecht. De stad telt 14 wijkgemeenten.² De nota legt haar startpunt bij de historisch gegroeide situatie en knoopt

aan bij de verworteling van de wijkgemeenten in de stadswijken. Deze verworteling is echter danig aangetast door het proces van kerkverlating. Wijk-gemeente en wijkbewoners zijn ieder een apart leven gaan leiden: de een het leven van de zondag, de ander het leven van alle dag. Kan deze gescheidenheid overbrugd worden? Kan de gemeente een nieuwe relatie opbouwen met de buurt, waarin zij leeft?

Relatie met de buurt

De nota "Van dominant tot remplaçant" pleit voor ontwikkeling van deze relatie met de buurt. Een relatie waarin de gemeente open wordt voor wat er in de wijk omgaat en zichzelf binnen de wijk herkenbaar maakt. Waar liggen de vragen van de mensen? Wat maakt of breekt een wijk? Wat drukt mensen neer; wat richt hen juist op? Wie komt in materiële zin tekort? Wie wordt sociaal niet geaccepteerd? Wie lijdt psychisch of lichamelijk? Wie zoekt religieuze oriëntatie of antwoorden op zinvragen? Komt de gemeente de dakloze op het spoor of het gezin dat "stille" armoede lijdt? Komt de gemeente in aanraking met de "vreemdeling" of de "gestigmatiseerde", die "er uit" ligt? Heeft de gemeente oog voor de zieke, de verslaafde, de tobber? Heeft zij openheid voor mensen die God zoeken of belijden, op andere wijze dan zij gewend is?

Anders dan welzijnswerk

De gemeente hoeft het welzijnswerk in de wijk niet over te doen. Haar functioneren binnen de wijk is anders, is theologisch van aard geworden. Wat zij binnen de kerk leert en viert, mag zij buiten in de wijk duidelijk maken, namelijk dat God scheiding maakt tussen angst en welzijn, tussen recht en onrecht, tussen discriminatie en acceptatie. De gemeente staat voor de opgave deze "theologie" handen en voeten te geven op buurtniveau en deze te vertalen door haar levensgedrag. Twee klassieke woorden die binnen de bijbel kenmerkend zijn, wijzen voor dit gedrag de weg: barmhartigheid en gerechtigheid. Kan en durft de gemeente aan mensen buiten haar eigen kerkwereld barmhartigheid te tonen; kan en durft zij voor hun gerechtigheid op te komen?

Opbouw van een pastoraal-diakonale relatie

Bij de opbouw van een relatie tussen wijkgemeente, buurt en buurtbewoners behoort de opgave dat de wijkgemeente in haar omgeving twee aandachtsvelden creëert. Dat zij zich concentreert op twee aandachtspunten, één om barmhartigheid en één om gerechtigheid aan het licht te brengen. De gemeente kan haar aandacht richten bijvoorbeeld op kinderen, die om bepaalde redenen extra aandacht nodig hebben. Ook kan de gemeente helpen om nauwelijks geaccepteerde groepen verder geïntegreerd te krijgen. Hoe kan de gemeente de kennis en liefde die zij statisch in huis heeft, functioneel (dynamisch) maken voor de mensen onder wie zij leeft? De beoogde inhoud van de relatie tussen gemeente en wijk kan omschreven worden als pastoraal-diakonaal. Een van de doelen van deze pastoraal-diakonale relatie is, dat de wijkbewoners de gemeente leren associëren en identificeren met barmhartigheid en gerechtigheid. Dit kan met zich meebrengen dat vanuit de wijk de gemeente bevraagd wordt op haar evangelische levenshouding

en haar ethische stellingname in het sociaal-maatschappelijke (buurt)-gebeuren. Het ontwikkelen en in stand houden van een pastoraal-diakonale relatie met de wijk vraagt binnen de gemeente om beraad, bezinning en passie. Ook om integratie van de ervaringen in het spirituele en liturgische leven.

Heel de mens

Ongetwijfeld zullen de veertien wijkgemeenten in de "aandachtsvelden" heel verschillende keuzes maken. Aandacht en betrokkenheid kunnen gericht zijn op de dakloze, de vreemdeling, de arme, de ontwrichte, de kleurling, de eenzame, de werkloze, de verslaafde, de buitengewone, de gehandicapte, de uitgebuite, de vandaal, de crimineel, de zieke. Spreiding van deze aandachtsvelden over de wijkgemeenten, heeft tot positieve gevolg, dat geen enkele gemeente overbelast wordt. Iedere wijkgemeente kan zich "beperken" en zich specialiseren op twee aandachtsvelden. Positief is ook, dat binnen het geheel van de Hervormde Gemeente heel de mens in het vizier komt. Heel de mens die om welke reden dan ook in de stad in de knel zit. De mens die ruimte nodig heeft: materieel, sociaal, psychisch-lichamelijk of religieus. Met deze mens wil de gemeente dienend in gesprek zijn.

2. Van lokale tot continentale kerk

Deze titel betreft het rechterpaneel van het drieliuk. Op dit paneel wordt de kerk geplaatst in de wereldsamenleving. Sinds de opkomst van de massamedia is de horizon van de mens verbreed tot heel de aarde. De mens heeft een wereldomvattende blik gekregen. Zending en werelddiakonaat, maar vooral de oecumenische beweging openden het oog voor de wereldwijde dimensie van de kerk. Binnen de landelijke kerken wordt veel gedaan om het mondiale aspect aan de orde te krijgen in de plaatselijke gemeenten. Deze informatie kan echter in vele gevallen de gemeente niet diepgaand beïnvloeden, omdat zij dikwijls gekoppeld is aan geldwerving en menigmaal van thema wisselt. Om de wereldinformatie tot haar recht te laten komen en daarbij te vermijden dat de wijkgemeenten in Utrecht overvraagd worden, is binnen de nota "Van dominant tot remplaçant" onderstaande werkwijze voorgesteld.

Segmentering

De wereldcontinenten worden verdeeld in veertien segmenten, evenzoveel als er wijkgemeenten zijn. Ieder van de wijkgemeenten wordt verbonden met één wereldsegment. Dit betekent bijvoorbeeld voor Azië, waar een indeling in vier segmenten gemaakt kan worden, dat één gemeente zich concentreert op China, één op de Arabische wereld, één op Israël en één op Zuid-West-Azië (Iran en India). De overige indeling kan zijn dat twee gemeenten zich gaan bezighouden met Australië en de Pacific; drie gemeenten met Afrika (Noord, Midden en Zuid); drie met Amerika (Verenigde Staten, Midden- en Latijns-Amerika); en twee gemeenten met Europa (Oost en West). Uit elk wereldsegment wordt informatie gegeven over de twee belangrijkste factoren, die voor dat segment bepalend zijn. De ene informatie betreft de godsdienst (of ideologie) die het leven, de cultuur, de mensen daar, diep-

gaand beïnvloedt. De tweede informatie betreft de meest kenmerkende sociale nood, waarmee het segment in de "struggle for life" te maken heeft. Wat ontnemt aan kinderen, vrouwen en mannen de kans om te leven of te overleven?

Wereldgodsdiensten en wereldproblemen

Het betrokken maken van de wijkgemeenten bij één wereldsegment en het bewustmaken van de godsdienstige en sociale factor die binnen de segmenten het leven bepalen, beoogt opbouw van kennis, inzicht en wijsheid over de mondiale situatie. De grote wereldgodsdiensten komen in het vizier: Islam, Hindoeïsme, Boeddhisme, en ook andere godsdiensten komen in beeld evenals wereldbeheersende theorieën zoals kapitalisme en communisme.

Betrokkenheid op de overlevingsproblematiek binnen een bepaald segment, brengt de wijkgemeenten in aanraking met de grote wereldproblemen die het bestaan beheersen. Een gemeente kan in aanraking komen met: apartheid, overbevolking, milieuvervuiling, honger, seksisme, armoede, militarisme, nucleaire uitstraling, mensenrechten, "beestachtige" vleesproductie, martelingen. De bedoeling is, dat iedere wijkgemeente zich toelegt op een (wereld)godsdienst en een wereldprobleem.

Heel de gemeente

Via de veertien wijkgemeenten wordt binnen het geheel van de Hervormde Gemeente inzicht opgebouwd over godsdiensten en problemen, die de wereldsamenleving op aarde bepalen. Hoe de informatieverwerking en -verwerking tot stand kan komen, moet in dit artikel buiten beschouwing gelaten worden. Dit geldt ook voor de wijze waarop de wijkgemeenten hun verworven kennis en ervaring kunnen binnendragen in het geheel van de Hervormde Gemeente Utrecht. Het is de bedoeling dat hiervoor een interne communicatie wordt ontwikkeld. Evenals bij de werktekening op het eerste paneel, blijkt het ook hier gelukkig te zijn, dat de gemeente uit vele (wijk)delen bestaat, die samen toch één geheel vormen. Het blijkt een structurele voorwaarde te zijn om het veelzijdige mondiale perspectief tot zijn recht te laten komen.

Invloed

Verwacht kan worden dat het rechtstreekse contact met (wereld)godsdiensten en wereldproblemen invloed uitoefent op het denken en doen van de wijkgemeenten, de leden en de gemeente in haar geheel. Zal de ontmoeting met andere godsdiensten leiden tot absolutisme, waarbij alle niet-christelijke godsdiensten worden veroordeeld en het eigen geloof als het beste wordt gezien? Of zal het leiden tot een oppervlakkig en onverantwoord relativisme, waarbij alles om het even wordt beschouwd en alles wordt gerelativeerd? Of leidt de ontmoeting tot het besef dat een kritische dialoog noodzakelijk is, niet alleen om het eigen geloof te verdiepen en te zuiveren, maar ook om de reikwijdte van de Heilige Geest nieuw te doordenken? Na de Rooms-Katholieken en Hervormden vormen de Islamieten in Utrecht de derde grootste religieuze groepering.³ Uitvoering van het werkmodel "van lokale tot continentale kerk" kan de relatie met de Islamitische gemeenschap in

Utrecht gunstig beïnvloeden. Ook het contact met de wereldproblemen zal niet nalaten invloed uit te oefenen. Bijvoorbeeld het besef dat deze problemen niet uit de lucht komen vallen, geen lot zijn, maar dat zij verankerd liggen in sociale, politieke en economische constellaties, die hun wortels hebben in religieuze of ideologische bodems. Wat is de macht van de "global companies" (multinationals)? Welke macht oefenen techniek en wetenschap uit, tezamen met (militaire) macht en economie? Welke rol speelt het Westen bij het ontstaan of in stand houden van wereldproblemen? Welke rol speelt een stad als Utrecht daarbij? De nota *Van dominant tot remplaçant* schrijft: "Op de wereldkaart is Utrecht een dorp, maar dat betekent niet dat zij stil en verscholen haar eigen weg kan blijven gaan. Zij wordt door de wereld beïnvloed en beïnvloedt ook zelf de wereld. Onderkent de Hervormde Gemeente waar deze wederzijdse invloed heilzaam is en waar deze tot onheil is?"

3. Van absente tot presente kerk

In het middenpaneel van het drieluik komen stad en (mondiale)wereld samen, door een situatie die enigszins een afspiegeling vormt van wat al op aarde wordt aangetroffen. Deze situatie betreft een wereld aan de rand van de maatschappij, aan de zelfkant van het leven. Een wereld waar de kerk maar al te vaak verstek laat gaan. Het woord "absent" doelt op een drievoudige afwezigheid van de kerk: geografisch, sociaal en economisch. Een kerk die letterlijk en figuurlijk afwezig is bij de armen en eenvoudigen.

Middle class

In het verleden heeft de kerk, die sterk vertegenwoordigd was in de "middle and lower class", lang een blinde vlek gehad voor de arbeidersklasse. Zij had en zij heeft er moeite mee om de kerk van de armen te zijn. De taal en expressie van de armen en eenvoudigen, hun aanwezigheid en hun bestaans-nood, hun religieuze beleving en religieuze denken worden binnen de kerk gemist. Nico ter Linden schrijft in *Hervormd Nederland*: "Wij zijn een kerk geworden van goedgebekte, beschaafde, hooggeschoolde, welvaarstvasten middengroepen en alles wat wij doen en zeggen is eigenlijk daarop afgestemd".⁴

Bevrijdingstheologie

De tijd is voorbij dat aandacht voor armen en eenvoudigen bij de kerk kan voortkomen uit de bedoeling om mensen die geestelijk arm zijn, geestelijk rijk te maken. De bevrijdingstheologie heeft de westerse kerk geleerd, dat geloof en theologie alles te maken hebben met de concrete historische situatie van de "non-persons". Omdat de westerse cultuur mede debet is aan de armoede, het lijden, de onderdrukking en uitbuiting van de "non-persons", verheldert hun situatie de goden, die in het Westen de dienst uitmaken. Bijvoorbeeld economie of nationale veiligheid. Op de achtergrond van het project "van absente tot presente kerk" staat het besef en de wetenschap, dat de kerk de armen en eenvoudigen tekort doet, maar dat juist zij een boodschap van God hebben voor de kerk.

Geuzenwijk

In Utrecht ontstaan wijken waaruit de kerk geheel dreigt te verdwijnen. Dit is ondermeer het geval met de Geuzenwijk. Een wijk van minima en buitenlanders, een oude buurt met een eigen sociale hiërarchie en ethiek. In het verleden heeft de Stadszending in deze wijk een "post" opgericht.⁵ De spits van het werk van de Stadszending lag bij de eenvoudige en vaak arme mens. Bij deze traditie sluit het werkplan "van absente tot presente kerk" zich aan. Men wil binnen de Geuzenwijk een "pastoraat van de aanwezigheid" ontwikkelen, inhakend op een initiatief van Rooms-Katholieke zijde, die binnen de wijk een pastoraal werkster heeft ingezet. Samen met haar zal geprobeerd worden contacten met de wijkbewoners op te bouwen, wegen te vinden om vieringen te houden op wijkniveau in een vorm en taal, die een specifiek eigen kleur draagt. Een gemeenschap, waarin voor het aangezicht van de gevestigde kerken "God ter sprake komt".

Kanttekeningen bij de nota "Van dominant tot remplaçant"

Hieronder volgen vier korte kanttekeningen bij de nota, die betrekking hebben op studie, oecumene, structuur en doelen.

1. Studie

Over de wijze waarop een kerk in de stadssamenleving kan functioneren, zijn meerdere modellen ontwikkeld. In de nota worden de volgende drie genoemd. 1. Kerk als sacrament: representante van het heil in Christus, met het Evangelie voor de samenleving; 2. kerk voor anderen: het binnenste van de kerk naar buiten brengen, in de samenleving inhoud geven aan begrippen als gemeenschap, naastenliefde, welzijn, gerechtigheid en vernieuwing van de wereld; 3. kerk als bevrijding: een bevrijde en bevrijdende gemeenschap die tot taak heeft, heil te ontworstelen aan concrete situaties van onheil, zoals bewapening, armoede, zinloosheid en godverlatenheid. In Utrecht dienen deze drie modellen als basis voor een beslissing over plaats en taak van de kerk in de stad.⁶

2. Oecumene

De tijd is voorbij, dat kerken naast elkaar konden bestaan omdat zij beschikten over een "eigen publiek". De leegloop van kerken enerzijds en de beoogde toeloop van de kerken naar de stadssamenleving anderzijds, maakt samenwerking onmisbaar. De Centrale Kerkeraad nam het voorstel over om alle voorstellen uit de nota te oecumeniseren. Primair met de kerk met wie de Hervormde Gemeente samen op weg is, de Gereformeerde Kerken in Utrecht. De voorstellen zijn ook voorgelegd aan de Utrechtse Stedelijke Raad van Kerken.

3. Structuur

In het boek "Oude wijn in nieuwe zakken" noemt Dekker⁷ drie elementen die van belang zijn voor kerk-zijn in de moderne samenleving. De kerk moet: 1. een kerk van onderop zijn; 2. een kerk zijn, die geworteld is in de levenssituatie van de mensen; 3. een kerk zijn, die kleinschalig functioneert, een "kerk op menselijke maat". In overeenstemming met de sociologische principes van Dekker staat de nota een wijkgerichte aanpak voor. Beseft wordt

dat ook een bovenwijkse structuur nodig is om als kerk stedelijk te kunnen functioneren en de kerk stem en gezicht te geven in het stadsbeleid van overheid, bedrijfsleven en welzijnswerk. In een volgende fase zal deze structuur worden ontwikkeld.

4. Doelen

Op ieder paneel van het drieluik worden de beoogde doelen zichtbaar. Het gaat om de plaats van de kerk onder mensen; ook om het leren wereldburger en wereldkerk te zijn; eveneens om God in stad en wereld niet te passeren, doordat aan de armen wordt voorbijgegaan. Uit oogpunt van gemeenteopbouw worden nog andere doelen zichtbaar. Deze doelen kunnen in het kort aangeduid worden als ontwikkeling van het introverte naar het extraverte, van het individuele naar het collectieve, van het abstracte naar het concrete, van het private naar politieke godsdienstigheid. Met ontwikkeling wordt niet bedoeld dat het ene losgelaten moet worden ten behoeve van het andere. Zaak is, al deze elementen evenwichtig tot hun recht te laten komen.

Tenslotte

Uiteraard wordt beseft dat de voorstellen in de nota "Van dominant tot remplaçant" aanvechtbaar zijn. Ook dat er veel haken en ogen aan kleven. Eveneens dat uitvoering van de voorstellen grote moeilijkheden en weerstanden zullen oproepen. De bedoeling van dit artikel is, na bespreking van de nota "Van dominant tot remplaçant" te laten zien, hoe in de grote stad geworsteld wordt om de plaats en taak van de kerk inhoud te geven en om haar zending recht te doen op stedelijk en mondiaal niveau.

1. Hervormde Gemeente Utrecht, *Van Dominant tot Remplaçant*, nota Orgaan van Bijstand voor de Zending, oktober 1986.
2. Niet alle wijkgemeenten hebben een wijkfunctie. Er zijn ook gemeenten die door een speciale confessie of liturgische expressie een eigen kleur en sfeer hebben gekregen. Zij trekken mensen aan uit een wijdere omgeving.
3. Kerkelijke gezindte in de Gemeente Utrecht: r.k. 34,4%, n.h. 18,1%, islam 6,9%, geref. 6,2%, overig 5,8%, geen 28,6%. Cijfers ontleend aan het Kaski-rapport *Ruimte voor het basispastoraat in het dekenaat Utrecht*, april 1986.
4. Hervormd Nederland, Den Haag, nr.17 (25 april 1987), pag.16.
5. Stadszending in Utrecht is opgericht door ds. E.B. Couvée in 1907. Haar wortels liggen in de opwekkingsbeweging en in de Nederlandse Tenzending. De Stadszending ontwikkelde een netwerk van posten in de stad. In de jaren zestig zijn deze posten geïntegreerd in de wijkgemeenten van de Hervormde Gemeente Utrecht.
6. De genoemde modellen komen ter sprake in het boek: J. Commissaris, *Profetische Planning. Planning, vernieuwing en beleid in de kerkelijke gemeente*. Bloemendaal, 1978, pag.59-60.
7. G. Dekker, *Oude wijn in nieuwe zakken. Over de christelijke godsdienst in de moderne samenleving*. Baarn, 1983, pag.153.

Drs. G. Siebert studeerde theologie in Utrecht en Nijmegen en studeerde in 1983 af in missiologie. Hij is predikant van de Hervormde Stadszending in Utrecht.

Rogier van Rossum

De mensen laten struikelen over de boodschap: re-evangelisatie in Limburg

De start van de re-evangelisatie campagne in het bisdom Roermond heeft allerlei reacties opgeroepen. In de kringen van die pastores en gelovigen die een open, eigentijdse geloofsgemeenschap willen beleven, zijn zeker grote vragen ontstaan. De schets van Rogier van Rossum blijft heel dicht bij de pastorale zorg van hen. Er kan een stuk bemoeiding van uitgaan.

Het behoeft geen twijfel, het eertijds zo veroverend overkomend Nederlands katholicisme is momenteel zijn stootkracht meer dan kwijt. Echter, juist in Nederland zal dat velen niet verdrieten. Wat zijn hier immers geen bange dromen gedroomd over een roomse meerderheid. En elke aanwijzing in de richting van nieuwe katholieke identiteit wordt nog steeds waarschuwend opgepikt. Alsof de katholieken slechts schijnbewegingen hebben gemaakt in de voorbije twintig jaar en alsof niet de katholieken, maar Nederland heeft gezocht onder onze economische en culturele dominantie. Een stadion vol E.O. mensen en een RAI-gebouw vol evangelisten lijkt altijd nog een verderend verschijnsel vergeleken bij een IJsselhal vol katholieken of een Limburgse kapelaan die tot re-evangelisatie opwekt.

We zullen maar denken dat geen sterfelijk wezen kan leven buiten een overzichtelijke wereld waarin goed en kwaad duidelijk te traceren zijn. En dat dit de Limburgse kapelaan zo interessant maakt. Hij herstelt oude zekerheden zoal niet bij katholieken dan toch bij velerlei volk dat ons nodig heeft voor eigen zekerheid.

Vragen

Toen kapelaan Van der Valk zijn re-evangelisatiecampagne¹ lanceerde voor de media, werd ik door tal van journalisten opgebeld. De meeste van die telefoons waren "openbarende": men zag weerloze pubers al uit disco's weggezogen, gewonnen door de Roermondse rattenvanger, gecorrumpeerd en voor het leven ongelukkig terug binnen het roomse hok. En bij relativerende opmerkingen mijnerzijds – je hebt dan de impliciete minachting voor je eigen katholieke geloof maar over je heen laten gaan – kwamen dan als definitief bedoelde afmakers: de pauselijke strengheden over samenwonen, abortus, homofilie, enz.

Pas toen ging ik me de vraag stellen: wat houdt deze Limburgse evangelisatiecampagne in, hoe past ze binnen de door Rome sterk gestimuleerde re-evangelisatiecampagne in West-Europa en hoe verhoudt ze zich tot de evangelisatie-opvattingen in de derde wereldkerk.

Paus en bisschop zijn de kerk

Als eerste van de Nederlandse bisdommen kende het bisdom Roermond een goed geoutilleerd missiebureau, DIVIS, dat meerdere "missiones" integreerde, serieus werkte aan terugkoppeling van missie naar Nederland en samenwerkte met de andere bisdommelijke diensten.

Het paste vanzelfsprekend niet in het pastoraal project dat Gijsen kon gaan uitwerken toen hij in 1972 bisschop van Roermond werd. Aanleiding om DIVIS, zijn directeur en zijn adviesraad, aan de kant te zetten, was gauw gegeven en gevonden: kritiek juist op dat pastoraal beleid. (Het door de bisschop opgeheven DIVIS ging zelfstandig verder onder de naam BIS.)

Enkele jaren zwaaide toen een voormalig missiebisschop (Malawi, IJsland) de vlag over de nieuwe eigen diocesane missie-organisatie die terugkeerde tot het missiedenken en doen waaraan juist deze bisschop Theunissen zijn glorie ontleende: kerkplanting mét heel veel sociaal-educatieve zaken, religieuze zending uitgevoerd door de heldhaftige Limburgse missionaris, in de steek gelaten door een pseudo-thuisfront dat slechts ontwikkelingshulp zag, maar Goddank nu weer gesteund door een thuisfront dat met gebed en offer het wezenlijke van missioneren weer van oudsher herkende.

Breepunten

Met Gijsen introduceerde Bots², één van de jezuiten-ideologen die vanuit het Amsterdamse op Limburg neerstreken, het sindsdien beproefde concept: maak van de missionaire ideeën van de anderen een karikatuur en de contra-wijsheid van het gezonde missiedenken ligt voor het oprapen.

Dit soort clericale wijsheden ging echter pas goed onder het kerkvolk neerslaan toen het Roermondse Diocesaan missiebureau zich losmaakte uit de algemene nationale missionaire verbanden en eigen wegen ging met de wereldmissiedag, de vastenactie, enz. De stok om de "nationale" hond te slaan? De nationale organisaties ondersteunen geen pastorale hulp, geven steun aan linkse bewegingen, laten eigen "Limburgse" missionarissen in de kou staan. Vooral toch het gegeven, dat de nationale organisaties het nu BIS geworden DIVIS en het nieuwe Heerlense Missionair Centrum niet lieten vallen, werden gehanteerd als breepunten.

Feitelijk ging het helemaal niet over "missie". Na Simonis in Rotterdam kwam Gijsen in Roermond als tweede tegenwicht tegen de notoir Rome-vliedende tendenzen binnen de Nederlandse katholieke kerk. Voor zo'n opdracht moest je het niet hebben van juist die colleges en organisaties die automatisch het nationale karakter van de Nederlandse katholieke kerk meer accent gaven, mét alle nieuwe relaties vandien, bv. de oecumenische en ten koste van de directe lijn met Rome en het absolute gezag van de plaatselijke bisschop.

Lijn met Rome

Het slagen van Gijsens pastoraal project hangt helemaal af van de directe lijn met Rome en van het volledig samenvallen van lokale bisschop en clerus. De nationaal georganiseerde missieorganisaties passen niet in dit beeld. Gijsen wordt dan ook een vaste stoorzender binnen de nationale bisschoppenconferentie. De synode van de Nederlandse bisschoppen met de paus in 1980 in Rome onderstreepte beleid en strategie van de Roermondse

bisschop: hij moest terug naar de nationale verbanden, maar mocht dat doen onder eigen voorwaarden. Dus niet. De eigen voorwaarden bieden dé gelegenheid de anderen blijvend te frustreren en zelf eigen initiatieven verder te ontwikkelen: priester- en diakenopleiding, gezinsapostolaat, roepingenwerk, en... een missiebureau dat zich ook *activiteitencentrum* ging noemen.

Activiteitencentrum

Onder Van der Valk valt het missiebureau van meet af op door visueel goed uitgevoerde materiaalvoorziening, appellerend op de vertrouwde christelijke voorstellingen, die vaak ineens verdwenen uit het Nederlandse commerciële circuit, terwijl ze in het naburige Duitsland en België nog volop verkrijgbaar waren. Geld speelt blijkbaar geen enkele remmende rol, want de toezending is mateloos. Aan de inhoud van het materiaal vertilt men zich niet. Simpele slogans, korte wekroepen, het oude katholieke taalspel, geen complexen van schuld en verantwoording.

Het bewust gekweekte aureool van succes wordt koppig volgehouden. De eerste grote straat- en marktactie eindigde in een complete mislukking, maar nooit en nergens werd die actie verantwoord. Men heeft er overigens goed van geleerd om de eigen claue goed te organiseren en het in Limburg uitvoerig aanwezige folkloristische element op te trommelen. Het mechanisme van "we zijn toch met velen", "niet wij, maar de anderen staan geïsoleerd" wordt ingeoefend in veelvuldige groepsreizen naar Rome, naar bedevaartsplaatsen, jongerencontacten en -kampen, studiedagen.

Fiasco

Wat dé glorie van het Activiteitencentrum moest worden, de grootse manifestatie van het Limburgs katholicisme tijdens het pausbezoek aan Maasricht en vliegveld Beek, werd een compleet fiasco. Limburg durfde een massabijeenkomst wel aan, zou laten zien wat het in huis had in tegenstelling tot de rest van het land. Dat viel bar tegen, tot en met de gezinsboodschap van de paus die tragisch contrasteerde met de realiteit van een regio die in korte tijd Nederlands koploper was geworden in de statistiek van geboortedaling en echtscheiding, maar... die nog voldoende kerkelijkheid in huis heeft om daar vreselijk onder te lijden. Nergens in Nederland was juist de pastorale kortsluiting zo groot, nergens zo'n gehoor voor een werkelijk pastoraal woord.

Natuurlijk werd de schuld van het échec buiten de provincie gelegd om zo de discussie van de feitelijke inzet weg te lokken en binnen de kortste keren van een nederlaag een overwinning te maken. En inderdaad, het andere gezicht van de kerk, in Limburg nog ruim voorhanden, heeft geen nieuws-waarde meer, wél elke zucht van het Activiteitencentrum.

Evangelisatieplan voor het bisdom Roermond

Met in de rug een tweede pausbezoek aan Limburgs grenzen (Keulen, Kavelaer, Botrop) en een nieuw Mariajaar (op Pinksteren van dit jaar voor 1988 afgekondigd), lanceerde het Activiteitencentrum zijn tweede provinciale campagne. Nú gemerkt als re-evangelisatie van Limburg. De aankondiging gebeurde al in de vastentijd 1987, om de andere bisdommen voor te zijn. De feitelijke actie begint pas in september. Van Rome moet de bisschoppen-

conferentie ook met iets komen. Vermoedelijk bleef daarom de bisschop zelf wat in de luwte. Zijn wat fletse vastenbrief "Verkondigt het evangelie" kent niet de harde zekerheid van zijn andere schrifturen. De huidige campagne draagt dan ook het eigen waarmerk van Van der Valk die op volstrekt onkatholieke wijze wat vrome flodders over Jezus aan commerciële vertekening waagt. Het feit dat anno 1987 rooms-katholieke mensen uit hun schulp kruipen heeft nieuwsaarde genoeg om zelfs door te dringen tot de avonddienst van gesecculariseerd Nederland, het NOS-journaal van 20.00 uur. Goed startpunt voor legio kranten- en radiointerviews die én onthullend zijn voor de kwaliteit van veel Nederlandse redacteurs "godsdienstig leven" én voor de gedachtenwereld van het Roermondse Activiteitencentrum.

Weerslag

De weerslag van het kerkende volk eechoot vooral Van der Valk's mededeling, dat 70% van de Limburgers buiten de kerk staat. Deze opmerking "roert", klikt met de verzuchting bij het lezen van de krant, maakt plausibel waarom er zoveel criminaliteit is, zoveel huwelijksontrouw, zoveel nieuwe toestanden als aids, of zoals Van der Valk zelf zal zeggen: zoveel criminaliteit rond de voetbalvelden. Niet-actieve identificaties zijn zó al gelegd. Actiever wordt de betrokkenheid als mensen zo'n kerkelijke campagne belachelijk maken. Dergelijke mensen keuren blijkbaar dat soort wantoestanden goed. Kassa voor Van der Valk. Immers zonder inhoudelijk met hem overeen te stemmen, herkennen mensen zich in hem, die duidelijk de "andere, betere orde" vertegenwoordigt, wat die dan ook moge zijn. Het is het bekende mechanisme, ook werkzaam bij vele niet-kerkende mensen, die zich verzetten tegen het sluiten van een overcompleet kerkgebouw. Zo iets als kerk en sacraliteit moet er zijn. Die kerk mag wereldvreemd zijn, want ik maak zelf wel uit hoe ik dat "iets" invul.

Bovendien hoort het "toonbare" van de godsdienst anders dan in Noord-Nederland onlosmakelijk bij de godsdienstbeleving in deze regio. Hier is de sacramentsprocessie uitgevonden. Hier ligt het kernland van de devotie tot de bewaarde Heilige Hostie, die hier is verdedigd tegen allerhande vreemde overheersing. Hier is men werkelijk iemand anders zo gauw het pak van de schutterij of de fanfare wordt aangetrokken of het zwarte pak bij elke gelegenheid dat er te recipiëren valt. Men kan radicaal tegen de persoon van bisschop of pastoor zijn en er toch niet aan denken hen uit te sluiten bij publieke gebeurlijkheden of zichzelf niet te presenteren bij "kerkelijke inkomsten".

Grenzen

Natuurlijk liggen hier ook de grenzen van de re-evangelisatiecampagne. Gijsens kerk kan er een publieke plaats mee heroveren en deze waarborgt dan iets meer plausibiliteit, met name bij hen die zich via het verenigingsleven met het Limburgse wel en wee identificeren. Een plaats die tegelijk dient als veiligheidsclausule voor hen die vinden dat er zo'n morele instantie als dé Kerk moet zijn. In zekere zin waren dezelfde effecten afleesbaar aan de pausbezoeken in de ons omringende landen. De kerk van Gijsen wil dan functioneren als civiele religie, waar overigens met de dag meer behoefte aan bestaat. De hoge prijs die hiervoor betaald moet worden, het opgeven

van de kritische functie van de kerk, christen-zijn als solidair met de mensen in nood, kiezen voor hen die de klappen krijgen, wordt welbewust opgebracht. Geen woord hierover in heel de campagne, net zomin overigens als in heel het pastoraal project van Gijsen. Volkomen volgens de wetten van de civiele religie wordt deze evangelische functie ingewisseld voor duidelijk confronterende appels tegen "het hedendaagse hedonisme".³

Religieuze sfeer

Hoe "voorbeeldig" de katholieke kerk in de ons omringende landen ook op de Limburgse kerk inwerkt – het Duitse episcopaat gaat duidelijk voor – haar grondwettelijke privileges hebben we hier niet. De resten daarvan worden nu juist afgekocht. Doorslaggevender is echter het onderscheid in religieuze sfeer. Door de aanwezigheid van andere kerken is in Nederland gelovig-zijn al eeuwenlang meer een zaak van persoonlijke betrokkenheid en minder van een vanzelfsprekende collectieve binding met het Christendom, zo typerend voor landen met één gevestigde kerk. Juist daardoor heeft "kerk" het bij ons oneindig moeilijker. Je kiest er voor of niet. En mét de persoonlijkheidscultus die Nederland viert, desintegreert de kerk met de samenleving. Precies op deze grens brak het Nederlands emancipatie-katholicisme en mislukte de sprong naar voren in Noordwijkerhout. Een campagne die "de mens wil laten struikelen over de boodschap", "de mens wil pakken in zijn zwakke moment", komt feitelijk niet verder dan de kring van getrouwen.

Evangelisatie als binding van kerk en cultuur

Gijsens evangelisatiecampagne past naadloos op wat Paus Johannes Paulus II en kardinaal Ratzinger als evangelisatie zien en uitdragen.

Voor beiden zijn alle kerkvliedende tendenzen, waar de katholieke wereld vol van is, de grote hindernissen op de weg naar de nieuwe verankering van kerk en godsdienst in het hart van de (Europese) cultuur. Secularisatie is precies het loslaten van de wezenlijke verbinding van kerk en cultuur. Evangelisatie is daarom volledig afhankelijk van het kerkelijk vermogen om intern orde op zaken te stellen, c.q. alles wat middelpuntvliedend is uit kerkelijk bestuur en theologisch onderwijs te weren. Alleen een éne kerk kan Europa terugleiden naar die binding van godsdienst en cultuur die Europa tot Europa maakte.

Zo zijn uitgangspunt en eindpunt van Gijsens campagne: van kerk naar kerk. En kerk, dat is de bisschop met zijn priesters en diakens; "geen deskundigen", stelt Van der Valk, "maar begenadigden". De kerk als beschutte ruimte, vervangster van de vroeger kerk-beschuttende maatschappelijke structuren. Zij alleen heeft weet van de Blijde Boodschap "onverkort en realistisch gepresenteerd, zonder versimpelingen of aanpassingen naar smaak en behoefte". "De Blijde Boodschap verdraagt geen bonbon-Christendom". Typerend beeldmerk van de campagne: de duif met groene olijftak in de bek, terugkerend in de ark van Noach, teken van het nieuwe leven dat weer beginnen kan op aarde.

Evangelisatie als mede-verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de cultuur

Die ark en die lege aarde: de leegte van materialisme, ik-gerichtheid, modern heidendom, mensen die zichzelf tot norm geworden zijn, enkel in zichzelf investeren.

In dit kerkcentrisme (de ark), in dit heil alleen van en via de kerk, en de leegte (het onheil) van de rest blijkt de oppositie tegen een ander evangelisatiedenken waarvan mensen als kardinaal Hume telkens weer getuigenis afleggen op de bijeenkomsten van de Europese Bisschoppenconferentie. Dit denken moffelt de kwalen waaronder de Europese wereld gebukt gaat niet weg onder een vooruitgangsgeloof dat zoveel fundamentalisme heeft opgewekt. Het heeft echter wel feeling voor de wortels van de grote sociale veranderingen in Europa en weerslag daarvan op het godsdienstig en kerkelijk leven. Het weet er de kerk medeverantwoordelijk voor en máákt de kerk medeverantwoordelijk. Op dit punt is er geen tegenover: de crisis is óók onze crisis, de crisis is deel van de kerk. En ook op een ander, voor evangelisatie beslissend punt, is er geen tegenover: er zijn meer mensen die zich bezorgd maken over de toekomst van ons werelddeel, meer sociale, politieke en geestelijke beweging die verantwoordelijke gedachten en daden hebben. Buiten de kerk is er niet enkel leegte, verantwoordelijk voor alles wat fout ging en gaat.

Mét deze niet-(meer)gelovigen voelen de aanhangers van dit evangelisatiedenken en -doen de voortdurende belediging die uitstraalt van de eerste vorm van evangelisatiedenken en -doen, waarvan Gijsens campagne een voorbeeld is: de niet-kerk, de niet-gelovigen als verantwoordelijk voor materialisme, hedonisme, enz. Ook in deze tweede vorm van evangelisatie wordt aan kerkvorming prioriteit gegeven, maar dan in de vorm van kleine, flexibele gemeenschappen, open naar ieder die verantwoordelijkheid neemt voor de toekomst van ons samenleven en juist daarin "het evangelie volgend".

Dat kan niet leiden tot het trapezewerk van Van der Valk, want het is een kwestie van het leren onderscheiden van de Geest én het opnemen van het verleden en ermee wandelen. Onderscheiden waarom zovelen die in de zestiger jaren met apostolisch élan uit de beschutte Nederlandse katholieke wereld traden zijn opgebrand aan hun idealen. Wat is daarvan geleerd? En wat is trouwens opgebrand? Onderscheiden wat er in de wereld van religieuze ordes en congregaties gaande is. Daar leert men van hun derde-wereldafdelingen wat het betekent om niet enkel de armen te evangeliseren, maar evenzeer door de armen geëvangeliiseerd te worden. De ander moet in volle zin zijn inbreng kunnen realiseren bij het zoeken naar heilzame verhoudingen.

1. Gijsen, Johannes M., *Verkondigt het evangelie, Herderlijke brief*, februari 1987; Valk, J. van der, *Het Evangelie van Jezus Christus aan de man/de vrouw brengen*, Roermond, Activiteitscentrum voor Evangelisatie, februari 1987; Valk, J. van der, *Nieuwe Evangelisatie komt als geroepen*, in *De Sleutel* jrg.15, nr.7, april 1987.

2. Bots, J., *Missie in een wereld van armoede en geweld*, in *Emmaus*, jrg.13, nr.5, september 1982.

3. Häring, H., *Tussen civiele religie en godsdienstkritiek; over de functie van de kerk in een seculiere samenleving*, in *TvTh* jrg.24, 1984, blz.333-354.

Drs. R. van Rossum (52) studeerde missiologie in Nijmegen en is nu hoogleraar missiologie aan de Universiteit voor Theologie en Pastoraat (UTP) te Heerlen en pastor in Valkenburg.

Wereldstrategie voor zending: een discussie

De vraag naar de 'toekomst van zending' is de afgelopen twee jaren fel aan de orde geweest in "A monthly letter on evangelism", uitgave van de CWME, Commission on World Mission and Evangelism van de Wereldraad van Kerken. De hoogbejaarde Donald McGavran, bij velen bekend als de pionier en pleitbezorger van de Church Growth Movement, opende de discussie met een uitdagende stellingname in augustus 1985 met het artikel A giant step in christian mission. Hierop kwamen talloze reacties binnen en er volgde, volgens afspraak, een debat in artikelen van McGavran en Raymond Fung, secretaris van het Office Evangelism van de CWME.

In enigszins verkorte weergave geven wij, in vijf etappes, het verloop van deze discussie, waarin de verschillende accenten van ecumenicals en evangelicals zichtbaar worden.

1. Een reuze stap – a giant step

Donald McGavran formuleerde in het startartikel¹ een onvervaard voorstel voor een nieuwe strategie voor wereldbeking. Hij was met zijn zendingsideeën geen onbekende. Zijn opvattingen werden sinds jaren bejubeld en bestreden. Publikatie van zijn nieuwe voorstellen in de veelgelezen *A monthly letter on evangelism* van de Wereldraad van Kerken was door McGavran en de Wereldraad bedoeld om discussie op te roepen. Die is er gekomen, volop. Hier volgt een enigszins verkorte weergave van zijn artikel.

Op het gebied van christelijke zending, wereldevangelisatie, moeten we, als we Gods wil willen volbrengen, een nieuwe, veelbetekenende stap zetten. We verheugen ons over wat we in het verleden hebben bereikt: honderden zendingsgenootschappen, duizenden jonge kerken, kerken in bijna alle landen, de bijbel of bijbelgedeelten beschikbaar in meer dan 2000 talen, nieuwe zendingsgenootschappen die worden opgericht in niet-westerse landen, meer dan een miljard mensen die zichzelf christen noemen, enzovoort. We prijzen God voor alle grote overwinningen van het kruis.

Maar wij moeten ook vaststellen, dat de taak die de eeuwige God ons heeft opgedragen op het terrein van wereldevangelisatie bij lange na nog niet is volbracht. Drie miljard (binnenkort vier miljard) mensen moeten nog in Christus gaan geloven of nog over Hem horen. De helft van de wereldbevolking leeft vrijwel geheel geïsoleerd van het evangelie (unreached peoples). De jonge kerken zijn vaak klein en zwak en teveel met zichzelf bezig. Voor vele delen van de maatschappij en voor verschillende landen geldt, dat minder dan één procent christen is. Van hen behoort vaak 95 procent tot de onderdrukte groepen of tot de paria's.

Sommige missiologen schatten het aantal onbereikte volken of groepen op

in totaal 17.000. Dit aantal staat in geen enkele verhouding tot ons huidige mobilisatie-niveau. (Amerikaanse evangelicals geven meer geld uit aan voeding voor hun huisdieren dan aan de zending!)

Het Center for World Mission (Pasadena), Fuller's School of World Mission (Pasadena), Mission Advanced Research and Communication Centre (MARC, World Vision) en andere organisaties hebben met hun oproepen aan christenen om de onbereikte volken te bereiken waardevol werk gedaan. Maar het zou wel eens bij mooie woorden kunnen blijven, wanneer in 1985 geen reuze stap in de goede richting wordt gezet.

Bestaande zendingsgenootschappen – of nieuwe zendingsgenootschappen – moeten op korte termijn goed getrainde en goed uitgeruste, voor het leven gevormde troepen (life time task forces) uitzenden naar de duizenden onbereikte volken/groepen.

De *Frontier Fellowship* is, in samenwerking met 36 organisaties, een campagne gestart om een miljoen Amerikaanse christenen op te wekken om de *Global Prayer Digest* te gebruiken, en elke dag te bidden voor en hun losse kleingeld te geven aan de evangelisatie onder één of meer van de onbereikte volken/groepen (ethnische of andere groepen). Dit is een goede eerste stap. Ik stel voor, nu een aanvullende reuze stap te zetten.

Nieuwe zendingsgenootschappen

In elke gemeente in Noord- Amerika moeten praktiserende christenen zich organiseren in *frontier mission societies*, voor mannen, vrouwen en jongeren. Moge de Heilige Geest deze groepen toegewijde christenen leiden, wanneer zij regelmatig bij elkaar komen om van één of meer van de onbereikte volken studie te maken en wanneer zij geven en bidden met als doel, dat in elke te bereiken groep het verlossend geloof ingang vindt. Het gaat om al die groepen in alle zes werelddelen die buiten het bereik van de kerken en de zendingsgenootschappen vallen.

Binnen alle nieuw te stichten plaatselijke zendingsgenootschappen zullen de mensen hun zonen en hun dochters beschikbaar stellen om voor hun leven zendelingen te worden, ten behoeve van de miljoenen mensen die sterven zonder God, in the greatest famine of the Word of God. De nieuwe genootschappen zullen miljoenen dollars bij elkaar brengen voor het vormen van goed georganiseerde evangelisatietroepen die zullen uitgaan om de verloren en in geestelijk opzicht verhongerende massa's te voeden.

Onbereikte groepen

Het woord "onbereikt" moet ons niet op een dwaalspoor brengen. Ik noem een groep "bereikt", wanneer de leden van die groep die christen zijn (geworden) door die groep beschouwd worden als "nog altijd onze mensen die ons er op wijzen dat de weg naar wat zij geloven voor ons allemaal een goede weg zou zijn". Wanneer in Guatemala in 1985 aan iemand gevraagd wordt: "Bent u een evangelical?", dan is vaak het antwoord: "nog niet". Dit antwoord bewijst, dat veel groepen en lagen in de samenleving "bereikt" zijn, d.w.z. ze geloven dat ze, al blijven ze qua taal of ethnische afkomst zichzelf, waarschijnlijk toch gehoorzame volgelingen van de Heer behoren te worden. Guatemala is een land waarin God een grote kerkgroei bewerkt. De evangelische kerken in Guatemala werken en

bidden met als doel voor ogen, dat in 1990 de helft van de bevolking tot de bijbelgelovige en bijbelgetrouwe christenen gerekend mag worden.

Buiten bestaande structuren

De onbereikte volken/groepen zullen niet bereikt worden, tenzij hier in Amerika letterlijk duizenden nieuwe "frontier missionary societies" worden opgericht, in duizenden plaatselijke kerken.

De bestaande plannen en schema's voor het bevorderen van wereldzending zitten gewoonweg vast aan bestaande missionaire structuren. Ze zijn soms filantropisch, soms educatief, soms evangelisch van aard. Ze gaan meestal uit van de gevestigde kerken en kerkgenootschappen in Azië, Afrika, Latijns Amerika en Europa en zijn niet bedoeld om "de onbereikten te bereiken". Ze zijn bedoeld om de jongere kerken te helpen.

Natuurlijk moeten de jonge kerken geholpen worden. Maar niet alle zendingsinspanning moet daarop gericht worden. De zendingsinspanning moet nu voornamelijk gericht worden op het vermenigvuldigen van gezonde kerken temidden van 2,5 miljard verloren mannen en vrouwen, die verstoken zijn van ieder persoonlijk getuigenis binnen hun eigen groep. De taak waarvoor we vandaag staan, is dringend en van een geweldige omvang. Meer dan drie miljard onbereikte mensen moeten nog in Christus gaan geloven. Het zijn verloren schapen. De grote Herder wil hen vinden.

Wanneer duizenden plaatselijke zendingsgenootschappen worden opgericht, zullen deze zich er voor inzetten, dat het door God gegeven plan wordt uitgevoerd. Ze moeten niet stoppen met geven voor het bestaande werk. Verder zullen ze in de gelegenheid moeten worden gesteld om al het werk dat exclusief gericht wordt op het bereiken van de onbereikbaren krachtig te ondersteunen. De Frontier Fellowship heeft het voorbeeld gevolgd van Aziatische christenen die bij elke maaltijd een handjevol rijst afzonderen voor de zending. De dagelijkse "kleingeld-actie" van de Frontier Fellowship gaat niet ten koste van enig bestaand budget. Wanneer één miljoen mensen dagelijks hun kleingeld afzonderen, betekent dat 100 miljoen dollar per jaar voor het nieuwe zendingswerk! De mensen die zich voor de nieuwe zendings-taak inzetten, mogen zich gezonden weten door de Heilige Geest. Dezelfde Geest die Filippus naar Samaria zond en Paulus naar Rome.

Haast geboden

Nog in 1985 moeten de plaatselijke groepen duizenden mensen gaan omvatten. Sommige kerkgenootschappen zullen dergelijke groepen zelf in het leven roepen en ontdekken dat het de beste manier is om de echte zendingsdoelen terug te vinden. Andere kerkgenootschappen zullen de nieuwe groepen met tegenzin erkennen, door te zeggen: "We vinden het niet zo'n goed idee, maar wanneer jullie er aan vasthouden, zullen we er voor zorgen dat al jullie giften bestemd worden voor evangelisatie onder de onbereikten".

We vrezen echter, dat er ook kerken zullen zijn die openlijk zullen zeggen: "Wij verwachten dat jullie geven aan onze gezamenlijke begroting. Wij zullen het geld wel bestemmen, omdat wij de situatie beter kennen dan jullie".

De DAWN, *Discipling A Whole Nation*, zal snel om zich heen grijpen. Aangenomen mag worden dat veel gebieden en in tenminste twintig gevallen hele landen bereikt kunnen worden. Afrika ten Zuiden van de Sahara zal spoedig

net zo christelijk zijn als Noord-Amerika. De grote dag voor de christelijke zending, waarin christenen uit alle zes werelddelen zichzelf geven, komt dichterbij. De echte kracht van het evangelie blijkt ook in landen waar het evangelie al lang bekend is. Na 67 jaar van lijden is de kerk in de Sovjet Unie waarschijnlijk geestkrachtiger en misschien numeriek zelfs sterker dan ooit tevoren. En zeker in China is de christelijke beweging, ondanks 34 jaar van lijden, onvoorstelbaar veel krachtiger geworden. Laten we ons "furieus" werpen op het stichten van "frontier missionary societies" in elke gemeente van elk kerkgenootschap in Noord-Amerika. En andere landen zullen volgen. Het gaat om het opvolgen van het bijbelse bevel, "om tot een zegen te zijn voor alle geslachten van de aardbodem". (Genesis 12:2,3)

2. Eerste reacties

Bij de redactie van A monthly letter on evangelism kwamen 145 schriftelijke reacties binnen, waarvan er 39, die min of meer representatief waren, werden gepubliceerd. Het bleek, dat de discussie over A giant step niet zonder meer een gesprek tussen ecumenicals en evangelicals is. Er zijn ook verschillen van visie binnen beide kringen. Hier volgen enkele reacties.

Iemand uit India vroeg zich af, of Amerikaanse christenen in staat zijn om eenvoudiger te gaan leven in solidariteit met de mensen die ze willen bereiken. Laten Amerikanen in de Verenigde Staten gaan evangeliseren. Daar is genoeg te doen.

Iemand vroeg: wie zijn de onbereikten? Zij die niet door zending of evangelisatie worden bereikt of zij die niet door God zijn bereikt? En die drie miljard mensen die het Evangelie nog niet gehoord hebben, vallen die buiten de barmhartigheid van God?

Een Engelsman schreef: McGavrans voorstel is een lasso om de verlorenen te vangen. Ik herken iets van de niet aflatende ijver en energie van de evangelicalen, maar ik mis in McGavrans voorstel de pijn van het kruisdragen.

Een Amerikaan zei keihard, dat de enige consequentie is, te zeggen dat alle mensen verloren zijn en dat er maar één weg naar de hemel is, namelijk het geloof in Jezus Christus. Het Christendom is de enige ware religie.

Een bisschop uit de Pacific zei, dat zijn visie op zending en evangelisatie niet uit Genève, Rome of Amerika komt, maar uit de Pacific. Daar moet het gebeuren. Het probleem is z.i. niet de "onbereikten" maar de doven, die niet horen vanwege hun trots en zelfvoldaanheid. Het probleem is niet de tweede zoon uit de gelijkenis, dus de zoon die "nee" zei en ook "ja" deed, maar de eerste zoon die "ja" zei maar uiteindelijk "nee" deed.

Uit de Filippijnen werd opgemerkt: wat we als "onbereikten" in de Filippijnen nodig hebben zijn niet miljoenen dollars maar vrijheid en recht vanuit het Evangelie van Gods Koninkrijk.

Uit Latijns Amerika was er een reactie die zei, dat de zorg voor hen die verloren gaan omdat ze niet gehoord hebben, zou moeten samengaan met de zorg voor verlorenen omdat ze vermoord worden.

De centrale vraag, schreef iemand uit het Westen, is: zijn mensen verloren als ze het goede nieuws van Christus niet gehoord en aanvaard hebben, of moet aan hen die dit *nog* niet weten verkondigd worden dat ze in Christus gered zijn? In het laatste geval kunnen we onszelf ook meer tijd gunnen. Mc Gavrans haast heeft meer te maken met westerse nervositeit dan met evangelische gedrevenheid.

Ik begrijp de term bijbelgetrouwe christenen niet. Het moet een speciale betekenis hebben

voor een exclusieve groep die van zichzelf vindt, dat zij bijbelgetrouw is. Ik denk, dat ik meer lijk op de vader van de bezeten knaap in Marcus 9:24 "Ik geloof, kom mijn ongelooft te hulp".

In McGavrans antwoord op de reacties, hierna onder nummer 4, staan nog enkele reacties op *a giant step*. In het dagblad Trouw van 13 november 1985 wordt een zeer felle reactie van de Panafrikaanse Raad van Kerken weergegeven.²

3. Geen macht maar delen en engagement

*De redactie van A monthly letter had van tevoren gevraagd of Raymond Fung, secretaris van de afdeling Evangelism van de CWME, Commission on World Mission and Evangelism van de Wereldraad van Kerken, en Donald McGavran zelf op de reacties van lezers wilden antwoorden. Achter elkaar geven wij hier, onder punt 3 en 4, van de antwoorden van Fung en McGavran een verkorte weergave.*³

Het evangelie delen met de ongelovige wereld behoort tot de taken van de kerken en van de Wereldraad van Kerken.⁴ We spreken immers over een *Wereldraad* van Kerken.

Ik heb er niet zoveel moeite mee om in het groot te denken. "Small is beautiful" is alleen prachtig als het kleine kan worden vermenigvuldigd. Het punt waar het om gaat, is voor mij niet of er voor wereldzending strategieën moeten zijn, het punt is wel of de strategieën totalitair of participatair zijn en of ze het evangelie weerspiegelen.

Het artikel "A giant step" vind ik *chauvinistisch* van karakter. Dat het niet McGavrans bedoeling is, bewijst dat dit chauvinisme diep zit.

Wat in Amerika gebeurt, laat vroeger of later zijn invloed gelden in de rest van de wereld: de dollar, het leger, de toeristen, de grote maatschappijen, de media, de muziek en ook de kerken en hun zendingsgenootschappen. Iedereen die deze macht ziet en de 1001 mogelijkheden om die macht te gebruiken, heeft reden om bevreesd te zijn. Er speelt hier een fundamenteel theologische vraag: "Kan er op de goede manier geëvangeliiseerd worden als men menselijke macht uitoefent over anderen?" Ik denk van niet. Als ik macht over iemand uitoefen, kan ik van alles met hem of haar doen: voeden, beschermen, mijn wil opleggen, manipuleren, instrueren. Wat ik niet kan, is hem/haar oproepen om zich te bekeren of om het kruis op te nemen en Jezus te volgen. Wanneer ik die oproep toch doe, heb ik niets anders te verwachten dan manipulatie over en weer. Zolang ik macht uitoefen over anderen kan ik het evangelie van Jezus Christus niet met hen delen. Evangelisatie vanuit een machtspositie is opdringerige bekeringsijver (proselytisme).

Dit zijn harde woorden. Dat is de reden dat ik in de ik-vorm schrijf. Ik zie een parallel met de opmerking van Jezus over "hoe moeilijk het voor een rijke is om het Koninkrijk der hemelen binnen te gaan". Het is niet onmogelijk, maar wel heel, heel moeilijk. Zò moeilijk is het ook voor iemand die macht heeft over mensen om het evangelie met hen te delen. En het wordt zelfs dubbel moeilijk als die iemand overtuigd is van de rechtmatigheid van zijn

of haar macht en de uitoefening van die macht als een goddelijke opdracht ziet. "A giant step" dwingt mij tot de theologische vraag *of Amerikanen buiten Amerika kunnen evangeliseren*. Ik beschik niet over de macht of over zo'n stellige overtuiging dat ik tegen de Amerikaanse kerken of tegen de zendingsgenootschappen van dr. McGavran kan zeggen, dat ze maar thuis moeten blijven. Tussen haakjes: ik droom wel van een moratorium voor alle Amerikaanse zendingsactiviteiten in het buitenland, voor een periode van vijf jaar.

Evangelie en cultuur

Ik zou nog even willen terugkomen op Jezus' antwoord aan de rijke jongeling: "Bij de mensen is dit onmogelijk, maar bij God zijn alle dingen mogelijk". Dat wil zeggen dat God aan het werk moet in het hart van de rijke jongeling. Zó zal God ook aan het werk moeten in het hart van de evangelist, van de zendeling.

Wat betekent dat: God aan het werk in het hart van de zendeling?

Aan de ene kant is er de zendeling, gevormd en geïnformeerd door zijn of haar wereld, aan de andere kant is er sprake van God die met hem of haar handelt. God aan het werk in het hart van de zendeling betekent een ontmoeting tussen het religieuze en het cultuur-ideologische, *een dialoog tussen evangelie en cultuur*.

In onze theologieën, of het nu conservatieve of moderne zijn, wordt een dergelijke dialoog echter zelden aangemoedigd. Daardoor komt het ook dat christenen het zo moeilijk vinden om een dialoog te voeren met mensen van andere culturen en godsdiensten. Hoe kan een Amerikaanse christen (of een christen uit welk land dan ook) het evangelie delen met mensen uit een ander land als hij of zij nooit probeert om er achter te komen welk deel van zijn of haar geloof Amerikaans en welk deel christelijk is?

De vraag wordt echter nog klemmender als hij of zij denkt, dat het geen verschil maakt. Uiteindelijk is dit mijn belangrijkste strijdpunt met dr. McGavran.

Eigen context

In *A giant step* gaat het over de noodzaak van goede training, toerusting en studie van de uit te zenden groepen (task forces). Antropologische studies van verschillende delen van Azië, Afrika en Latijns Amerika krijgen op de evangelicale zendingssscholen in de Verenigde Staten veel aandacht.

Is er ook sprake van een training die er op gericht is, dat de zendeling leert een dialoog te voeren tussen het evangelie en de Amerikaanse cultuur? Enthousiaste christenen uit de voorsteden van Zuid-Californië komen in "zendingsgenootschappen" bij elkaar om de nog onbereikte volken te bestuderen en om voor de bevrijding van deze volken te bidden. Maar bestuderen ze ook hun eigen Amerikaanse cultuur in het licht van het evangelie en met de methoden van de antropologie? Zijn ze zich bewust van de noodzaak van een dialoog met de eigen cultuur en ideologie? Op het U.S. Center for World Mission van dr. Ralph Winter wordt geen studie gemaakt van de Verenigde Staten als context van het Amerikaanse zendingsbeleid en evenmin van de mensen die dit beleid moeten gaan uitvoeren. Wanneer de bovenomschreven interne dialoog uitblijft, moeten alle pretenties van

bijbelgetrouwe christenen als verdacht worden beschouwd en is hun gevoeligheid en respect voor andere culturen en volken niet meer dan een zaak van methode en techniek.

Strategie

Maar ondanks alles blijft er de vraag, óók voor ons: wat doen we met betrekking tot de onbereikten (unreached peoples)? Of zoals ik het liever formuleer: wat doen we met betrekking tot de ongelovige, de niet-christelijke wereld? Als het juist is, dat het de kerken en zendingsgenootschappen niet gelukt is om aan deze centrale taak prioriteit te geven, dan worden ze er door dr. McGavran terecht aan herinnerd. Als we vinden dat zijn strategie chauvinistisch is en theologisch tekort schiet, dan ontslaat ons dat niet van de vraag hoe wij onze zendingsopdracht vertalen. Wat hebben de kerken van de Wereldraad van Kerken te bieden? Voor het beantwoorden van die vraag put ik moed uit de reacties van de lezers van *A monthly letter*. Ik ontdek er met betrekking tot doel en methode gemeenschappelijke elementen in die in de richting wijzen van mogelijkheden voor een strategie om het evangelie wereldwijd te delen.

Mijn probleem met de strategie van McGavran is niet alleen theologisch, maar ook technisch van aard. Werkt zijn strategie? Zal het resultaat zijn dat massa's mensen tot geloof in Jezus Christus komen? De strategie van het bereiken van een groep onbereikte mensen is in de grond van de zaak een projectie van de methode van persoonlijke evangelisatie: het bereiken van mensen, één voor één, het evangelie telkens zó present stellen dat het relevantie krijgt voor die ene persoon. Maar wanneer we uit zijn op wereldwijde evangelisatie en we het evangelie met zoveel mogelijk mensen willen delen, moeten we ons ook afvragen hoe we de krachten die het nemen van persoonlijke beslissingen beïnvloeden, kunnen beïnvloeden. Dan moeten we er voor zorgen dat de wereld zó wordt beïnvloed dat personen en groepen, wanneer zij geconfronteerd worden met het evangelie, er meer toe gaan neigen om daarop positief te reageren.

Macro-niveau

Ik vrees dat, wanneer geen aandacht wordt geschonken aan het macro-niveau, de strategie van het één voor één bereiken van de onbereikten in kwantitatief opzicht zal mislukken, "the strategy would prove self-defeating in terms of numbers". We moeten proberen om voor de hele ongelovige wereld de betekenis van het Christendom – voor het bereiken van een betere wereld – zichtbaar te maken.

Op dit punt wordt in vele van de reacties op *A giant step* een pleidooi gevoerd voor vrede en gerechtigheid en voor solidariteit met de armen en onderdrukten: de publieke betrokkenheid van de kerk op de vraagstukken van armoede, honger, racisme, mensenrechten, geweld en dergelijke is een noodzakelijk onderdeel van wereldevangelisatie. Met een dergelijk engagement staat de kerk ergens voor, voor het front van de wereld. En mensen zullen vragen naar het "waarom" van dit engagement. Het anti-racisme programma van de Wereldraad van Kerken is één van de belangrijkste en meest effectieve vormen van evangelische dienstverlening aan Afrika. "This,

I believe, is the way to wage war for millions upon millions of human souls and, may I add, for the soul of the church". Hieraan moet ik wel toevoegen dat het getuigenis van de kerk op macro-niveau of op elk ander niveau dan het grondvlak tekort schiet, wanneer het niet wordt ondersteund door engagement op het grondvlak.

Ik hoop met mijn kritische opmerkingen niets gezegd te hebben wat voor dr. Mc Gavran fundamenteel onaanvaardbaar is. Met mijn commentaar wil ik zeggen: "Houd de zaak waar het om gaat vast. Wees kritisch naar jezelf. Overweeg je grondbeginselen en je strategieën nog eens".

Tegelijkertijd ben ik mij er van bewust dat ik niet rechtstreeks heb gereageerd op het *hoe* van het bereiken van de onbereikten. De vragen over *wie* het evangelie kunnen delen en *wat* het goede nieuws is, zijn voor mij zo belangrijk, dat ik liever niet inga op de *hoe*-vraag als zodanig. En ik ben niet van plan me daarvoor te verontschuldigen. De inhoud moet de methode voor-schrijven. En de methode moet de inhoud weerspiegelen. Jezus Christus, het Vleesgeworden Woord, is zowel de essentie van het goede nieuws als het middel om dit nieuws te communiceren. Let er goed op, dat Jezus hier categorisch vaststelt, dat wanneer christenen in eenheid elkaar liefhebben, dit bewijzen kan aan de wereld, dat Jezus God is en dat christenen bij Hem horen. Dit bevel uit het Johannes-evangelie is niet primair bedoeld voor het interne beleid van de kerk. Het is bedoeld als het missionaire beleid van de kerk. Christelijke eenheid is de strategie van Jezus voor wereldzending.

Ik zie nog niet duidelijk voor mij hoe de christelijke eenheid kan resulteren in evangelisatie. Dat zou ik graag met uw hulp willen uitwerken.⁵ Ik verlang naar een verstaan van wereldzending die gebaseerd is op Jezus' nieuwe bevel in Johannes 13-17 en waarvan de kenmerken zijn: liefde, sterven voor anderen ("zijn leven inzetten voor zijn vrienden"), lijden en vreugde.

4. Mc Gavran antwoordt op reacties

In zijn antwoord op de reacties van de lezers citeert McGavran een aantal van die reacties. Dit geeft ons een nog duidelijker beeld van de verschillende standpunten. Ze blijken af en toe toch erg ver uit elkaar te liggen.

Dat zoveel lezers van "A giant step" met mijn voorstel instemmen, is een reden voor grote dankbaarheid. Ik ben het er mee eens, dat in mijn voorstel allerlei facetten met betrekking tot wereldevangelisatie niet aan bod zijn gekomen. Dat kan ook niet in het bestek van één artikel in een tijdschrift. Het maakt inderdaad een groot verschil uit of je evangeliseert onder homoseksuelen in San Francisco of onder leden van de Masai in Kenya.

De strategie

Wereldevangelisatie zal kerkgroei tot gevolg hebben. Kerkgroei op zijn beurt zal leiden tot wezenlijke verbeteringen op sociaal, economisch en politiek gebied. Laten we de wereldbevolking kerstenen voor het tot stand komen van een rechtvaardige wereld. Laten we gezonde christelijke gemeenten "vermenigvuldigen" voor het tot stand komen van een vreedzame wereld. Laten we ervoor zorgen dat tenminste 30 procent van elke etnische groep christelijk wordt, voor het tot stand komen van een broederlijke wereld.

Geen blank imperialisme

Sommige respondenten zeiden dat mijn voorstel leek op een vorm van westers, blank imperialisme. Doordat mijn artikel geschreven werd voor een tijdschrift dat bijna uitsluitend Amerikaanse lezers telt, heb ik mogelijk te weinig benadrukt dat het de bedoeling is dat overal in de wereld – in Oost en in West – missionaire groepen worden gevormd. Het aantal onbereikte (etnische) groepen in de wereld wordt geschat op 17.000. Ook in Europa en Noord-Amerika wonen veel "onbereikten". Grote delen van Frankrijk zijn door de R.K. kerk tot zendingsgebied verklaard. Van de blanken in Groot-Londen komt 98 procent nooit in een kerk. Een Duitse Lutherse pastor bleek met 3600 van zijn 4000 parochianen geen enkel contact meer te hebben. In elke staat in de Verenigde Staten komen we in alle lagen van de bevolking onbereikte groepen van mensen tegen. Het gaat er om dat honderden miljoenen onbereikten in Europa, Amerika en de rest van de wereld het eeuwige leven zullen beërven.

De feiten spreken een klare taal: in Engeland blijven de meeste fabrieksarbeiders weg uit de kerk; in Japan is slechts 1,06 procent van de bevolking christen; tenminste 100 miljoen mensen in de Verenigde Staten hebben met geen enkele kerk enig contact. In grote delen van India zijn minder dan 5 op de 1000 mensen christen. Het is de bedoeling dat vanuit *elk* land zendingen zullen uitgaan. Ze zullen bruin, blank, zwart of geel zijn. Ik vertrouw erop, dat dit de lezers die in mijn artikel een herleving van het westers imperialisme meenden te zien, zal geruststellen. De tijd van het blanke imperialisme is voorbij. Ook vanuit arme gemeenschappen kan geëvangeliiseerd worden. In Handelingen lezen we over eenvoudige vissers die het evangelie verkondigen.

Eerst christen worden

Sommige van mijn respondenten voelen zich zeer betrokken bij het bevorderen in onze wereld van gerechtigheid en broederschap en wijzen hun mede-christenen op het belang daarvan. Dat moet zeker gebeuren. Toch een paar kanttekeningen hierbij. Laten we niet vergeten dat de bijbel ons leert dat in Christus noch slaaf, noch vrije is en dat Paulus de slaven beveelt om hun meesters te gehoorzamen. De geschiedenis leert ons dat afschaffing van de slavernij een proces is dat tijd kost. Economische slavernij bestaat nog in elk land. De beste stap in de richting van sociale gerechtigheid wordt gezet wanneer groepen mensen in de maatschappij christenen worden. "Each such group is highly motivated to act justly."

Geen christelijke landen

In een aantal reacties komt naar voren dat de landen in Europa en Noord-Amerika christelijke landen zijn. Dat is onjuist. Vandaag de dag zijn er in de hele wereld geen christelijke landen. De christenen zijn overal in de minderheid. De wereld wordt overspoeld door een secularisatiegolf.

Effectieve evangelisatie, broederschap later

Dr. Bosch c.s. uit Zuid-Afrika verzet zich heftig tegen één van de uitgangspunten van mijn voorstel, nl. dat de mensheid uiteenvalt in delen (segments), kasten en klassen. De bijbel zowel als de antropologie leren ons het tegen-

deel. In Afrika bestaan duizenden stammen. Engeland heeft zijn intelligentsia en zijn arbeidersklasse. Philadelphia telt 50 minderheidsgroepen. In Zuid-Afrika kan de bevolking naar herkomst (Nederland, Engeland, India, Afrika) worden ingedeeld. Het valt ernstig te betwijfelen of evangelisatie enig resultaat zal hebben wanneer mensen worden opgeroepen om hun economische en sociale positie op te geven en zich aan te sluiten bij de kerk die geen klassen en standen wil erkennen.

Evangelisatie die mensen aanmoedigt om Jezus te volgen, terwijl ze etnisch, cultureel en economisch zichzelf kunnen blijven, zal een snelle kerkgroei te zien geven. Het gevecht voor de broederschap zal zeker gevoerd moeten worden. Ik heb dat gevecht ook gevoerd. Mijn vrouw en ik zijn gedurende enkele jaren als enige blanken lid geweest van een zwarte kerk in de Verenigde Staten. Wij zijn voor gerechtigheid, broederschap en gelijkheid. Maar laten we oppassen dat we effectieve evangelisatie niet vervangen door het streven naar broederschap. Ik hoop dat het na deze toelichting voor dr. Bosch c.s. mogelijk zal zijn om "the giant step in christian mission" te zetten.

Samenvatting

Laat ik mijn commentaar samenvatten met enkele citaten van respondenten. "Alle gemeenten en kerkgenootschappen moeten als vreugdevolle getuigen uitgaan naar allen die Christus nog niet hebben ontvangen." (Methodistische voorzitter, conferentie Sierra Leone). Ik ben het daarmee eens. Het maakt weinig verschil uit of het gaat om animisten, christenen, moslims of communisten. Het kan zijn dat Japane christenen in Tokio horen dat tenminste 100 miljoen Amerikanen van geen enkele kerk lid zijn. Wanneer ze 20 Japane zendelingen naar de Verenigde Staten willen uitzenden, behoeven ze daarvoor aan geen enkele Amerikaanse kerk toestemming te vragen. Het gaat er om dat er geëvangeliiseerd wordt. Het is Gods bevel. Wie waar evangeliseert is van secundair belang.

"De kerk van Jezus Christus moet als nooit tevoren uitgaan naar de donkere wereld, een concert opvoeren, het altijd nieuwe lied zingen van het evangelie van het Koninkrijk van God in Jezus Christus, de verzezen, regerende Heer." (Ds. Dario Alampay, Manilla). Een commentaar dat in de roos schiet.

"We moeten herontdekken wat evangelisatie betekent in nieuwtestamentische zin, dat we allemaal verantwoordelijk zijn voor het verbreiden van het Goede Nieuws aan de 'groepen' in onze eigen samenleving." (Ds. Denton Lotz, directeur voor evangelisatie en onderwijs van de Wereldalliantie van Baptisten). Dat moeten we zeker. Maar wat doen we dan met die groepen (rassen, volken) waaronder helemaal geen christenen voorkomen? We zijn niet alleen verantwoordelijk voor de onbereikten in eigen omgeving, maar voor alle onbereikte groepen in de gehele wereld.

"Het voorstel van McGavran is gericht aan alle christenen in elk werelddeel en elk land. Mc Gavran roept ons op om te erkennen dat de structuren van de zending voortdurend nieuw leven moet worden ingeblazen." (Edward Dayton, verbonden aan World Vision). Dit is juist. Wanneer elke gemeente, overal in de wereld, 10 procent van haar leden aanmoedigt om een missio-

naire groep te vormen, die bidt voor, geeft aan en werkt in de richting van effectieve evangelisatie, dan zal het Koninkrijk van God dichterbij komen.

Helaas zal een aantal mensen Christus als Koning niet erkennen. Ongerechtigheid, het ontbreken van broederschap en wrijving zullen in een zekere omvang blijven bestaan, vooral onder hen die het geld, de macht, zichzelf of andere goden aanbidden. Wereldevangelisatie zal, zoals door veel respondenten is gezegd, rekening moeten houden met honderden verschillende facetten van het menselijk leven. Het allerbelangrijkste is dat steeds meer delen (segments) van de maatschappij geleid worden tot een bewuste, gehoorzame en vreugdevolle relatie met de Verlosser.

5. Strategie voor wereldzending: een andere visie

Raymond Fung heeft in de hiervoor weergegeven discussie alle redenen gevonden, zijn eigen visie op wereldzending afzonderlijk bijeen te schrijven.⁶ Wij volgen hier zijn uiteenzetting zo nauwkeurig mogelijk, hoewel in verkorte vorm.

Inleidende opmerkingen

De discussie met dr. McGavran, gevoerd van augustus 1985 tot mei 1986, houdt mij nog steeds bezig. Ik heb nu mijn eigen ideeën over een strategie voor wereldzending op papier gezet en hoop dat ze als samenhangend, oecumenisch en betrouwbaar zullen worden ontvangen. Met "betrouwbaar" bedoel ik: trouw aan de fundamentele notie, dat het Christendom een beweging is die het geloof in Jezus Christus wil delen en verkondigen en die mensen tot het aanvaarden van dat geloof wil uitnodigen. Ik wil in strategieën en "in het groot" denken, vooral omdat ik verbonden ben aan de Wereldraad van Kerken. Bovendien: we houden er slechte strategieën op na als wij niet over goede beschikken. Mijn schets van een strategie voor wereldzending is een combinatie van idealisme en pragmatisme, waarvan ik denk, dat hij zowel bijbels gefundeerd als uitvoerbaar is.

Het Jesaja-visioen

De kerk meot niet alleen iets betekenen voor de eigen leden en voor de mensen die op zoek zijn naar het christelijk geloof, maar ook voor anderen; mensen die niet geïnteresseerd zijn in het christelijk geloof, volledig geseculariseerde mensen, aanhangers van andere godsdiensten, atheïsten en in religieus opzicht volslagen onverschillige mensen.

In de evangelisatie is een reëel gegeven dat we, in ons enthousiasme om enkelen te bereiken, velen van ons vervreemden. Als dat gebeurt, kan de kerk een paar veldslagen winnen, maar de oorlog verliezen. Tegenover de wereld om haar heen moet de kerk ergens voor staan. Niet om lof of instemming te oogsten, wel om serieuze aandacht te krijgen. De kerk moet voor iets staan dat mensen aanspreekt en uitnodigt om mee te doen. Mijn voorstel aan de kerken is, om zowel op internationaal als op plaatselijk niveau zich voortdurend in te zetten om een geloofwaardig teken te zijn, met het oog op het visioen uit Jesaja 65:17-23.

In de wereld van nu is sprake van dood, zweet en zware inspanning. In het visioen van Jesaja zitten vier basis-elementen:
zuigelingen blijven in leven

bejaarden sterven niet voor hun tijd

wie een huis bouwen, zullen het ook bewonen

wie een wijngaard planten, zullen ook de druiven eten.

Dit voorstel is het eerste onderdeel van een strategie voor wereldzending. Het is bijbels, gemakkelijk te begrijpen, er kan een krachtig appèl van uitgaan, het is in verschillende omstandigheden te gebruiken en het kan kerken bij elkaar brengen. Dat laatste is voor wereldzending heel essentieel.

Ik zou graag willen dat de kerken aan iedereen bekend zouden maken dat de vier elementen uit het Jesaja-visioen de zaken aanduiden waar de kerken voor willen staan. Ze zouden tegen de hele wereld moeten zeggen:

"We beschikken niet over de middelen en de macht om dit visioen tot werkelijkheid te maken voor de hele wereldbevolking van 4,6 miljard mensen. Maar we willen er aan werken, wereldwijd en in elke plaats in de wereld waar de kerk aanwezig is. We hebben een God die ons daartoe inspireert. Wanneer dit visioen u aanspreekt, doet u dan met ons mee en help om het werkelijkheid te laten worden. Als de God achter dit visioen u aanspreekt, sluit u dan bij ons aan en leer Hem beter kennen".

Het Jesaja-programma zal de kerken wel wat kosten. Er moet voorkomen worden dat kinderen van hongersnood of vanwege ondervoeding sterven. Oude mensen moeten in staat gesteld worden om een bijdrage te leveren aan het gemeenschappelijk welzijn, zodat ze niet geestelijk doodgaan voor ze sterven. De kerken moeten helpen om er voor te zorgen dat arbeiders en hun gezinnen een dak boven hun hoofd hebben en te eten krijgen. Maar op een andere manier zal het ook wat kosten. Als de kerken aan zo'n programma willen werken, zullen ze economische en sociale systemen, regeringen en gewone mensen moeten uitdagen om mee te doen. Iedereen die mee wil doen, zullen ze als hun bondgenoot moeten beschouwen. Iedereen die in de tegenovergestelde richting werkt, is hun vijand. Voor vriend en vijand dienen de kerken – in en bij het werken aan het visioen – een teken te zijn van de God die zij aanbidden.

Door de vier programmapunten zullen de kerken verwickeld raken in alle cruciale zaken die het leven van de mensen raken: oorlog en vrede, armoede, hongersnood, racisme, de dialoog tussen de godsdiensten, het overheidsbeleid, het gezins- en maatschappelijk leven. Wanneer het de kerken werkelijk ernst is, zullen ze onvermijdelijk veel oppositie krijgen. Maar ze zullen ook op veel steun mogen rekenen. Steun van miljoenen mensen, van mensen overal vandaan, van alle rangen en standen en godsdiensten. Al die mensen zullen zich realiseren dat het Jesaja-visioen een appèl doet op het goede en het menselijke in hen.

Gemeenschappelijke vieringen/diensten en gebedssamenkomsten

Het tweede onderdeel van mijn strategie voor wereldzending is, dat de kerken er voor zorgen dat gemeenschappelijke vieringen/diensten en gebedssamenkomsten worden gehouden, toegankelijk voor alle mensen die aan het Jesaja-programma werken.

In de eerste plaats zijn die vieringen en samenkomsten bedoeld voor onszelf als christenen. We houden onszelf namelijk voor de gek wanneer we menen dat we, zonder gebed, *als kerken* voor de uitvoering van het programma iets zinvol kunnen doen. We zullen op gezette tijden tegen onze bondgenoten moeten zeggen: "Wilt u ons even excuseren? We moeten even ons werk onderbreken en bij elkaar komen om onze God te aanbidden. Als u mee wilt doen..."

Na de onderbreking werken we met onze bondgenoten op voet van gelijkheid weer verder aan de programmapunten. Misschien zullen na verloop van tijd enkele van onze bondgenoten ook mee willen doen in de vieringen en de gebeden. Juist door de elementen van gemeenschappelijke viering en gemeenschappelijk gebed wordt het werk aan het Jesaja-programma echt evangelisatorisch.

Vanuit welke attitude zullen we met het verwerklijken van het Jesaja-visioen aan de gang gaan? Vanuit een gevoel van verbondenheid met de slachtoffers van menselijke zonde ("sinned againstness") en vanuit de bereidheid om "mee te lijden aan de wereld" ("shared woundedness"). Wij, christenen, moeten ons hierbij realiseren dat we zelf, zowel lichamelijk als geestelijk, ook gewond en gehavend kunnen zijn. We hoeven onszelf niet groot te houden. Waarom zouden we onze eigen zwakheid niet gewoon toegeven? Laten we onze "onafhankelijkheidsstructuur" doorbreken en anderen laten weten dat we hen nodig hebben. Misschien is het het gemakkelijkst om iets van onze eigen zwakheid te laten zien in een gemeenschappelijke viering of in een gemeenschappelijk gebed.

Het element in de strategie van gemeenschappelijk viering en gebed zou ik willen beschouwen als een concrete interpretatie van het bevel uit Johannes 13:17. Jezus dringt er daar bij zijn discipelen op aan "om elkaar lief te hebben, opdat de wereld gelove...". Misschien zal een nieuwe missionaire beweging die gekenmerkt wordt door liefde, gebed, vriendschap, sterven voor anderen en het dragen van elkanders lasten meer evangeliserend blijken te zijn dan de missionaire nadruk op de macht, het gezag en het leren onderhouden uit de grote opdracht van Mattheüs 28.

Neem uw kruis op en volg Jezus

Maar wat zeggen christenen tegen hun burens, tegen de mensen die ze willen helpen en tegen hun bondgenoten? Wat is het Goede Nieuws? Ik denk dat de eerste twee elementen van de strategie voor wereldzending alles te maken heeft met wat Jezus zei tegen iedereen die bij Hem kwam, namelijk "Neem uw kruis op en volg Mij". Ik geloof dat dat ook onze boodschap is. Die boodschap wijst een richting, biedt vriendschap en gemeenschap en nodigt uit om bondgenoot van Jezus te worden. De boodschap houdt de belofte in dat met Jezus en in het gezelschap van zijn volgelingen mensen voor eigen en andermans leven verantwoordelijk kunnen zijn. Wanneer de kerk deze boodschap in duidelijke bewoordingen en geloofwaardig communiceert, zullen mensen het de moeite waard vinden om zich in te zetten.

Het instrument: de institutionele kerk

Met de voorgaande drie punten heb ik de essentie van de strategie voor

wereldzending aangegeven. Rest ons nog de vraag naar de instrumenten, de middelen.

Ik ben er van overtuigd dat in de wereldzending de institutionele kerk het belangrijkste instrument is. De institutionele kerk is in alle hoeken van de aarde aanwezig. Plaatsen waar geen kerken zijn, liggen nooit onmogelijk ver van kerken verwijderd. Van alle organisaties en groepen die met de kerk zijn verbonden, is alleen de plaatselijke gemeente in staat om 24 uur per dag pastorale zorg te bieden en om op de lange termijn te blijven bestaan. Zelfs onder de meest armelijke omstandigheden kunnen kerkdiensten, bijbellezing en ziekenbezoek altijd doorgaan. Geen enkele andere christelijke organisatie of actiegroep kan op dezelfde manier als de plaatselijke gemeente terugvallen op de gewone leden op het grondvlak. De plaatselijke gemeente kan ook altijd een beroep doen op zusterkerken van dezelfde familie in het buitenland.

De plaatselijke gemeente heeft het voorrecht en de verplichting tot zending in eigen land en in het buitenland. Wat zending in eigen land (home mission) is voor gemeente A, is zending in het buitenland (mission abroad) voor gemeente B en omgekeerd. De vooronderstelling hierbij is partnership en solidariteit tussen de twee gemeenten.

De missionaire strategie in het kader van de oecumene

Ik heb aangegeven wat voor een strategie voor wereldzending de boodschap (message) is en wat het medium is. De boodschap: het Jesaja-visioen en gezamenlijke viering/gebed is: neem uw kruis op en volg Jezus. Het medium: de institutionele kerk.

Ik zou er graag van uit willen gaan, dat message en medium elkaar oproepen en elkaar niet tegenspreken. De ruwe schets die ik gegeven heb is voldoende om met het uitvoeren van de strategie te beginnen. Elke landelijke kerk of groep van kerken kan hiervoor zelf de eerste stappen zetten. Ook een oecumenisch orgaan als de Wereldraad van Kerken zou de eerste stappen kunnen zetten door de lid-kerken over de levensvatbaarheid van de door mij ontwikkelde strategie te consulteren. Ik denk daarbij aan bijeenkomsten op landelijk niveau of op regionaal niveau (bijvoorbeeld voor de regio West-Europa); met mogelijk drie categorieën deelnemers:

- a. de vertegenwoordigers van de kerken in de betrokken landen/regio's. Zij gaan na wat het Jesaja-visioen voor hen betekent en bespreken wat er komt kijken voor de gemeenschappelijke vieringen en gebedssamenkomsten.
- b. vertegenwoordigers van partnerkerken. Zij zullen tijdens de consultaties vooral luisteren, maar soms ook spreken. Ze kunnen bijvoorbeeld de aandacht vragen voor de minderheden die door de betreffende kerken worden verwaarloosd, of voor ongebruikte middelen van die kerken, of voor groepen "onbereikten".
- c. enkele personen die bij de consultatie als zodanig geen belangen hebben en alle aandacht kunnen besteden aan de relatie tussen de vertegenwoordigers van de kerken en de partnerkerken.

Ik ben me er van bewust dat niet alle kerken in de wereld lid zijn van de Wereldraad van Kerken. Vele van die kerken zullen aan het proces niet willen meedoen. Zo ziet onze werkelijkheid eruit. Maar wij kunnen niet meer dan

ons best doen en open staan voor iedereen. Ik geloof echter dat de strategie voor wereldzending omvattend genoeg is en voldoende diepgang heeft voor een ruime mate van participatie. Als uw reactie op mijn schets is: "Wat is er nieuw aan?", beschouw ik dat als een instemmende reactie. De inspiratie voor – en de inhoud van de strategie heb ik voor een belangrijk deel ontleend aan de ervaringen en de wensen van het Zuiden. Het resultaat is een strategie voor *wereldzending*, inclusief zending in het Noorden.

Met dank aan drs. H. Wesseling van het Evangelisatiebureau en ds. A. Vos van het Zendingsbureau van het Dienstencentrum van de Gereformeerde Kerken in Nederland voor de aanlevering en vertaling van bovenstaande teksten. Redactie.

1. Donald McGavran, A giant step in christian mission, in A monthly letter on evangelism, CWME/WCC Genève, no.8, aug. 1985.
2. In Trouw van 13 november 1985 wordt de reactie gemeld van de Panafrikaanse Raad van Kerken (AACC). Citaten uit de AACC reactie: "De hemel verhoede, dat het ooit zover komt.. De ideeën van McGavran komen juist op tijd, nu het steeds duidelijker wordt, dat zending en zendingsgenootschappen irrelevant zijn voor Afrika. Dat dan iemand de euvelen moed heeft ons er nog meer op het dak te willen sturen, moet wel zijn toe te schrijven aan het feit, dat de inspiratie hiervoor buiten het christendom ligt... Het gaat hier niet zozeer om verbreiding van Christus en de Blijde Boodschap, maar om export van een bepaalde cultuur... die niets van doen heeft met de opgestane Heer, maar alles met kolonisatie van de menselijke geest door middel van de bijbel". De AACC noemt het plan van McGavran "piraterij van de ziel" en vreest, dat er meer dan genoeg geld bijeen zal kunnen worden gebracht voor dat doel. Laat de "stoottroepen van de zending" naar het beeld van McGavran, maar beter gaan ijveren in eigen land "om liefde te brengen in een door eenzame eenlingen gekenmerkte samenleving, waar vervreemding schering en inslag is". Het dagblad Trouw putte voor deze informatie uit A monthly letter on evangelism, no.10-11, okt.-nov.1985.
3. De antwoorden van Raymond Fung en Donald Mc Gavran op de ontvangen reacties staan beide in A monthly letter on evangelism, april/mei 1986.
4. In een latere studiedag over deze discussie bleek, dat Fung hier met "ongelovigen" hen bedoelt, die het christelijke Evangelie niet kennen of aanvaarden, zonder zich expliciet te willen uitspreken over het geloofsgehalte van de niet-christelijke godsdiensten.
5. In no.6/7, juni/juli 1986 van A monthly letter on evangelism formuleert Raymond Fung alsnog zijn visie in het artikel A strategy for world mission. Een weergave hiervan staat in het slotdeel, onder no.5, van deze bijdrage in Wereld en Zending.
6. Zie noot nummer 5.

Kroniek **Missionair futurisme in drie jubilerende tijdschriften**

Redacties van missiologische tijdschriften, zoals *Wereld en Zending*, volgen natuurlijk wat gelijksoortige publikaties in binnen- en buitenland hun abonnees aanbieden. Vaak blijkt, dat *Wereld en Zending* op hetzelfde spoor zit als een buitenlandse publikatie. Soms volgen we een heel eigen weg. Proberen bij te houden wat anderen op dit terrein schrijven, is meestal een stimulerende, een enkele keer ook een frustrerende bezigheid. We hebben in *Wereld en Zending* geen ruimte voor overzichten van wat elders wordt geboden. Dat is ook niet nodig, omdat Andrew Walls elke drie maanden in de IRM een bijna volledig overzicht biedt, waarbij hij zelfs *Wereld en Zending*, dat toch beperkt is tot een klein taalgebied, steeds trouw vermeldt.

Drie jubilea:
ZMR
(1911-1986)
IRM
(1912-1987)
Missiology
(1972-1987)

In deze kroniek maken we een uitzondering voor drie tijdschriften, omdat ze zich bezighouden met "toekomst van zending/missie", het thema van dit nummer van *Wereld en Zending*. Een extra reden is, dat ze alle drie hun jubileum vieren. Het Rooms-Katholieke Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft (ZMR) viert de oprichting (1911) van het internationale instituut voor missionair onderzoek te Münster. De aanleiding voor oprichting van de *International Review of Mission* (IRM) (meervoud tot april 1969) was de eerste internationale oecumenische zendingsconferentie in Edinburgh in 1910. Toen de Internationale Zendingraad in 1961 in New Delhi werd geïntegreerd in de Wereldraad van Kerken werd het IRM een uitgave van deze Raad. Wie jubilea viert, heeft een directe aanleiding over de toekomst na te denken.

Het derde blad met een toekomstnummer is *Missiology* (een voortzetting van *Practical Anthropology*). De vijftiende jaargang, januari 1987, begint met een themanummer over "Future of the World Mission". *Missiology* is eigendom van het Amerikaanse Genootschap voor zendingsstudie. Daarin doen zowel evangelicalen en oecumenische protestanten als Rooms-Katholieken en Orthodoxen mee. Ze vieren in juni hun 15-jarig bestaan.

300 Blauwdrukken

Totaal gaat het om 48 artikelen plus vele boekbesprekingen. Het is natuurlijk niet de bedoeling dat ik al die artikelen noem, laat staan samenvat. Ik maak een, uiteraard subjectieve, selectie en spring tussen de nummers heen en weer. Het is allereerst vermeldenswaard, dat er twee Nederlandse bijdragen bij zijn. Frans J. Verstraelen, onze lezers welbekend, schreef voor het IRM over: "De toekomst van zending: een westers perspectief". Oud-redacteur van *Wereld en Zending*, Arnulf Camps, schreef voor het *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft* over "Oekumenische initiatieven op internationaal niveau: de International Association of Mission Studies, The Ecumenical Association of Third

World Theologians (EATWOT) (zie de bijdrage van Klaus van der Grijp in *Wereld en Zending*, no.2, 1987) en de World Conference on Religion and Peace".

Het themanummer van *Missiology* "Future of the World Christian Mission" dient als studiemateriaal voor de jaarlijkse conferentie van de American Society of Missiology, van 19-21 juni in Pittsburgh. David Barret, redacteur van de intussen zeer bekende *World Christian Encyclopedia* en één van de auteurs van dit nummer van *Missiology*, is de hoofdspreker. Zijn bijdrage is de meest "futuristische" in de bundel. Barret ontdekt in de zendingsgeschiedenis maar liefst 300 blauwdrukken van plannen om de wereld te bekeren, van Chrysostomos tot McGavran. Zijn suggestie om meer missionaire aandacht te geven aan de grote steden van Turkije komt bij mij als zeer impulsief, ondoordacht en slecht geargumenteed over.

Vier tekortkomingen

International Review of Mission, jaargang 76, januari 1987, no.301, draagt als titel "The Future of Mission": De toekomst van Zending. Eugene Stockwell, hoofdredacteur en tevens belast met de dagelijkse leiding van de Commission on World Mission and Evangelism van de Wereldraad, noteert de belangrijkste veranderingen sedert in 1912 de IRM voor het eerst verscheen. Ondanks de grotere participatie van kerken en christenen in andere werelddelen en grote vooruitgang die gemaakt is in het missionaire denken, constateert hij vier tekortkomingen. Het huidige missionaire engagement is nog steeds te confessioneel gebonden, te bilateraal (men kan denken aan bv. de relaties tussen bepaalde Nederlandse en Indonesische kerken, J.S.), te westers en te weinig betrokken bij het opkomen voor gerechtigheid. Hij juicht het toe, dat er nieuwe samenwerkingsverbanden zijn ontstaan in o.a. de CEVAA (Communauté Evangélique d'Action Apostolique) en de Council for World Mission. Hij had ook nog de Oekumindo en het Islam in Africa Project kunnen noemen. De strekking van Stockwell's artikel vindt ondersteuning in de korte bijdrage van F.F.M. zuster Mary Mott in *Missiology* (5 blz.). Zij constateert in de oecumenische praktijk een groeiende consensus over de grenzen van confessies heen betreffende de kritische evangelische waarden, die de relatie tussen kerk en wereld vanuit een missionaire dimensie horen te bepalen. Niet door conferenties en verklaringen, maar alleen door actieve participatie aan elkaars werk kan een echte "common witness" aan de basis ontstaan.

Tegenhangers

De gemiddelde lengte van de 21 bijdragen aan dit IRM-nummer is vijf pagina's. Waarom Leighton Ford de reeks mag afsluiten met twaalf bladzijden ontgaat mij. Zijn bijdrage, een toespraak gehouden aan de School for World Mission in Pasadena, is een volstrekte tegenhanger van de inleiding van zijn landgenoot Stockwell. Ford is voorzitter van het Lausanne Committee for World Evangelization. Deze organisatie bereidt een wereldcongres voor, te houden in 1989. In ieder geval kunnen de evangelicalen niet beweren, dat de Wereldraad hen niet aan het woord laat. Ze kregen in dit nummer zelfs het laatste woord!

Evangelikalen

De geadresseerden zijn voor Ford de volgende categorieën mensen: eerst de kerkmensen zelf, die moeten worden ingeschakeld. Vervolgens de joden, de armen, open volken en weerstand biedende (resistente) groeperingen, zoals aanhangers van wereldgodsdiensten als moslims, hindoes en boeddhisten. Tenslotte de gesecculariseerde mensen in Europa, Amerika en Australië. Ford laat geen ruimte voor principiële vragen over het goed recht van jodenzending. Hij verwijt evangelikalen, dat ze vaak zo bezig zijn met politieke steun aan Israël, dat het getuigenis op de achtergrond raakt. Het getuigenis onthouden aan de joden zou z.i. pas echt antisemitisme zijn. Het feit van de holocaust moet de missionaris wel voorzichtiger en tactischer maken. De weerstanden zijn in grote steden als Kopenhagen, Caïro, Mexico City blijkens onderzoeken door Ford's medewerkers vrijwel gelijk. Ik vermoed dat een andere methode van onderzoek andere resultaten zou opleveren!

Missionair imperialisme

Ook het slotartikel in het toekomstnummer van *Missiology* komt uit dezelfde hoek. Met voorbijgaan van de kerken en moslims in het Midden-Oosten biedt George Jennings een psychoculturele studie van dit gebied. Een karaktertrek van de mens in het Midden-Oosten is zijn "insecurity", zijn onzekerheid. Een panacee daartegen is het evangelie. Jennings' methode lijkt sprekend op de oude apologetiek. Je zoekt naar de zwakke plekken bij de ander om langs die weg ingang te vinden voor het evangelie. Alleen de verpakking is nu anders. De methode wordt verhuuld door antropologisch jargon. Ik heb de indruk dat de grootste weerstand tegen de evangelieverkondiging in het Midden-Oosten bij Jennings zelf zit. Hij blijkt geen enkel orgaan te hebben voor het opmerken van Gods werk in de Islam en bij moslims en al evenmin bij christenen in dit gebied. Blijkens de laatste woorden van het artikel is zijn benaderingsmethode immers toepasbaar op beiden: "whether of some Islamic category or otherwise". Ik ben van mening, dat een zendingsmethode waarbij de gesprekspartner niet echt serieus wordt genomen geen toekomst heeft. Bijdragen als van Ford en Jennings komen bij mij over als missionair imperialisme, dat niets van de geschiedenis heeft geleerd.

Midden-Oosten

Terug naar de IRM. Twee bijdragen in deze jubileumuitgave houden zich met het Midden-Oosten en de Islam bezig. De auteurs zijn autochtone christenen. Frieda Haddad van het Balamand Orthodox seminarie in de Libanon en bisschop Michael Nazir Ali uit Pakistan, nu in Canterbury, gaan uit van de islamitische context, waarbinnen de kerken in het Midden-Oosten en Pakistan leven en getuigen. Hun agenda voor de ontmoeting met moslims ziet er heel anders uit dan bij Jennings. Beiden willen dogmatische debatten vermijden. Frieda Haddad is van mening dat de Midden-Oosten-cultuur religieus gezien een hoor-cultuur is. De Koran wordt geciteerd. Protestantse zendelingen wilden er een leescultuur van maken. Door de liturgische viering kunnen kerkleden in het Midden-Oosten van lezende en observerende, weer horende en handelende christenen worden. Dat zal hen ook dichter bij

de moslims brengen. Ook voor moslims horen liturgie en leven bij elkaar. Zo zal getuigen niet iets apart blijven, maar uit de situatie zelf ontstaan. Nazir Ali schrijft: "In islamitische contexten moet de dialoog zich richten op zulke zaken als menselijke waardigheid en mensenrechten in onze diverse tradities. Wat hebben die tradities te zeggen over discriminatie op grond van sex en ras? Hoe brengen we profetische zorgen ten aanzien van gerechtigheid en barmhartigheid in onze situatie in de praktijk?" Dat stelt z.i. nieuwe vragen aan de systematische theologie en zadelt ons niet langer op met debatten over leerstellingen, die al eeuwenlang in een impasse zitten.

De twee boeiendste bijdragen in de hele stapel vond ik die van resp. Peter Lee en Ruth Tucker.

China

Dr. Peter K.H. Lee is directeur van het Christelijk Studiecentrum Tao Fong Shan in Hong Kong, waaraan vroeger Dr. R.P. Kramers verbonden was. Lee schreef in *Missiology*, pp.57-71 over "Het komen en gaan van de protestantse christenheid in China vandaag". Mede dankzij de Three-Self Patriotic Movement (met een streep onder Patriotic), als politiek instrument van de kerk, kon deze de culturele revolutie overleven. Lee biedt een uitvoerige analyse van de situatie vandaag op grond van vijf studiereizen. Eén van zijn conclusies luidt: "Niemand kan het Christendom in het huidige China een vreemde, buitenlandse religie noemen, want de kerken zijn niet afhankelijk van buitenlandse steun en zeker niet onderworpen aan buitenlandse controle. Ze zijn zelfstandig en op zichzelf aangewezen, financieel, bestuurlijk en geestelijk". Er waren in 1949 900.000 protestantse christenen, nu na het lijden en zeker ook dankzij het lijden en de solidariteit van christenen met niet-christenen, zijn er naar schatting drie miljoen protestantse en nog eens zoveel katholieke christenen. Totaal dus zes miljoen.

Gevaarlijk ongeduld

Alle artikelen in dit nummer van *Missiology* dienden eerst als lezingen op een zendingsconferentie in april 1986 in Chicago. Wellicht zaten er onder Lee's gehoor mensen, die vol ongeduld zo wel weer hun missionaire plannen in China in de praktijk zouden willen brengen. Na Lee's indringende verhaal zal iedereen, die met zulke plannen rondloopt, zich hopelijk wel twee keer bedenken. In het geplande China-nummer van *Wereld en Zending* zal dit onderwerp zeker aan de orde komen. Mij troffen de overeenkomsten tussen Lee's analyse en het artikel van Bernhard Willeke in de feestbundel van het ZMR: De Katholieke Kerk in het huidige China en de Heilige Stoel (S. 180-189). De toekomst van de Kerk in China ligt niet (meer) in westerse handen! Wie weet is het omgekeerde het geval.

Kerk buiten Europa

In het genoemde nummer van ZMR attendeert Johann Baptist Metz er op dat nog slechts 30% van de leden van de Rooms-Katholieke Kerk in Europa woont. Het wordt volgens hem de hoogste tijd dat daaruit ook bestuurlijke en theologische consequenties worden getrokken voor de toekomst. Geheel in die lijn pleit Engelbert Mveng uit Yaoende, Kameroen, voor het houden van een Afrikaans concilie. Het Fest-

Vrouwen in de zending

schrift van het ZMR geeft een prima overzicht van de stand van zaken op het vakgebied missiologie. Het overigens prachtige artikel van Annemarie Schimmel over moslim-mystiek is echter misplaatst in dit nummer. Een bijdrage over de missiologisch/theologische benaderingen van de Islam had niet mogen ontbreken.

Het m.i. verrassendste artikel heb ik voor het laatst bewaard: Ruth Tucker uit Grand Rapids heeft de rol van vooral ongetrouwde vrouwen in de protestantse zending onderzocht, "Female Mission Strategists" (pp.73-89). Toen omstreeks 1850 zendingsbesturen ongetrouwde vrouwen geen kans gaven, stichtten vrouwen zelf zo'n veertig exclusief door vrouwen bestuurde zendingsgenootschappen. Deze organisaties zonden in 50 jaar bijna 4500 vrouwen overzee. In het begin van de twintigste eeuw werd hun de wind uit de zeilen genomen, omdat gevestigde zendingen ook vrouwen in dienst namen. Maar, zo stelt Ruth Tucker, ook al is de situatie verbeterd en doen vrouwen mee in de zending, het ontbinden van de aparte vrouwenorganisaties heeft geleid tot een enorme braindrain. Het aandeel van de vrouwen aan de zending is nooit weer zo groot geworden als tijdens de periode 1860-1910, toen ze zelf initiatieven konden ontwikkelen. Dit moet veranderen vindt Ruth Tucker, niet slechts terwille van de missionaire quota, of om tegemoet te komen aan feministische kritiek, maar terwille van de zaak zelf: de evangelieverkondiging in de wereld.

Ik ben benieuwd of, en zo ja, in hoeverre Ruth Tuckers ontdekkingen ook opgaan voor de geschiedenis van de zending in Nederland. Iets voor een doctoraal scriptie missiologie?

Jan Slomp

Bronnen:

International Review of Mission, Vol. LXXVI, no. 301, January 1987. Thema: The Future of Mission; een uitgave van de Wereldraad van Kerken, 150, route de Ferney, 1211 Geneva, 20. 147 blz. Losse nrs. Sfr.10.--

Missiology An International Review, Vol.XV, no.1, January 1987; kwartaalblad van the American Society of Missiology, 6161 Walnut Avenue, Scottsdale, PA 15683-1999; 158 blz. Losse nrs. \$ 4.--

Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft, Heft 2/3; 1986; Festschrift zum 75 jährigen Bestehen des Internationalen Instituts für missionswissenschaftlichen Forschungen; Münster, Verlag Aschendorf; 274 blz. Prijs: DM 12,50; besteladres Postfach 1124, 4400 Münster B.R.D.

Kroniek **De Nederlandse Missieraad**

De katholieke Nederlandse Missieraad (NMR) werd in 1967, kort na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) opgericht en door kardinaal Alfrink geïnstalleerd, met een ruim mandaat in een kerkgemeenschap die lijnen had uitgezet naar nieuwe mogelijkheden voor levensecht geloven. In de jaren die volgden groeide de NMR actief mee in de hartverwarmende veranderingen, vlak bij huis, ver weg in de derde wereld en op het kruispunt van ondenkbaar veel verbindingen over de hele wereld op en neer. Toch nam de NMR telkens ook tijd voor bezinning op eigen fundament en eigen beleid. Het is geluk-

kig, dat uit zulk een grondige en langdurige bezinning onlangs opnieuw een basistekst over doel, grondslag en beleid tot stand kwam. Opdat men in ruimere kring hiervan kennis kan nemen, geven wij hier de volledige tekst.

Doel grondslag beleid

De NMR is het missionaire beleidsorgaan van de R.K. kerkprovincie in Nederland en werkt in opdracht van de bisschoppenconferentie. Pauselijke Missiewerken, missionaire orden en congregaties, diocesane missieraden en de verschillende missionaire organisaties van bisschoppelijk dan wel lekeninitiatief ontmoeten elkaar in de NMR. De opdracht van de Nederlandse Missieraad is de samenwerking tussen de verschillende organen te bevorderen om zo gezamenlijk een verantwoord missionair beleid te ontwikkelen. Onder dat missionaire beleid vallen activiteiten die gericht zijn op:

- de verkondiging van het evangelie;
- het bevorderen van de eenheid tussen de christelijke kerken;
- de dialoog met andere godsdiensten en levensovertuigingen;
- de ontwikkeling en bevrijding van de volkeren;
- het bevorderen van gerechtigheid en vrede.

Door inspanning op al deze terreinen te stimuleren, te ondersteunen en te coördineren, wil de NMR bijdragen aan de voortgaande groei naar een werkelijk missionaire kerk.

Om zijn opdracht te realiseren ontwikkelt de NMR een aantal concrete beleidslijnen die door de verschillende commissies en werkgroepen worden voorbereid en uitgewerkt en in relevante publikaties worden gepresenteerd.

Missionair bewustzijn

Voorop staat het streven om de Nederlandse geloofsgemeenschap te stimuleren tot een missionair bewustzijn met een mondiale en oecumenische dimensie. Vandaar het belang om het evangelisch getuigenis van kerkgemeenschappen uit andere landen en continenten en van kerkgemeenschappen van niet-katholieke signatuur door te laten klinken en de gelovigen in eigen land daarmee te confronteren. Om dat te bereiken en tegelijkertijd tot een gemeenschappelijk beleid te komen, wordt de missionaire agenda uitgegeven waarin de diverse missionaire akties jaarlijks in onderlinge samenhang en onder één motto gepresenteerd worden.

Om het geloofsgetuigenis van de andere kerkgemeenschappen te begrijpen, blijkt het nodig de ontwikkeling daarvan te volgen en deze te beschrijven en te analyseren in zijn samenhang met de maatschappelijke en politieke situaties in de betreffende landen. De uitgave van "Wereldbrief" is één van de middelen om dat te realiseren.

Coördinatie

Vanuit de doelstelling om tot een gemeenschappelijk missionair beleid te komen, heeft de NMR een coördinerende opdracht t.a.v. initiatieven en activiteiten die de verschillende missionaire organen in ons land vanuit hun eigen verantwoordelijkheid en opdracht ontplooiën. De verschillende commissies van de NMR zijn juist bedoeld om aan deze coördinatie gestalte te geven. In het bijzonder op het terrein van personele en materiële assistentie heeft de NMR deze opdracht uitgewerkt. Er zijn criteria ontwikkeld voor uitzending van ontwik-

Oecumene	<p>kelingswerkers in missionair verband. Jaarlijks wordt een collecte- en aktieschema vastgesteld. Publikaties als "Verder Gekeken" en "Solidariteit in Cijfers" zijn hiervan een weerslag. Bij dit alles zijn contacten met de zendingsorganen van de andere kerken van wezenlijk belang. Deze contacten lopen met name via de Nederlandse Zendingsraad en via organen van de Raad van Kerken in Nederland. Samen met de Nederlandse Zendingsraad geeft de NMR het tijdschrift voor missionaire informatie en bezinning "Wereld en Zending" uit.</p>
Uitgangspunten	<ol style="list-style-type: none"> 1. De inspiratiebron voor het missionaire beleid van de NMR is gelegen in het verhaal van Gods handelen in de wereld dat in de geschiedenis en in de Schriften van Israël is vervat en in Jezus Christus tot volle uitdrukking is gekomen en waaraan zijn volgelingen in de loop van de geschiedenis telkens opnieuw gestalte proberen te geven. Voor onze tijd heeft het Tweede Vaticaans Concilie daarvoor nieuwe wegen aangegeven. 2. Jezus Christus heeft zijn volgelingen een zending meegegeven, waarvan de plaatselijke kerkgemeenschappen over heel de wereld de dragers zijn in samenwerking met elkaar en voorgegaan door hun bisschoppen. 3. Deze zending van de kerkgemeenschap wordt vervuld wanneer christenen, geïnspireerd door de persoon en de boodschap van Jezus Christus, zich inspannen om in de kerk als "Gods volk onderweg" en in de menselijke samenleving gestalte te geven aan wat de Schriften het "Rijk Gods" noemen. Van dit Rijk Gods is de kerk teken en instrument.
Concrete gestalte	<p>Het Rijk Gods krijgt concrete gestalte in kerk en samenleving wanneer christenen hun zending in al haar aspecten en in oecumenische samenwerking serieus nemen. Dat betekent: Jezus' opdracht uitvoeren om "alle volken tot zijn leerlingen te maken" en één te worden "opdat de wereld gelove, dat Gij mij gezonden hebt" (Matth. 28,19; Joh. 17,21; Lumen Gentium, nr.16-17; Evangelii Nuntiandi, nr.17-22 en 49); meebouwen aan een wereld van gerechtigheid en vrede en zich inzetten voor een bestaan dat zijn uiteindelijke zin in God vindt (Gaudium et Spes, nr.11-39-77; Ad Gentes, nr.9; Evangelii Nuntiandi, nr.29); meewerken aan de ontwikkeling en de vrijheid van alle mensen en alle volken in het licht van het bijbels bevrijdingsverhaal, in dialoog ook met andere godsdiensten en levensovertuigingen (Nostra Aetate 1 en 2); zo een kerk proberen te zijn die in evangelische verkondiging en dienstbaarheid ingaat op de bestaansvragen, de noden en de behoeften van de hedendaagse wereld om zo een herkenbare verwijzing te zijn naar het Rijk Gods (Gaudium et Spes, nr.1-3; Evangelii Nuntiandi, nr.29);</p>
Keuze voor de armen	<p>Het zal duidelijk zijn dat de missionaire prioriteiten in ieder tijdperk moeten aansluiten bij de concrete vragen en noden van mensen en wereld, zoals die zich in steeds wisselende situaties presenteren (Gaudium et Spes, nr. 4 en 20). Het</p>

evangelie zelf legt daarbij het uiteindelijke criterium vast: "Al wat jij gedaan hebt voor een dezer geringsten van mijn broeders, hebt jij voor Mij gedaan" (Matth. 25,40). Zo laat de NMR in de geest van Jezus Christus, voor de praktische vormgeving van zijn beleid zich uitdagen door de keuze voor de armen. In het licht daarvan probeert de NMR te kijken met de ogen van de armen om zo zijn missionaire prioriteiten te ontdekken. Hoe noodzakelijk dat is in onze tijd, hebben de bisschoppen van Latijns Amerika op hun vergadering in Medellin, Colombia, in 1968 aldus verwoord:

"Te midden van de onmenselijke armoede van het volk klinkt de klacht dat bisschoppen, priesters en religieuzen rijk zijn en met de rijken verbonden. Ze leven in een zekere welstand, terwijl de armen het meest noodzakelijke missen." Alleen een kerk die herkend wordt door de armen en ontrechten, mag hopen dat haar boodschap gehoor vindt.

Bestaansbeleving

Om de armen en ontrechten echt aan het woord te laten probeert de NMR via bezoeken, persoonlijke contacten en getuigenissen voeling te krijgen en te houden met de plaatselijke kerkgemeenschappen in andere continenten, waar de armen om rechtvaardigheid schreeuwen. Daarbij staat steeds de vraag centraal hoe die gemeenschappen zich vanuit hun gelovige overtuiging opstellen tegenover de economische, sociale en politieke structuren, die voor veel groepen van mensen vaak zo bedreigend zijn. Het blijkt dan zeer waardevol en leerzaam te zijn, kennis te nemen van de liturgische teksten, gebeden en liederen, waarin die kerkgemeenschappen hun bestaansbeleving religieus uitdrukken en getuigen van hun geloof in de bijbelse God van het leven.

Kennismaking met de wereld van de armen en onderdrukten roept op tot solidariteit. Daarbij dringt zich de moeilijke vraag op hoe wij aan de verbondenheid vorm kunnen geven. Ervaringen van christenen elders wijzen erop dat daarvoor een analyse van de maatschappelijke en politieke context onontbeerlijk is.

Ook in eigen land

Dat heeft de NMR ertoe gebracht om bij zijn streven naar een daadwerkelijke betrokkenheid, ook zelf een dergelijke analyse te betrekken. In veel gevallen gaan de ogen dan ook open voor onrechtvaardige situaties in onze eigen samenleving en zelfs voor dieperliggende algemene structurele oorzaken. Gaandeweg is zo binnen de NMR de overtuiging gegroeid dat de missionaire opdracht van de geloofsgemeenschappen in ons eigen land niet alleen op andere landen gericht moet zijn, maar ook op de eigen samenleving.

Voorrecht en uitdaging

De NMR ziet de mondiale en oecumenische verbondenheid met andere kerkgemeenschappen als een voorrecht en een uitdaging.

Een voorrecht: te midden van onrecht en onmacht openen zij ons opnieuw de ogen voor de bijbelse God van het leven en voor de mogelijkheid van bevrijding in haar meest diepe betekenis.

Een uitdaging: hun moeizame, maar volhardende inzet voor gerechtigheid en vrede roept ook onze eigen kerken op tot gelovige vernieuwing en tot werkelijke verbondenheid met de medemens in nood.

Dienst Over Grenzen 1962-1987

Dienst Over Grenzen, DOG, de interkerkelijke bemiddelingsorganisatie voor werkers in dienst van zending, werelddiakonaat, ontwikkelingssamenwerking, bestaat 25 jaar.¹ In die periode zijn er meer dan 1300 mensen uitgezonden naar de derde wereld. Vragen over de samenhang tussen zending, werelddiakonaat en ontwikkelingssamenwerking blijven steeds terugkomen. Bezinning op die samenhang vond onlangs zijn neerslag in een nieuwe beleidsnota van DOG. "Wereld en Zending" ruimt daarom weer² graag plaats in voor de inspirerende visies bij het jubilerende DOG. Als inleiding een samenvatting van de nieuwe beleidsnota van DOG door Job van Melle en aansluitend een beschouwing over "religie en ontwikkeling" van Sipko de Boer.

Getuigenis, Gerechtigheid en Dienst

DOG is als samenwerkingsorgaan van de participanten werkzaam in het brede veld van Zending, Werelddiakonaat en Ontwikkelingssamenwerking (Z, W en O). Deze termen hebben niet alleen een inhoudelijke betekenis, maar hebben tegelijk betrekking op kerkelijke organisaties, die namens de Nederlandse kerken werken in de derde wereld. Het zijn deze organisaties die als participanten van DOG lid zijn van het bestuur van DOG en het beleid mede bepalen en ook financieel dragen.

Bij het nader vorm geven aan zijn opdracht wil DOG aansluiten bij het denken van de Wereldraad van Kerken over "holistic mission", waarbij o.a. de principiële eenheid en verbondenheid van Zending, Werelddiakonaat en Ontwikkelingssamenwerking worden onderstreept. Om dit tot uitdrukking te brengen is in de nieuwe beleidsnota voorgesteld, de oude benamingen van Zending, Werelddiakonaat en Ontwikkelingssamenwerking te vervangen door een nieuwe trits, nl. Getuigenis, Gerechtigheid en Dienst.

Deze woorden geven helderder dan de oude benamingen van ZWO weer, waar het bij Zending, Wereld-

diakonaat en Ontwikkelingssamenwerking om gaat. Ze geven ook beter weer dan de oude, organisatorisch belaste woorden, dat ze onlosmakelijk onderling verbonden zijn, zodat het niet mogelijk is om één ervan te reserveren of te annexeren als het exclusieve terrein van één van de organisaties van Zending, Werelddiakonaat en Ontwikkelingssamenwerking. Ieder daarvan heeft in wezen met alle drie te maken, zij het niet altijd op dezelfde wijze en in dezelfde mate.

Spanning

In de vorige beleidsnota (1981) is gepoogd om de plaats en de taak van DOG vooral te zoeken in de ontwikkelingshoek, uitgaande van de nog oude indeling van Z, W en O. Nu die oude onderscheidingen steeds minder opgaan en ook niet meer als basis kunnen dienen voor een functionele toespitsing op de verschillende taken die er liggen, is er in de beleidsnota voor gekozen om de doelstelling van DOG te plaatsen in de spanning van de genoemde drieslag van getuigenis, gerechtigheid en dienst. Deze plaatsbepaling van DOG heeft verschillende consequenties. DOG kan in zijn werk het hele scala van werksoorten bestrijken dat met de

drie sleutelwoorden samenhangt. Het houdt in dat beleidskeuzen en onderlinge prioriteiten zoveel mogelijk in nauwe samenhang met de andere participanten en andere organen die werkzaam zijn in het veld van Zending, Werelddiakonaat en Ontwikkelingssamenwerking bepaald dienen te worden.

Verskillende typen van personele inzetten

Gepoogd is in de nota een inventarisatie te geven van de verschillende typen van personele inzetten waarin DOG kan bemiddelen:

- a. ontwikkelingsgerichte inzetten
- b. noodhulpinzetten
- c. solidariteitsinzetten
- d. voorwaardenscheppende (facilitaire) inzetten
- e. missionair werk
- f. sociaal-diakonaal werk
- g. korte termijnsinzetten (bewustmakings/educatief werk).

Elk van deze inzettypen heeft een eigen karakter, waarvoor specifieke criteria gelden. Uitgaande van de bestaande situatie, waarin de overgrote meerderheid van de huidige DOG-inzetten zich beweegt op het vlak van ontwikkelingswerk, doet de beleidsnota de aanbeveling om de andere genoemde inzettypen veel nadrukkelijker dan het geval is, in de komende tijd te gaan accentueren. Extra aandacht dient daarbij gegeven te worden aan noodhulp, solidariteitswerk en inzetten (vaak van kortere duur) in de sociaal-diakonale sfeer. Daartoe zullen concrete deelplannen nader worden ontwikkeld.

Wederkerigheid

De nota bepleit ook een nog nadrukkelijker aandacht voor het element van wederkerigheid in onze contacten met de vele partners overzee. Zich baserend op de studie van de

Wereldraad van Kerken over "Ecumenical sharing of resources", waarvan ook de "sharing of human resources" een wezenlijk onderdeel vormt, geeft de nota aan dat het delen van gaven een wederkerig proces is, een tweerichtingsverkeer van zowel geven als ontvangen. Nieuwe initiatieven om uitdrukking te geven aan deze wederkerigheidsgedachte worden bepleit. Dat kan door uitwisselingen van daar naar hier en omgekeerd, het kan ook in de vorm van het steunen van uitwisselingen tussen de derde wereld landen zelf (de zgn. Zuid-Zuid-uitwisseling). Een eerste verwezenlijking van die laatste gedachte heeft inmiddels plaatsgevonden door de bemiddeling, begin 1987, van een Sri Lankese vluchteling naar Lesotho.

Identiteit

Vanuit de nieuwe onderbouwing en actualisering van de identiteit van DOG en met een duidelijke verankering en bestending van DOG in het ZWO-kader, is er een beleidskader geschapen waarmee wij ons werk in de komende jaren hopen voort te zetten.

In het licht van de huidige politiek/economische/sociale omstandigheden en ontwikkelingen in de Derde Wereld zijn er helaas nog geen indicaties dat het aantal vragen van personele assistentie in de nabije toekomst zal afnemen. Vandaar dat DOG, binnen het bovenomschreven werkkader, voorlopig zijn taak zal blijven voortzetten en op die manier gestalte wil blijven geven aan zijn opdracht van dienst aan de wereld.

1. Zie Dienst Over Grenzen, Verslag 1985-1986.
2. J. Bos, *Venster op de ganse aarde. Dienst Over Grenzen 20 jaar oud (1962-1982)*, Wereld en Zending 11 (1982) no. 3, p. 235-243.

Mr. J.L. van Melle,
directeur van het bureau DOG

Sipko de Boer

Religie en ontwikkeling

Een beschouwing bij gelegenheid van 25 jaren "Dienst Over Grenzen"

Wereldvreemd

Onder degenen die zich met ontwikkelingsvraagstukken bezighouden, bestaat vaak een zekere aarzeling zich in te laten met de relatie tussen ontwikkeling en religie. Men geeft er de voorkeur aan zich te storten op probleemgebieden waarvan de contouren duidelijker zijn aan te geven en waarop men gemakkelijker een greep krijgt. Die voorkeur is begrijpelijk. Het volledig toegeven aan deze neiging getuigt echter niet van realiteitszin. Het doet denken aan het gedrag van de man, die 's avonds onder een straatlantaarn naar zijn portemonnaie zoekt, alhoewel hij wel weet, dat hij deze elders in een donker steegje heeft verloren. De relatie tussen ontwikkeling en religie is moeilijk in kaart te brengen en te analyseren. Anderzijds lijkt het mijden van dit problematisch gebied op struisvogelpolitiek, die ten onrechte voorbijgaat aan de heilige oorlog die Iran tegen Irak voert, aan de spanningen tussen Sikhs en Hindoes in India, aan de invloed van fundamentalistische groeperingen op de steun van de Verenigde Staten van Amerika aan internationale organisaties, die zich met het wereldbevolkingsvraagstuk bezighouden, enzovoort. Deze en dergelijke verschijnselen tonen dagelijks aan, dat ontwikkeling en religie vaak ten nauwste met elkaar verbonden zijn en dikwijls op een wijze die niet genegeerd kan worden, tenzij men voor wereld-

vreemd wil doorgaan.

Begrippen

Voor zover de relatie tussen ontwikkeling en religie wordt besproken, dreigt de discussie van dit onderwerp niet zelden te blijven steken in een heftig verschil van mening over de inhoud van beide begrippen. Met name de betekenis van "religie" blijkt moeilijk enigszins concreet omschreven te kunnen worden, zonder protest uit te lokken. De relatie tot het "goddelijke" staat in die omschrijvingen dikwijls centraal, maar wordt door velen in het Westen anders geïnterpreteerd dan elders in de wereld gebruikelijk is. In het Westen houdt die relatie gewoonlijk een opgave voor de mens in om met het "goddelijke" in het reine te komen, terwijl in vele gebieden in Azië meer aan één-woorden (met het "goddelijke") wordt gedacht.¹ Die verschillen weerhouden sommigen er niet van, toch een substantiële definitie van "religie" te geven, dat wil zeggen aan te duiden wat volgens hen "religie" is. Anderen beschouwen dit een onmogelijke taak en stellen zich tevreden met een functionele omschrijving die verwijst naar de uitwerking, de gevolgen van religie.² Zo lopen de meningen uiteen. Ook over "ontwikkeling" wordt zeer verschillend gedacht. Een en ander brengt niet zelden met zich mee, dat een discussie van de relatie tussen religie en ontwikkeling in feite niet

toe komt aan een bespreking ervan en verzandt in een debat over de betekenis van woorden.

In het vervolg zal ondanks de zojuist gesignaleerde problemen en gevaren toch gepoogd worden vooral op die relatie in te gaan. Allereerst zal een aantal aspecten ervan globaal worden verkend. Vervolgens zullen enige karakteristieke trekken van het meer specifieke verband tussen Christendom en ontwikkeling worden besproken. Ten slotte zal kort worden stilgestaan bij het functioneren van westerlingen, die in ontwikkelingslanden mede inhoud geven aan de relatie tussen Christendom en ontwikkeling.

Een globale benadering

Ontwikkeling, hoe dan ook gedefinieerd, heeft te maken met maatschappelijke veranderingen, met nieuwe interactiepatronen tussen mensen, met verandering in het persoonlijk gedrag tussen individuen. Dit soort veranderingen wordt vaak bemoeilijkt of gestimuleerd door religie.

Waar religie is, komt geloof voor en vindt men meestal tevens een "gemeenschap van gelovigen". Zij heeft gewoonlijk een persoonlijke en een sociale dimensie, die elkaar beïnvloeden. Religie geeft zin en komt tegemoet aan de zeer menselijke behoefte om chaos op een afstand te houden.³ Zij houdt mijns inziens een persoonlijk geloof is, dat de uiteindelijke zin van het bestaande en de veranderingen daarin worden bepaald door een (goddelijke) macht of (goddelijke) machten, die het menselijk begrip te boven gaat/gaan.⁴ Dat weerhoudt de gelovigen er niet van ook naar eigen inzicht zin aan het bestaande, inclusief het eigen bestaan, te geven, maar daarbij wordt een goddelijke macht dikwijls dan

wel weer betrokken. Er wordt naar de gunsten van die macht gedongen. Die macht(en) wordt (worden) niet zelden ook geraadpleegd om te weten te komen waar men zich aan heeft te houden bij het inrichten van eigen bestaan en de wereld daaromheen. Dat leidt tot normering van gedrag. Daarbij consulteren mensen verschillende bronnen. Zij pogen soms direct met een/de God in contact te komen. Zij laten zich ook wel leiden door hetgeen in heilige boeken staan geschreven. Bovendien gaan velen vaak af op hetgeen geestelijke leiders hen aanraden, die als "experts" worden beschouwd op het gebied der exegese van heilige geschriften. Van deze verschillende vormen van raadplegen gaat een inspirerende werking uit. Die inspiratie verschaft richtlijnen voor en geeft daadwerkelijk richting aan gedrag en is als zodanig vaak van grote invloed op het menselijk handelen in veranderingsprocessen, inclusief zogenaamde ontwikkelingsprocessen. Zij draagt er toe bij, dat sommige christenen zich niet willen laten inenten, maar anderen wel. Zij brengt sommige islamitische vaders er toe hun dochters niet ongebeleid naar een middelbare school in een nabijgelegen stadje te laten gaan, maar stimuleert anderen die stap wel te wagen.

Stromingen

Die inspiratie wijst (dus) niet bij alle mensen in dezelfde richting. Zelfs bij één en dezelfde persoon blijft zij niet altijd in dezelfde richting wijzen. Het behoeft daarom geen verbazing te wekken, dat zich binnen elk van de belangrijkste wereldgodsdiensten zowel ontwikkelingsvriendelijke als ontwikkelingsvijandige stromingen manifesteren. Ook binnen traditionele religies, die niets met de wijdver-

spreide wereldgodsdiensten hebben uit te staan, kunnen deze tegengestelde tendenzen voorkomen.⁵ Welke de tendens ook is, zij kan dikwijls moeilijk worden genegeerd. Religieus geïnspireerd gedrag is een factor van betekenis.

Binnen gemeenschappen van gelovigen komt het overigens niet zelden voor dat gedrag wel religieus wordt gelegitimeerd, maar niet of nauwelijks meer wordt gestimuleerd door persoonlijke religieuze inspiratie. Het gaat vaak om handelingen die vooral, zo niet uitsluitend, signaleren dat men tot de desbetreffende gemeenschap wil (blijven) behoren. Dat wordt gedaan omdat men behoefte heeft aan een sociale identiteit en wil bevestigen en bevestigd krijgen, dat men ergens bij hoort, ergens thuis hoort.⁶ Dit gedrag is eveneens een factor van betekenis, die ontwikkelingsprocessen ofwel bevordert ofwel blokkeert.

Kerk en staat

Aan religieus geïnspireerde of gelegitimeerde gedragingen van vele hindoes, islamieten, enz., kan dikwijls moeilijk worden voorbijgegaan, wanneer men zich met ontwikkeling bezighoudt. Met name de overheid van een land kan daaraan moeilijk voorbijgaan. Overheden zijn echter dikwijls vooral geïnteresseerd in degenen die deze gedragingen in vele gebieden bijzonder sterk beïnvloeden: de geestelijke leiders van religieuze gemeenschappen. De houding van die leiders ten aanzien van het beleid, inclusief het ontwikkelingsbeleid, van een regering is voor regeringsfunctionarissen vaak van groot belang vanwege het gezag dat die mensen hebben. Een overheid mag dan al het monopolie van de macht over een land bezitten, zij kan daarmee gewoonlijk nog niet het

proces van legitimatie van het gebruik van die macht – bijvoorbeeld ten behoeve van de uitvoering van een bepaald ontwikkelingsgebied – onder controle krijgen. Voor die legitimatie blijft zij in vele landen ten dele afhankelijk van de houding van monniken of andere geestelijke leiders. Zo ontstaat niet zelden een ongemakkelijke relatie tussen "kerk" en "staat".⁷ In Thailand slaagt de overheid erin de boeddhistische Sangha vrij stevig aan zich te binden, maar dit verloopt niet zonder problemen.⁸ In de Filippijnen brak de "kerk" in het recente verleden zelfs met de "staat". Op het ogenblik vindt een zekere toenadering plaats, die echter ook weer niet zonder spanningen verloopt. In Nicaragua staat de top van de Rooms-Katholieke Kerk duidelijk op gespannen voet met de regering. Daar manifesteert zich overigens nog een ander verschijnsel, dat elders eveneens wel voorkomt: een aanzienlijk deel van de hogere geestelijkheid stelt zich duidelijk anders op ten aanzien van de overheid dan een groot, zo niet het grootste deel van de lagere geestelijkheid.

Fundamentalisme

Vele regeringen die de ontwikkeling van hun land snel willen doen plaatsvinden, krijgen het vaak moeilijk met religieuze stromingen van fundamentalistische aard. Een vaak geciteerd voorbeeld hiervan uit het recente verleden is de botsing tussen het Iraanse regime van de Sjah en de volgelingen van Khomeiny. De Sjah wilde snel een Witte Revolutie doorvoeren, hetgeen in toenemende mate verzet uitlokte en hem ten slotte ten val bracht.

Ontwikkeling werd in Iran, zoals in vele andere landen, min of meer gelijkgesteld met modernisering. Het streven van een regering naar mo-

dernisering brengt echter meestal met zich mee, dat een meer pluriforme maatschappij ontstaat, waarin de mobiliteit van de mensen sterk toeneemt. Een en ander dwingt tot keuzes tussen alternatieve stijlen van leven. Dat maakt velen onzeker.

Hun waardensysteem staat ter discussie. Modernisering brengt voor velen ook met zich mee, dat hun bestaan totaal ontworcht wordt door het verder binnendringen van kapitalistische verhoudingen. Die ontworchtiging maakt het dikwijls moeilijk nog vast te stellen waar men thuis hoort. Men geraakt niet zelden in een identiteitscrisis. Al die dreigingen en problemen stimuleren het terugverlangen naar de tijd toen men nog wist – zonodig geholpen door een geestelijk leider – wat men moest geloven, wat men moest doen, wie men was.⁹ Dat verlangen geeft in vele landen het fundamentalisme weer een kans. In Iran werd die kans op een spectaculaire wijze gegrepen.

Uit het voorgaande moge zijn gebleken dat de relatie tussen religie en ontwikkeling complex is. Tot nog toe zijn slechts enkele aspecten, die zich vooral buiten Europa en Noord-Amerika manifesteren, globaal belicht. Daarop kan stellig uitgebreider worden ingegaan. Andere aspecten kunnen worden besproken. Voorzover aan een en ander in het vervolg inderdaad nog meer aandacht wordt geschonken, gebeurt dit echter slechts binnen het meer enge kader van een (korte) bespreking van de relatie tussen Christendom en ontwikkeling.

Christendom en ontwikkeling

Het heeft er dikwijls veel van weg, dat de relatie tussen Christendom en ontwikkeling vooral in het Westen een punt van discussie is. Dat is ook

weer niet zo verwonderlijk, gezien het feit dat èn het christendom èn ontwikkeling sterk doordrenkt zijn van westerse cultuur en beïnvloed worden door westerlingen. Met name in christelijke kringen in het Westen wordt vaak over die relatie nagedacht, waarbij niet zelden ontwikkeling in een religieus perspectief wordt geplaatst. De theologie van de revolutie (Shaul) is daarvan een voorbeeld. Nu heeft men in het Westen ook weer niet het alleenrecht op het verbinden van Christendom met ontwikkeling en vice versa. Vooral in Latijns Amerika is eveneens grondig en systematisch naar die relatie gekeken. Gutierrez' theologie van de bevrijding getuigt van zo'n inspanning. Men kan zich echter afvragen of ook die theologie weer niet vooral in Europa en Noord-Amerika populair is geworden in plaats van in Azië en Afrika. De christenen in het Westen, die over religie en ontwikkeling nadenken, houden zich onder meer bezig met de vraag wat het Christendom als doel van ontwikkeling zou moeten beschouwen en met het probleem hoe dit doel te bereiken.

Doeleinden

Over de doeleinden van ontwikkeling wordt enigszins van mening verschild, maar meestal niet ernstig en heftig. Velen beklemtonen de noodzaak armoede en onderdrukking te bestrijden. Daarnaast wordt de laatste jaren meer en meer op de noodzaak van verandering op cultureel gebied gewezen: "het recht anders te zijn", (meer) gelegenheid te krijgen om zelf te kunnen bepalen wat waardevol is en uitdrukking te kunnen geven aan eigen appreciatie.¹⁰

Over de wijze waarop dat alles bereikt zou moeten worden, lopen de opvattingen echter wèl zeer uiteen en worden de degens wèl vaak fana-

tiek gekruist. Concrete situaties in ontwikkelingslanden lokken dergelijke conflicten dikwijls uit. De situatie in Nicaragua bijvoorbeeld brengt een scheiding der geesten binnen het georganiseerde Christendom in Nederland en andere landen teweeg. De aanpak van het bevolkingsvraagstuk in vele ontwikkelingslanden door een orgaan van de Verenigde Naties heeft in de Verenigde Staten van Amerika binnen de kerken aldaar eveneens tot heftige discussies geleid. Uiteindelijk hebben fundamentalistische stromingen president Reagan ertoe gekregen, de financiële steun van zijn land aan dat VN-orgaan stop te zetten. Ondertussen blijft die kwestie het georganiseerde Christendom in de VS verdelen. Kortom ontwikkelingsproblemen *buiten* het Westen dwingen niet zelden tot keuzes die uiteen blijken te lopen en tot spanningen *binnen* het Christendom in het Westen leiden.

Van onder af

Ervaringen met ontwikkelingsactiviteiten in Afrika, Azië en Latijns Amerika wekken overigens niet alleen in die continenten, maar ook in het Westen spanningen op tussen "kerk" en "staat". In westerse christelijke kringen zijn velen zeer teleurgesteld over de rol, die overheden bij ontwikkelingsactiviteiten spelen en hebben gespeeld. Men is er dikwijls niet meer van overtuigd dat de overheden in de meeste ontwikkelingslanden een positieve rol kunnen spelen. Zogenaamde ontwikkelingsactiviteiten van die overheden lijken weinig of niet bij te dragen tot vermindering van armoede en onderdrukking. In verscheidene landen veroorzaken zij volgens vele westerse christenen in feite een verslechtering van de situatie. Dat geeft te denken en doet velen ook meer

gereserveerd staan ten aanzien van de hulp, die de eigen overheid in het Westen aan andere overheden verschafft.

Deze reserves worden vaak gevoed door toenemende twijfels ten aanzien van de doeleinden, die overheden via ontwikkeling (zeggen te) willen bereiken. Hun accent op economische verbetering en op de natie als de eenheid, die primair voor ontwikkeling in aanmerking komt, wordt tegenwoordig door vele christenen in het Westen vaak niet alleen als ontoereikend gezien, maar zelfs als gevaarlijk. Deze conclusie stimuleert het verschaffen van ontwikkelingshulp van westerse christenen buiten de overheidskanalen om en een concentratie op wat zich in sub-nationale regio's, districten, dorpjes afspeelt. Aan ontwikkeling "van onder af" wordt meestal de voorkeur gegeven.

De "speelruimte" voor hulp aan ontwikkelingslanden wordt zo vaak beperkter dan men aanvankelijk had gedacht. Daarvan is men zich in het Westen meer en meer bewust geworden. Oncontroleerbare historische processen en internationale en nationale structuren hadden velen er toch al aan herinnerd, dat hun hulp slechts bescheiden kon zijn.

Wantrouwen

Het kanaliseren van westerse ontwikkelingshulp via het leiderschap van christelijke gemeenschappen in ontwikkelingslanden lijkt op het eerste gezicht een mogelijkheid om nog effectief tot bestrijding van armoede en onderdrukking bij te dragen. Toch is het bewandelen van die weg ook niet probleemloos.

Allereerst bekijken vele overheden vooral in ontwikkelingslanden deze stroom van hulp, met name de geldstroom, vol wantrouwen en pogen

zij daarop meer controle te krijgen. Dat wantrouwen richt zich overigens ook dikwijls op internationale transacties tussen islamieten.¹¹

Minderheden

Er is echter dikwijls nog een groter probleem. Ontwikkelingsactiviteiten worden door vele christelijke leiders in Afrika, Azië en Latijns Amerika, met name op sub-nationaal niveau, niet zo urgent of relevant geacht als men in het Westen zou willen. Het is vanzelfsprekend moeilijk te generaliseren, maar vooral in Azië en Afrika manifesteert die beperkte belangstelling zich telkens weer. Daarvoor kan een aantal oorzaken worden aangewezen.

In Azië en Afrika vormen de christelijke gemeenschappen in vele gebieden minderheden, die politiek zwak staan en nog altijd als een overblijfsel van het kolonialisme worden gezien. Zo'n situatie noopt tot voorzichtigheid ten aanzien van de hen omringende structuren, die armoede en onderdrukking bestendigen. Christelijke leiders zijn zich daarvan zeer bewust.

Harmonie

Ook moet niet worden vergeten, dat zelfs vele arme leden van christelijke gemeenschappen in allerlei landen dikwijls primair hun lidmaatschap ervaren als iets dat hen een sociale identiteit geeft ondanks alle economische en politieke verschillen, die tussen hen en anderen binnen en buiten hun gemeenschap bestaan. Het verlies van identiteit als gevolg van maatschappelijke veranderingen in het verleden had hen dikwijls (mede) naar het Christendom gedreven. Zij wilden weer ergens toe behoren. Dat stellen zij nog steeds op prijs. Daaraan wordt door het leiderschap van christelijke gemeen-

schappen dan ook vaak veel aandacht geschonken. Eenheid en harmonie worden beklemtoond als gevolg waarvan de strijd tegen armoede en onderdrukking meestal wat op de achtergrond raakt. Het bestrijden van armoede en onderdrukking is voor vele christelijke leiders in ontwikkelingslanden ook niet zo urgent en vanzelfsprekend, omdat zij zelf tot een klasse behoren die zich dikwijls meer zorgen maakt over het beheer van bezittingen – veelal achtergelaten door zending of missie – en de handhaving van eigen machtspositie via dat beheer. Bovendien worden zij vanwege afnemende westerse hulp vaak in toenemende mate afhankelijk van een welgestelde christelijke bourgeoisie om hen heen. Een en ander stimuleert eveneens de aandacht voor armoede en onderdrukking niet. In Zuid-India leidt dit bijvoorbeeld binnen een Lutherse kerk tot een grote verwaarlozing van de landloze arbeiders in de rurale gebieden.

Beledigend

Wat de talloze christenen betreft die zelf van een tekort aan voedsel en van veel geweld te lijden hebben, zij kunnen een totaal gebrek aan belangstelling voor hun situatie vaak moeilijk accepteren. Exclusieve belangstelling voor hun armoede en onderdrukking, zoals christelijke westerlingen deze nogal eens tonen, bevredigt hen echter dikwijls evenmin. Dit laatste wekt de indruk, hun mens-zijn slechts te willen beperken tot economische en politieke aspecten. Dat komt bij hen niet zelden beledigend over.

Kortom, de relatie tussen Christendom en ontwikkeling kenmerkt zich, evenals die tussen religie en ontwikkeling in het algemeen, door vele spanningsvelden.

Werken in een ontwikkelingsland

Het voorgaande is niet bedoeld het werken in een ontwikkelingsland te ontmoedigen. Het wordt meer ingegeven door de overtuiging, dat kennis van zaken beter doet functioneren. Dit helpt bij pogingen, iets tot stand te brengen, iets achter te laten. Vaak blijft men zich overigens buitenlanders herinneren niet vanwege een materiële erfenis die zij achterlieten, maar vanwege hun gedrag, dat amuseerde, vreugde verschaftte en/of inspireerde om ook zelf door te gaan.

Voor die buitenlander kan een verblijf in een ontwikkelingsland trouwens eveneens verrijkend werken. Men kan leren inzien, dat het ook anders kan en dat het leven meer geschaakerd is dan men zich had kunnen voorstellen. Bovendien zal men tot de ontdekking komen, dat elders in de wereld, ook binnen niet-christelijke samenlevingen, "naasteliefde" voorkomt. Dat geeft hoop en doet weer geloven.

LITERATUUR

1. The Annals of the American Academy of Social and Political Science, January 1986. (Special Issue on "Religion and the State: the struggle for legitimacy and power". Special editor: R.J. Myers)
2. W.E.A. van Beek: *Traditional Religion as a locus of change*, chapter 16.f. *Official and Po-*

pular Religion, edited by P.H. Vryhof and J. Waardenburg, Mouton Publishers, the Hague, 1979

3. P.L. Berger, *The Social Reality of Religion*, Penguin University Books, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, England, 1973
- P.L. Berger; *Pyramids of Sacrifice*, Pelican Books, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, England, 1977
4. J. Campbell: *The masks of God*, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, England, 1977 (reprint)
5. K. Dobbelaere & J. Lauwers, *Definition of Religion - a sociological critique*, Social Compass XX 1973/4, pages 535-551
6. H. Mol (ed), *Identity and Religion*, Sage Publications Ltd., London, 1978
7. P. Rondot, *Islam et politique en Afrique noire*, Civilisations XXX-1/2 pag. 18-36
8. S.J. Tambiah, *World Conqueror & World Renouncer*, Cambridge University Press, 1977
9. Thierry Verhelst, *Het recht anders te zijn*, Unistad Uitgaven, Antwerpen-Breda, 1986

VOETNOTEN

1. Vgl. ook Campbell, 1977, pag.9-23.
2. Zie Dobbelaere en Lauwers, 1973, pag.536.
3. Zie Berger, 1973, pag.59.
4. Dit sluit nauw aan bij P.L. Bergrers opvatting. Vgl. Berger, 1973, pag.34 en 35.
5. Vgl. Van Beek, 1979, pag.514-543.
6. Vgl. Mol, 1978, pag.1-17.
7. Zie bijvoorbeeld The Annals (of the American Academy of Social and Political Science), January 1986. (Special issue on "Religion and the State, the struggle for legitimacy and power", special editor R.J. Myers).
8. Tambiah, 1977, pag.365-400.
9. Zie Berger, 1977, pag.193-216, speciaal pag.201.
10. Verhelst, 1986, speciaal pag.39-112.
11. Dit soort islamitische activiteiten is boeiend beschreven door Ph. Rondot. Zie Rondot, 1980, pag.18-36.

Drs. S.M. de Boer, docent van het
Institute of Social Studies (ISS)
te 's-Gravenhage

Bibliografie van in Nederland en Nederlandstalig België verschenen missiologische literatuur in het jaar 1986

Deze bibliografie van in het afgelopen jaar in Nederland en Nederlandstalig verschenen missiologische, dan wel missiologisch relevante literatuur richt zich vooral op Afrika, Azië en Latijns Amerika (titels over Oceanië ben ik niet tegengekomen). Daarnaast is een aantal titels over missionaire situaties in West-Europa, met name Nederland en België, verwerkt. Verder gelden de volgende regels: Van publikaties die niet in de handel zijn, komen alleen doctoraal scripties in aanmerking. In het Nederlands vertaalde boeken en artikelen zijn eveneens opgenomen omdat deze van belang geacht worden als indicatie van de aandachtsvelden van de huidige missiologie. Bijdragen van Nederlandse en Vlaamse auteurs gepubliceerd in het buitenland zijn buiten beschouwing gelaten.

Graag wil ik iedereen bedanken die op enigerlei wijze aan de totstandkoming van deze bibliografie heeft meegewerkt, in het bijzonder pater O. Degrijze, directeur van EUNTES, Kessel-Lo, en zuster Christiane VanderBogaert, die het grootste deel van de Belgische titels voor hun rekening namen.

Eventuele informatie bij: IIMO-Afd. Missiologie, Rapenburg 61, 2311 GJ Leiden.

Indeling bibliografie

A. ALGEMEEN	
BIBLIOGRAFIE EN STUDIE MISSIOLOGIE	1- 6
GESCHIEDENIS EN THEOLOGIE VAN ZENDING	7- 89
RELIGIES EN IDEOLOGIEËN	90-113
POLITIEKE, CULTURELE EN SOCIO-ECONOMISCHE VRAGEN	114-151
VORMEN VAN GETUIGENIS EN DIENST	152-210
B. AFRIKA	211-267
C. AZIË	268-309
D. LATIJNS AMERIKA	310-337
F. WEST-EUROPA	338-365

Tijdschriften voorkomend in de bibliografie

naam	eventuele afkorting	plaats van verschijnen	uitgever/ administratieadres
Afrikaanse Opinions	Afr. Opin.	Cadier en Keer	Rijksweg 15
Allerwegen	Allerw.	Amsterdam	NZR, Pr. Hendriklaan 37
Amandla		Amsterdam	Da Costastraat 88
Archief v/d Kerken	AvdK	Leusden	Hamersveldseweg 91
De Bazuin	Bazuin	Utrecht	Postbus 2456
B. 121 Informatie Bull.		Utrecht	Biltstraat 121
Bijdragen Taal-, Land- & Volkenkunde	Bijdr.TLV	Leiden	Reuvenplaats 2

Bijeen		Den Bosch	Postbus 750
Collationes	Coll.	Gent	Reep 1
Communio	Comm.	Gent	Hoogstraat 41
Concilium	Conc.	Hilversum	Postbus 17
Credo		Veendam	Kaap de Goede Hoop 27
Diakonia		Driebergen	GDR-HKN, Postbus 72
Diakonaat, Het		Leusden	ADB GKN
Echo		Brussel	Zenobe Grammelaan 116
Emmaüs		Gent	Hoogstraat 41
Euntes		Kessel-Lo/Leuven	Zavelstraat 60
Evangelisch Commentaar	EC	Kampen	Postbus 130
Exchange	Exch.	Leiden	IIMO, Rapenburg 61
Fakkel, De		Harderwijk	Roland Holstiaan 11
Hervormd Nederland	HN	Den Haag	Boekencentrum
Hier en Daar	H&D	Leusden	Postbus 2211
ID-Informatiedienst	ID	Den Bosch	CLM, Postbus 750
Informissi	Inform.	Brussel	François Gaystraat 276
Itinerario	Itin.	Leiden	Doelensteeg 16
Kerk en Missie	K&M	Brussel	PMW, Vorstlaan 199
Kerk en Theologie	K&T	Den Haag	Boekencentrum
Kerkinformatie		Leusden	Postbus 202
Kosmos en Oekumene	K&O	Den Bosch	St. Willibrord Ver.
Ministrando	Ministr.	Brugge	H. Geeststr. 4
Missie in Actie	MiA	Den Haag	PMW, L.v.N.O. Indië 191
Mission Studies	Miss.Stud.	(was) Leiden	IAMS, Rapenburg 61
Ned. Theol. Tijdschrift	NTT	Den Haag	Boekencentrum
Onze Wereld		Den Haag	NOVIB, Amaliastr. 7
Pro Mundi Vita	PMV	Brussel	Grensstraat 6
Qiblah		Den Haag	Postbus 61217
Reflessioni R.H.	Refless.RH	Gent	Socialestraat 3
Relig. Bewegingen in Ned.	Rel.Bew.i/N.	Amsterdam	VU Uitg., Boelelaan 1105
Religieuzen i/d Derde Kerk	Religieuzen DK	Oegstgeest	Postbus 75
Reveil		Oldebroek	Postbus 20
Sacerdos		België	
Soteria		Oldebroek	Postbus 20
Speling		Tilburg	Bredaseweg 61
Streven		Antwerpen	Sanderusstraat 5
Teken, Het	Teken	Wezembeeck- Oppem	Mechelsesteenweg 82
Theologia Reformata	T.Ref.	Goes	Postbus 25
Tijd, De		Amsterdam	A.J. Ernststr. 585
Tijdschr. v. Geestelijk Leven	TGL	Leuven	Ravenstraat 112
Tijdschr. v. Theologie	TvT	Nijmegen	Postbus 35
Tot a/d Einden d/aarde	TotEA	Enschede	Volksparksingel 59
Vandaar		Leusden/ Oegstgeest	Zending GKN/ Zending NHK
Vinculum	Vinc.	Brussel	Haachtsesteenweg 3
Vrouw, kerk, 2/3 wereld nieuwsbrief	VKW-N	Utrecht	Kr. Nwe Gracht 10
Voorlopig	Voorl.	Delft	Postbus 3150
VU Magazine	VU Mag.	Amsterdam	De Boelelaan 1105
Wending		Den Haag	Boekencentrum
Wereld en Zending	W&Z	Amsterdam	Pr. Hendriklaan 37
Wereldbrief	Wereldbr.	Den Bosch	Postbus 750
Wereldwijd	WW	Antwerpen	Arthur Goemarelei 69
Werkschrift voor Leerhuis en Liturgie		Antwerpen	idem
		Amsterdam	Nwe Herengracht 93

A. ALGEMEEN

BIBLIOGRAFIE EN STUDIE MISSIOLOGIE

1. Gids van Afrika-collecties in Nederlandse Bibliotheken en Documentatiecentra. Samen-gest. door B. Hijma. Leiden, Afrika-Studiecentrum, 1986, 253pp.
2. Jongeneel, J.A.B., Missiologie. I.Zendingswetenschap. Den Haag, Boekencentrum, 1986, 208pp.
3. Jongeneel, J.A.B. & Klootwijk, E., Nederlandse Faculteiten der Godgeleerdheid, Theo-logische Hogescholen en de Derde Wereld. Algemene inleiding en overzichten vanaf 1876. Leiden-Utrecht, IIMO, 1986, 250pp.
4. Lagerwerf, L., Bibliografie van in Nederland en Nederlandstalig België verschenen literatuur in het jaar 1985. In: W&Z 15(1986)3, 259-275
5. Verkuyl, J., Een nieuwe studiegids ter bestudering van de missiologie. In: Soteria 3(1986)4, 30-32
6. Verstraelen, F.J., Missiology today: a bibliographical note. In: Miss.Stud. 3(1986)1, 119-136

GESCHIEDENIS EN THEOLOGIE VAN ZENDING

Missionaire geschiedschrijving/Niet-westerse kerkgeschiedenis

7. Gill, Theodor, Herrnhut: hartslag van protestantse zendingsbeweging. In: zie nr. 12, 40-59
8. Oosterom, L.J., Registers: "Lichtstralen op den akker der Wereld"(1895- 1955) RU-Utrecht 1986, 27pp.
9. Schipper-Bos, H.C.M., Vrouwen geven de Boodschap door. In: De Fakkel (1986)mei, 7-9
10. Verkuyl, J., Het visioen van Herrnhut. In: zie nr. 12, 41-48
11. Werk KomMissieMemoires afgesloten. Geschiedenis van en door missionarissen. In: I.D. (1986)1, 4-6
12. Zicht op zending: vanuit Herrnhut de wereld in. Zeist, Zendingsgenootschap der Evang. Broedergemeente, 1986, 111pp.
21, 23, 190, 213, 225, 233, 238, 242, 243, 245, 268, 288, 289, 292, 295, 296, 298, 310, 317, 336

Bijbels perspectief

13. Butselaar, G.J.v., Joodse inspiratie voor de zending. In: EC 4(1986)16, 10-12
14. Drewes, B.F., Bijbel: boek van de zending. In: zie nr. 12, 78- 86
15. Spindler, M.R., Visa for Witness: a new focus on the theology of mission and ecumenism. In: Miss.Stud. 3(1986)1, 51-60
16. Walton, Martin, Witness in Biblical Scholarship. A survey of recent studies 1956-1980. Leiden-Utrecht, IIMO, 1986, 79pp.

79

Theologie van zending

17. Bintz, H., Hoofdlijnen van Zinzendorfs zendingstheologie. In: zie nr. 12, 60-66
18. Chantraine, G., De missionaire opdracht van de kerk. In: Com. 11(1986)1, 38-44
19. Degrijse, O., De missie volgens Vaticaan II en twintig jaar later. In: Euntes 19(1986)2, 82-97
20. Glasser, A.F., Evangelische zendingstheologie; de ontwikkeling na de Tweede Wereld-oorlog. In: Soteria 3(1986)3, 8-14
21. Jansen Schoonhoven, E., Theologisch portret van dr. Hendrik Kraemer. In: Soteria 3(1986)4, 24-30
22. Jongeneel, J.A.B., Het Christendom als wereldzendingsgodsdienst. Rede RU-Utrecht. Den Haag, Boekencentrum, 1986, 17pp.
23. Kool, Jan, Weerklank van een ontmoeting. Friso Melzer en zijn missionaire wereld- en wetenschapsbeschouwing. Doct. scr. Theol. Fac. RU-Utrecht. Soest, 1986, 152pp.
24. Leer, N.A. v.d., Een reuzenstap voorwaarts; de wereldwijde discussie over het zendings-plan van D.A. McGavran. In: Soteria 3(1986)3, 15-20 (zie ook: 3(1986)4, 7-15)
25. Linden, J.v.d., Het evangelie, de zending en onze kerken. In: Credo (1986)6, 11-15

26. Molendijk, A.L., Carte blanche voor "Getuigen". Ontwikkelingen in de getuigenistermiologie en - theologie binnen de Wereldraad en het Vaticaan. In: NTT 40(1986)4, 290-304
27. Molendijk, A.L., Getuigen in missionair en oecumenisch verband. Een studie over het begrip "getuigen" in documenten van de Wereldraad van Kerken, de Rooms-Katholieke Kerk en de Evangelicalen, in de periode van 1948-1985. Met een voorwoord en een bijlage van M.R. Spindler. Leiden-Utrecht, IIMO, 1986, 257pp.
28. Raalte, J.v., De gemeente in beweging tot heil van de wereld. In: zie nr. 12, 7-40
29. Rol, Greetje, Zending nu, in Trinitarisch perspectief. In vraaggesprek met bisschop L. Newbigin en prof. L.A. Hoedemaker over hun visie op zending n.a.v. de trinitarische zendingsformule. Dokt. skr. Missiol. Theol. Hogesch. Kampen, 1986, 85pp.
30. Stellingen over zending. In: zie nr. 12, 107-111
31. Tanghe, O., Wat met de "eerste" evangelisatie. In: Ministr. 22(1986)11, 347-351
32. Van Nieuwenhove, Het Evangelie: een boodschap van vrijheid en een kracht tot bevrijding. In: Reliëf 54(1986)10, 300-309
33. Verkuyil, J., Antroposofie en het Evangelie van Jezus Christus. Kampen, Kok, 1986, 86pp.
34. Zending en bevrijdingsbewegingen. C.J. de Ruyter, A. Kamsteeg et al. Kampen, Van den Berg, 1986, 43pp.

162

Theologie in context

35. Hoogeveen, P., Credal witness in African and Asian contexts (1963-1980). In: Exch. nr. 45, 15(1986)dec., 1- 94
36. Hoogstraten, H.D., Het gevangen denken. Een bevrijdingstheologie voor het "vrije Westen". Kampen, Kok Agora, 1986, 265pp.
37. Lagerwerf, Leny, Inleiding tot Vrouwen, Theologie en Derde Wereld. In: Allerw. 17(1986)3, 3-4
38. Lange, Frits de, De theoloog als explosieven-expert. Een westerse bevrijdingstheologie (bespreking boek Hoogstraten). In: EC 4(1986)22, 13-16
39. Noort, G., Kontekstualisatie; bedreiging of uitdaging? In: Soteria 3(1986)1, 16-21
40. Van Bijnen, T., Alles bestaat in Hem: I. Azië, immense uitdaging. Mechelen, Kerk en Wereld, 1986, 79pp.
41. Van Bijnen, T., Alles bestaat in Hem: II. Afrika, om het hart van de massa. Mechelen, Kerk en Wereld, 1986, 79pp.

141

Afrikaanse/Zwarte theologie

42. Bakker, J.F., Bevrijdingstheologie naar Zondag één (Zd-Afrika). In: EC 4(1986)12, 1,2,4
43. Boesak, Allan A., Als dit verraad is ben ik schuldig. Baarn, Ten Have, 1986, 152pp.
44. Connor, B.F., Studiedagen Katholieke theologen van Zuidelijk Afrika. In: TVT 26(1986)1, 77-78
45. Desmedt, A., Een negro-Afrikaanse benadering van de bijbel. In: Sacerdos 53(1986)6, 562-578
46. Hoedemaker, L.A., De receptie van het Kairos document. In: K&O 20(1986)5, 149-154
47. Kairos-theologen, Kairos-document "De uitdaging aan de kerk". Een theologisch commentaar op de politieke crisis in Zuid-Afrika. In: W&Z 15(1986)1, 9-31 en in: AvdK 41(1986)4, 278-301
48. Leer, Teun v.d., Kairos voor evangelischen in Zuid-Afrika. In: Reveil, no. 164, 22(1986), 35-36
49. Leer, Teun v.d., De woedende psalmen van Alan Boesak. In: Reveil, nr. 160, 22(1986), 18-19
50. Oduyoye, Mercy A., Brief uit Ibadan (Over wezen en zin van de feministische theologie). In: WW, nr. 164, 17(1986), 14-15
51. Schippers, K.A. Zuid-Afrika. "De Wet van Satan en de orde van de hel". In: EC 4(1986)13, 1-2
52. Schuman, Niek, Het profetische van het Kairos-document. In: Voorl. 18(1986)7-8, 232-236
53. Sijs, Marnix v.d., Sendingkerk maakt geschiedenis met nieuwe belijdenis. In: EC 4(1986)21, 12-13

54. Theologie in Afrika; van bekering tot bevrijding. Heerlen, Miss. Centrum, 1986, 28pp.
55. Tutu, Desmond, Lijden en hoop: preken en toespraken. Kampen, Kok, 1986, 149pp.
56. Het uur der waarheid; het "Kairos"-document van Zuidafrikaanse christenen. Met inleiding van D. de Beer en bijdragen van H. Wiersinga e.a. Utrecht, Werkgroep Kairos etc./ Baarn, ten Have, 1986, 96pp.
57. Verstraelen, F.J., Responses to the Kairos Document. In: Miss.Stud. 3(1986)1, 63-75
58. Wevers, Jan, Reactie op Kairos-Document (De bespreking a/d Theol. Hogeschool, voorafgegaan door inleiding van L.W. Mazamisa en G.W. Neven). In: Amandla 10(1986)4, 26-27
59. Zuid-Afrika: Het Kairos document. In: Inform., no. 100, (1986)1-2, 36-41

Aziatische theologie

60. Chemparathy, G., God en het lijden. Een Indische Theodice. Rede RU-Utrecht. Leiden, Brill, 1986, 43pp.
61. Feminine Voices in Asian Theology: Selected Papers from the Asian Women's Consultation. Manila, 21- 30 Nov.1985. PMV Asia-Austr. Doss. 39, (1986)4, 26pp.
62. Hoekema-Norel, Aukje, De vrouw als beelddraagster Gods, uitdrukking van glorie en pijn - India. In: Allerw. 17(1986)3, 21-27
63. Honig, A.G., Stanley J. Samartha. Aziatische theologie. In: EC 4(1986)2, 5-7
64. Honig, A.G., Gemeente theologie: van horen zeggen. Aziatische theologie. In: EC 4(1986)3, 7-9
65. Huijbregts, M., Dopen in de Jordaan van Azië. Een onderzoek n/d theol. inzichten van Aloysius Pieris, Jezuiet in Sri Lanka etc. Doct. scr. Missiol. KU-Nijmegen, 1986, 96pp.
66. Jongeneel, J.A.B., Ontwikkelingen in de (evangelische) Aziatische theologie. In: Soteria 3(1986)3, 1-7
67. Lie, M.V.A.L., Gods pijn-liefde voor de schepping. Over de scheppingsleer in de misologie van Song Choan-Seng. Doct. scr. Theol. Fac. VU-Amsterdam, 1986, 53pp.
68. Samartha, St., Ganges en Galilea. Een keuze uit het werk van Stanley J. Samartha. Red. J.A.B. Jongeneel. Kampen, Kok, 1986, 147pp.
69. Samartha, St.J., De zoutpilaar spreekt. In: W&Z 15(1986)3, 250-251
70. Schipper, F.J.Th., Oog voor Gods hand. Choan-Seng Song en de theologie der religies. Doct. Scr. Missiol. Theol. Hogesch. Kampen, 1986, 82pp.
71. Singh, Bakht, Zie, ik maak iets nieuws. Telos nr. 190. Evang.Lekt., Kruistocht: Sticht. Literatuur Evang., 1986, 191pp.

270, 285

Latijnsamerikaanse theologie

72. Bevrijdingstheologie in opspraak. Een uitnodiging tot zelfonderzoek. Hasselt, Internat. Ontmoetingscentrum, 1985, 178pp.
73. Bierman, Jeannet, Venceremos: Vrouwelijke bewustwording in Latijns Amerika. In: Allerw. 17(1986)3, 7-11
74. Boff, L., Een gesprek. In: Streven (1986)okt., 3-10
75. Boff, L., Getuigen van God: kansen voor het religieuze leven. Averbode-Apeldoorn, Altiora, 1986, 192pp.
76. Boff, L. & C. Boff, Wat is theologie van de bevrijding? Averbode-Apeldoorn, Altiora, 1986, 120pp.
77. Coolen, Mario, Bevrijdende actie, bevrijdend geloof; een inleiding op de bevrijdingstheologie in Latijns Amerika. Den Haag, Solidaridad, 1986, 48pp.
78. Deelen, F., Theologiseren vanuit El Salvador. Aanzetten voor een contextuele analyse van het werk van Jon Sobrino. Doct. scr. Theol. Fac. KU-Nijmegen, 1986, 172pp.
79. France, R.T., Bevrijding in het Nieuwe Testament. In: Soteria 3(1986)2, 11-24
80. Groen, Anneke, Carlos Metsers en de bevrijdingstheologie. De onderkant van de bijbel zit vol bloed en modder. In: HN 42(1986)39, 14-15
81. Juffer, A., In gesprek met de bevrijdingstheologie. In: Soteria 3(1986)1, 1-8
82. Keulemans, Ph., Gewapend geweld als weg tot de christelijke bevrijding? Een proeve van een vergelijking tussen Dom Helder Pessoa Camara en Camillo Torres Restrepo. Diss. Lic. Godsd.w., Theol. Fac. KU- Leuven, 1986, 167pp.
83. Le Cointre, W.M., Een reis naar de werkelijkheid. Bonhoeffer en de latijnsamerikaanse bevrijdingstheologie. Doct. scr. Theol. Fac. VU-Amsterdam, 1986, 98pp.
84. Padilla, René C., Tussen links en rechts. In: Reveil, nr. 159, 22(1986), 21

85. Snoek, Hans en Rommie Nauta, Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheoloog Julio de Santa Ana: "Christendom in Europa verwordt tot privé-aangelegenheid". In: VU-Mag. 15(1986)7, 254-257
86. Van Nieuwenhove, J., Een blik op de bevrijdingstheologie – Ter Inleiding in: G. Gutiérrez, Het lijden van de onschuldige. Gesprekken met een bevrijdingstheoloog. Baarn, Ten Have, 1986, 7-16
- 86a. Van Nieuwenhove, Enkele notities over theologie van bevrijding. In: B 1-2-1 Informatie Bull. 14(1986)7, 214-218
87. Verkuy, J., Theologisch portret van de Latijnsamerikaanse missioloog Orlando Costas. In: Soteria 3(1986)2, 33-37
88. Verschoote, Jean-P., "Ik heb het schreien van mijn volk gehoord". De bevrijdingstheologie. In: Emmaüs 17(1986)5, 161-170
89. Weten wat hoop is. Over Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologie. Hans Abma e.a. Driebergen, Centrale voor Vormingswerk/Herv.Vrouwendienst, febr. 1986.

320

DE CHRISTELIJKE BOODSCHAP TEMIDDEN VAN DE RELIGIES EN GODSDIENSTEN

Algemeen/dialogoog

90. Doorbraak in denken over interreligieuze dialoog? Themanummer van W&Z 15(1986)no.2, 97-167
Inhoud: zie nrs. 93, 97, 98, 99, 342, 353, 359 en S. Samartha, De Jordaan oversteken. Naar een christelijke theologie der religies; P. Hardjasoemarta, Moslims en christenen in Indonesië.
91. Christendom en wereldgodsdiensten; wegbereiding tot de dialoog met de islam, het hindoeïsme en het boeddhisme; onder red. v. H. Küng e.a. Hilversum, Gooi & Sticht, 1986, 3dln.
92. Delille, T., Het christendom tussen de grote wereldgodsdiensten. In: Sacerdos 53(1986)4, 427-433 en 53(1986)5, 545-555
93. Lin, Jan v., Christenen – andersgelovigen. Knitter's aanzet tot heroriëntatie. In: W&Z 15(1986)2, 104-107
94. Mulder, D.C., De beoordeling van andere religies. In: EC 4(1986)10, 10-11 en 4(1986)11, 4-5
95. Mulder, D.C., Het uiteindelijke heil. Een godsdienst-vergelijkende bijdrage. In: K&O 20(1986)6/7, 177-184
96. Slomp, Jan, Wereldgodsdiensten in ontmoeting. In: Bazuin 69(1986)25 apr., 6
97. Speelman, Gé, Indonesiërs en Nederlanders op Bali in discussie over dialoog. In: W&Z 16(1986)2, 148-150
98. Verkuy, J., Contra de twee kernthesen van Knitter's theologia religionum. In: W&Z 15(1986)2, 113-120
99. Verstraelen, F.J., Het beeld en de beelddragere van God. Een beschouwing bij en voorbij Knitter. In: W&Z 15(1986)2, 121-125
132, 133, 142, 349, 356, 359, 364

Boeddhisme

91

Hindoeïsme

100. Bakker, F., Rndom huwelijk en crematie bij Surinaamse Hindoes. In: Rel. Bew. i/Ned. 13, 1986, 58-72
91, 350, 361, 362

Islam

101. Bakker, D./Slomp J./Wessels A., Vijf keer Islam; postacademische colleges a/d Theol. Fac. VU, september 1986. Leusden, Uitg. (sectie) Ontmoeting met moslims in Nederland, 1986
102. Jongeneel, J.A.B., Einde of nieuw begin van zending onder moslims? In: K&T 37(1986)3, 221-243
103. Küng, H. & J. v. Ess, Christendom en Islam. Zie: nr. 91, 207pp.
104. Ontmoeting Moslims-Christenen. In: Qiblah 9(1986)2, 16-21

105. Spijkerboer, A.A., Wie van de twee neemt de islam ernstig? (J. Verkuyl/P. Reesink). In: EC 4(1986)7, 1,2,5
106. Vlieger, A.P., Heerschappij van God en bevrijding van de mens. Visie van een moslim op "beleving" en herleving van de islam. Doct. Scr. Theol. Fac. VU-Amsterdam, 1986, 119pp.
107. Wessels, A., De Koran verstaan. Een kennismaking met het boek van de islam. Een project i.s.m. de NCRV-radio. Kampen. Kok, 1986, 196pp.
303, 342, 347, 348, 351, 352, 353, 361

Taoïsme

108. Walf, Knut, Het aantrekkelijke van Tao. In: TGL 42(1986)3, 295-306

Traditionele en volksreligies

109. Demon, J., Over de betekenis van cultuur en godsdienst. Met een speciale verwijzing naar de discussie over de volksgodsdienst in Latijns Amerika. Doct. Scr. Theol. Fac. KU-Nijmegen, 1986, 139pp.
110. Saeys, Hugo, "De aardse middelaars". Interview met M.J. Schoffeelers (betr. medicijnmannen en -vrouwen). In: WW, no. 163, 17(1986)apr., 17-32
111. Schoffeelers, M., Een dilemma in de dialoog met etnische godsdiensten. In: W&Z 15(1986)3, 206-212
112. Tennekes, J., Volkskatholicisme in Latijns-Amerika. A'dam, Uitg. VU, 1986, 42pp.
113. Volksgodsdienst. Een kritische bezinning op de vele normen van volksgodsdienst en hun invloed op het pastoraal handelen. In: Conc. (1986)4, 1-112
335, 360, 361

Marxisme/Socialisme

- 118, 214, 218, 219, 271, 305/309, 322/325, 328/332

DE CHRISTELIJKE BOODSCHAP TEMIDDEN VAN POLITIEKE, CULTURELE EN SOCIO-ECONOMISCHE VRAGEN

Algemeen

114. Jeurissen, R., Gods kinderen en de machten. Het Vaticaan en de Wereldraad van kerken over internationale economische verhoudingen, ontwikkeling en bevrijding 1965-1985. Leiden-Utrecht, IIMO, 1986, 294pp.
115. Overdulve, C.M., Cultuur als alibi. In: W&Z 15(1986)3, 235-240
116. Rutayisire, Paul, The militarization of Sub-Saharan Africa. PMV Afr. Doss.34-35, (1986)3-4, 59pp.
117. Tang, Edm., East Asia: the politics of inculturation. In: PMV Bull. 104, (1986)1, 51pp.
118. Van Nieuwenhove, Jan, Van secularisatie naar bevrijding. Een verhaal over christendom en klassenstrijd volgens Giulio Girardi. Thesis M.A. Relig. Sciences, KU-Leuven, 1986, 164pp.
119. Verstraelen-Gilhuis, G., Wisselwerking tussen evangelie en cultuur in Afrika. In: W&Z 15(1986)3, 246-249
202, 218, 221, 233, 244, 275/281, 337

Rechten van de Mens/Racisme/Kasten

120. Schultheis, M.J., Vluchtelingen in de wereld. In: Streeven (1986)dec. 195-202
212. Wal, G.A. v.d., De mensenrechten, idee en geestelijke wortels. In: Allerw. 17(1986)1, 5-24
122. Willemse, J.N., Vluchtelingen, mensen zonder rechten? In: Allerw. 17(1986)1, 35-46
231, 274, 306, 318, 319, 326

Huwelijk/Positie van de vrouw

123. Banda, Kuwala, Reflections on the position of African Women. PMV Afr. Doss. 33, (1985)2, 32pp.
124. Bwana, Steven, De betekenis van de nieuwe Codex voor Afrika. In: Conc. (1986)3, 94-99

125. Geen terug voor vrouwen wereldwijd. Wereld Vrouwen Forum Nairobi '85. Bron van nieuwe energie. Red. A. Schilthuis-Stokvis e.a. Toerusting 1985-5/Oecumenereeks 1986-2/3 (Oorspr. uitgeg. bij De Horstink, A'foort), 79pp.
126. Ginneberge, Frank, De religieuze dimensie van de huwelijksmoraal bij de Baluba-Shaba: een literatuuronderzoek. Theol. Fac. Diss. Lic. toegepaste theol. KU-Leuven, 1986, 212pp.
127. Heijke, Jan P., Marriage in Africa. PMV Afr. Doss. 36, (1986)1, 30pp.
128. Lavens, Trees, Sexuele verminking van de vrouw in Afrika. Diss. Lic. Godsd.w. Theol. Fac. KU-Leuven. 1986, 72pp.
129. Lenero Otero, Luis, Valores Familiares y dramaturgia social. PMV LA Doss. 44-45, 1986, 45pp.
130. Mensah-Kutin, Rose, De positie van vrouwen in Afrika. In: Afrik. Opin., nr. 2, 1986, 7pp.
131. Streefland, Liesbeth, Afrikaans verzet tegen vrouwenbesnijdenis groeit. In: diakonia 53(1986)3/4, 74-77
132. Thomas-Korvinus, Berthy, "Eigentijds". Belijden en (over)leven" – getoetst aan de vrouwelijke werkelijkheid. Schaduwconferentie, Nairobi 1985. In: Allerw. 17(1986)3, 47-65
133. Vrouwen en religies. Verslag seminar "tien jaar VKW". Utrecht, Vrouw, Kerk, 2/3 Wereld, 1986, 68pp.
148, 211, 267, 365

Ontwikkelingsproblematiek/bewustwording

134. Apeldoorn, G.J. v., Achter één voor Afrika. Honger en hulp in perspectief. Leusden (etc.), Alg. Diak.Bur. GKN (etc.), 1986, 36pp.
135. Boer, Bert, Steunt uw geld apartheid? In: W&Z 15(1986)1, 87-89
136. Crijnen, Ton e.a., Kerken zetten Zuid- Afrika apart. Beleggen in Shell, mag dat wel? In: DeTijd (1986)21 febr., 29-44
137. Doggenaar, Jan v., EDCS: meer dan 10 jaar ervaring met geld lenen. In: diakonia 53(1986)9, 234-238 en in: het diakonaat 83(1986)10, 34-39
138. Goosen, J./Kesteren, J. v./Scheunink B., Geven om en geven aan de Derde Wereld; derde wereldorganisatie, fondswerving en educatie. Cahier nr. 36. Nijmegen, Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, 1986, 341pp.
139. Kiezen voor de armen: een uitdaging voor rijke landen. Hoe de armen de rijke landen oproepen tot bekering ter bevrijding uit hun slavernij. In: Conc. (1986)5, 1-110
140. Landman, Jan/Gijsbers W./Simmers J., Vissen voor je brood. Kleinschalige visserij in Azië, Afrika en Latijns Amerika. Oegstgeest, Cebemo, 1986, 24pp.
141. Lubberts, Gert, "... dat niet de duisternis ons overmeestere..." Over de missionaire opdracht van de christelijke gemeente binnen de context van de voortgaande wapenwedloop. A'dam, VU, 1986, 99pp.
142. Proceedings of the Symposion on Religion and Development 18-20 March 1985. The Hague, Instit. of Social Studies, 1985, 37pp.
143. Smets, Jos, Hoe solidair is de nieuwe generatie? In: WW, nr. 167, 17(1986), 17-32
144. Stemmen uit de derde wereld. Over ontwikkeling, ontwapening. In: Kerkinformatie-themanummer, 1986, 16pp.
145. Terpstra, G.H., Transnationale ondernemingen bewerkers van ontwikkeling? In: K&O 20(1986)1, 13-19
146. Tieleman, H.J., Werkgroep Kerk en Ontwikkelingssamenwerking roept op tot fundamentele bezinning op ontwikkelingsvragen. In: EC 4 (1986)7, 4-6
147. Verhelst, Thierry, Het recht om anders te zijn. Naar nieuwe vormen van solidariteit met de Derde Wereld. Antwerpen/Breda, Unistad Uitgaven, 1986, 295pp.
148. Vrouwen in kerkelijk ontwikkelingswerk. In: VKW-N. (1986)2, 1-30
149. Wijbrandi, J.B., Waar staat de voedselbeweging nu? (Werkdag over voedsel i.s.m. I.O.W.) In: H&D 9(1986)4, 15-25
150. Witvliet, T., Kunnen wij iets doen voor de derde wereld? In: H&D 9(1986)2, 23-31
151. Zee, W.R. v.d., "Belijden en Beleggen" (Inleiding werkdag 1 nov. 1986, georgan. door KOS en ODZ). In: H&D 9(1986)4, 3-14
114, 195, 217, 228

Vernieuwing kerkelijke structuren

152. De Haes, R., Naar een Afrikaans concilie? In: *Streven* (1986)mei, 675-683
 153. Grootaers, Jan, The laity within the ecclesial communion. In: *PMV Bull.* 106, (1986)3, 40pp.
 154. Kleine christelijke gemeenschappen. Kenya, Indonesië, Malawi. In: *Mia* 41(1986)5, 6-8
 155. Merkelijk, Janneke, Kerk van de basis? Over de waarde van de comunidades ecclesiais de base. Doct. scr. Theol. Hogesch. Kampen, 1968, 68pp.
 156. Muñoz, R., De ecclesiologie van de internationale theologische commissie en het volk Gods in latijns Amerika. In: *Conc.* (1986)6, 36-42
 160, 211, 241, 304, 314

Spiritualiteit/Liturgie

157. De Haes, R., Beleving en viering van het heilige in Afrika. In: *TvT* 26(1986)2, 173-174
 158. De hele wereld zingt u lof: Maria-afbeeldingen en -gebeden uit alle windstreken. Bisd. Breda i.s.m. Apostolaat Oosterse Kerken. PMW-Nederland en Bisschopp. Vastenakte, 1985, 29pp.
 159. Lanting, H.K., I colori della vita cristiana. De missionaire spiritualiteit van een markante beweging. Doct. scr. Theol. Fac. VU-A'dam, 1986, 113pp.
 160. Leefgroepen in Latijns Amerika: hun invoering, hun motieven. Serie: Wat bezielt die mensen, nr.2. Oegstgeest, CMBR, 1986, 39pp.
 161. Mesters, P., De mystiek van de keuze voor de armen. In: *ID* (1986)3, 1-3
 162. Schobre, Wim, Nieuwe christenheid of politieke theologie? Een onderzoek naar de interpretaties van de geestelijke oefeningen in het licht van dekreet IV "Onze zending vandaag" van de 32e Alg. Congr., 1974-1975. Diss. Lic. Godsd.w., Theol. Fac. KU-Leuven, 1986, 210pp.
 163. Spiritualiteit als transformatie. Themanummer van *W&Z* 159(1986)no.4, 281-355
 Inhoud: F. Verstraelen, Spiritualiteit als transformatie; P. Mesters, Missionaire spiritualiteit en haar inoefening; J. van Butselaar, Missionaire spiritualiteit, P.G.; E. v.d. Poll, Kom tot Jezus en dan nog wat; H. Oldenhof, Vasten voor Nicaragua; J. Schraivesande, Bidden en waken; N. Schuman, Lied tegen de machteloosheid; O. Kroesen, Ver-ander-ing. Narcisme, racisme en spiritualiteit; Chr. Nieuwboer, Drift en geestdrift. Vredeswake in Woensdrecht; H. Kossen & E. Kossen- Offerhaus, Weigering van defensiebelasting en het ideologische strijdveld; A. Brugman, Vrouwen vieren liturgie; A. Luyten, Spiritualiteit onder de Vijgeboom; A. Kroese, Café en spiritualiteit, een karmeliet onder jongeren; D. Coppes, De heilige berg; H. Schraivesande, Bevrijdende spiritualiteit vanuit de gevangenis: Frei Betto, Ed de la Torre en Karl Gaspar.
 164. Wereldwijd brevier 2. Bidden met de armen. Een uitgave van Bijeen-Den Bosch. Antwerpen, Wereldwijd/Den Haag, PMW, 1986, 192pp.

283

Pastoralia

165. Nakamhela, Ng.Z., Klinische Seelsorgeausbildung im Afrikanischen Kontext. Doct. scr. Theol. Fac. VU-A'dam, 1986, 74pp.

113

Ambten/Theologische opleiding

166. Arrobo Rodas, Nelly, De vrouw in de kerk; ervaringen in het bisdom Riobamba. In: *Religieuzen DK*, (1986)sept., D1
 167. Banda, Kuwala, Women and the African Church. In: *PMV Afr. Doss.* 33, (1985)2, 28-32
 168. Eyden, Akke v., Workshop vrouwen en de Derde Wereld - een verslag. In: *Werkschr. Leerhuis & Liturgie* 7(1986)2, 57-58
 169. Fabella, Virginia, De positie en de rol van de vrouw in de kerk van Azië. Toespraak gehouden op de AMOR-konferentie, okt. 1985 in Seoul. In: *ID*, (1986)4, 1-4
 170. Fontelas R. Nunes, Marie J., Vrouwen in de katholieke kerk in Brazilië, Bependingen en mogelijkheden. In: *Zie nr.* 131. 12-18
 171. Straten-Bargeman, Tiny v., Conferentie van Indonesische en Nederlandse kerken te Dhyana Pura, Bali, Indonesië. De vrouwen tijdens de consultatie op Bali 1985. In: *Vrouw en Woord* 7(1986)1, 18
 172. Veen, Jenny v.d., De vrouw in Afrika: Kerk als struikelblok voor emancipatie? In: *Allerw.* 17(1986)3, 36- 43

287

Evangelisatie/Apostolaat

173. Debets, H.C.M., Werkend wijzer. Een speurtocht naar missionaire mogelijkheden voor de gewone parochie anno 1986. Doct. scr. Hogesch. Theol. en Past.-Heerlen, 1986, 164pp.
174. Eén gemeente, hier en daar gezonden; introductie en handleiding bij het gezamenlijk toerustingswerk (GZB/IZB). Amersfoort, Echo, 1986, 28pp.
175. Essen, Rob v., Floyd McClung en Amsterdam (Jeugd met een Opdracht). In: Reveil, no. 163, 22(1986), 20-23
176. Jonkers, J.B.G., Doelen in de Evangelisatie. Een sociologische studie. Amsterdam, Rodopi, 1986, 250pp.
177. Oranje, Leendert, DISK-pastores in de weer met "De Nacht van het Kapitaal". Hoe "praktisch" is Van Leeuwen? In: Wending 41(1986)2, 68-75
339, 340, 341, 344, 345

Catechese/Missionaire vorming

178. Boon, H., "Als de mens een vraag is...": enkele gedachten rond missiezondag. In: Emmaüs 17(1986)4, 139- 141
179. Johannes Paulus II, Boodschap voor Wereldmissiedag 1986. In: Ministr. 22(1986)11, 390-394
180. Missionaire catechese. In: K&M nr. 243, (1986)sept., 121-155
354

Onderwijs

181. Bemmelen, S. v./Miet, M. v., Coëducatie versus single-sex schooling: A comparison between western and third world perspectives. Den Haag, CESO, 1985.
232, 237, 245, 292, 299, 352

Genezing

182. Amelsvoort, V./Muller, F., Snijvlak; gezondheidszorg tussen twee werelden. Gezondheidszorg krities bekeken nr.3. Boskoop, Uitg. Macula, 1986
183. Anders genezen: Lessen uit Afrika. In: Bijeen 19(1986)1, 14-27
184. Breetveld, Jaap, Sinterklaas en Zwarte Piet (De konsekventies van een voortschrijdend Afrikanisatie-proces voor ons denken over wederzijdse assistentie, ecumenical sharing of resources en ontwikkelingssamenwerking). Oegstgeest, 1986, 94pp.
185. Hamel, Jaap, De kerk als helende gemeenschap. In: Bazuin 68(1986)12,6-7
186. Hamel, Jaap, Kerk en Gezondheidszorg in Afrika, er zijn grenzen. In: zie nr.182, 43-47
187. Hamel, Jaap, Wat helen de Afrikaanse genezingskerken? In: Gezondheidszorg en cultuur kritisch bekeken. Medisch-antropologische opstellen aangeboden aan Prof.Dr. Vincent F.P.M. van Amelsvoort. Onder red. van Marion Braakman. Groningen, Uitg. Konstapel, 1986, 193-209
188. Negende kapittel van de zusterkongregatie "Medische missie zusters". Gerechtigheid is essentieel voor werkelijke heling. In: ID (1986)11, 5-7
189. Pels, Kees, Kerken blokkeren nog vaak hulp aan "anders genezen". In: Bijeen 19(1986)11, 26-29
110, 211

Communicatie

190. Eggen, W., De moeilijke weg terug naar "de ander". In: W&Z 15(1986)3, 228-234
191. Heijke, Jan, God is geen familie. De religieuze ervaring van de Senegalese schrijver Cheikh Hamidou Kane. Bespreking van "L'aventure ambiguë" (Paris 1981). In: Speling 38(1986)1, 74-81
192. Tuinstra, E.W., e.a., Bijbel vertalen liefhebberij of wetenschap. Haarlem, NBG ea., 1985, 115pp.

Kerkelijke relatiepatronen/Missionaire werker

193. Baas, H., Van Baarn tot Leusden. 40 jaar Zendingencentrum GKN, 1986, 27pp.
194. Beel, J., Jonge kerken. Filippijnen, Hong Kong, Singapore. Averbode - Apeldoorn. 1986, 93pp.
195. Droogers, André, Wie terugkoppelt, moet de boemerang verwachten. Over kerk,

- macht en afhankelijkheid. In: W&Z 15(1986)2, 168-175
196. Christenen in Ontwikkeling. Serie opstellen over onze toekomstige verhouding tot de mondiale samenleving. Red.cie. Th. Claessens, P. Nelen, J. v. Soest. Oegstgeest, CMC/CEBEMO/CMBR, 1986, 160pp.
 197. CMC geen bedrijf maar... Oegstgeest, Centraal Missie Commissariaat, 1986, 24pp.
 198. Degrijse, O., Twee soorten evangelisatie. Luisteren naar Latijns Amerika of Afrika bij spreken over kerkvernieuwing. In: MiA 41(1986)6, 2
 199. Guerrero, J.M., Socio-politiek engagement en religieus leven. In: Vinc. 17(1986)3/4, 15-18
 200. Kloos, Peter, Het oordeel van een antropoloog over zending en missie. In: W&Z 15(1986)3, 199-205
 201. Meijs, Jan, Een missionaris denkt na. Een theologische reflectie op het worden en zijn van een missionairs. Doct. scr. Theol. Fac. Tilburg, 1986, 228pp.
 202. Missionaris, boodschap en cultuur. Antropologische en missiologische verkenningen. Themanummer van W&Z 15(1986)no.3, 193-249
Inhoud: zie nrs. 111, 115, 119, 200, 208, 221, 233
 203. Over de zending van actieve vrouwelijke religieuzen in deze tijd. Intentieverklaring van de Samenwerking Nederlandse Vrouwelijke Religieuzen. Nijmegen, SNVR, 1986, 12pp.
 204. Partners. Uitkomst enquête onder hen die als "partner" mee uitgezonden worden via Dienst over Grenzen. Zeist, DOG, 1985, 13pp.
 205. Poll, E. v.d., De wereld is deel van onze familie (Centrum Ontwikkeling der Volken in Cadier en Keer). In: Reveil, no.155, 21(1986), 20-24
 206. Tanghe, O., De glans van Gods liefde in de armsten der armen. Een getuigenis, een bezinning. In: Comm. 11(1986)4, 244-257
 207. Voltelen, Nel H., Het Hendrik Kraemer Instituut en wederkerige assistentie. In: W&Z 15(1986)2, 176-180
 208. Wieringa, L., Op zoek naar een luisterende missionaris. In: W&Z 15(1986)3, 194-198
 209. Samenwerking – een vorm van kerkelijk zelfbehoud (geref./hervormd in wereldperspectief). In: Wending 41(1986)1, 25-34
 210. Zwier, Gerrit Jan, Eeuwige oorlog tussen antropoloog en missionaris. In: Onze Wereld 29(1986)dec., 42-44
- 11, 137, 184, 188, 212, 223, 229, 237, 246, 334, 343

B. AFRIKA

Algemeen

211. Mbembe, Achille, Rome and the African Churches. PMV Afr.Doss. 37-38, (1986)2/3, 47pp.
212. Turkson, John, Wat de Afrikaan verwacht van missionaire instituten in Afrika op het terrein van vrede en gerechtigheid. In: Afr.Opin., nr.1, (1986)mei, 8pp.
1, 116, 119, 123, 124, 127, 128, 130, 131, 134, 152, 157, 165, 167, 172, 183, 184, 186, 187

West-Afrika

213. Agbeti, J. Kofi, West African church history: christian missions and church foundations: 1482-1919. Leiden, Brill, 1986, 175pp.

Algerije

214. Pels, Kees, Algerije: Rood en moslim, maar niet fanatiek. In: Bijeen 19(1986)10, 19-25

Angola

215. Landman, Tjennie, De kunst van beheerst delen. IERA: zwakke kerk in murw Angola. In: Vandaar 12(1986)6, 15-17

Benin

113

Botswana

216. Meijers, Catrien, Hambukushu spelen problemen uit. Tastend op weg om kerk te zijn.

In: Vandaar 12(1986)2, 15-17

Burkina Fasso

217. Poll, E. v.d., Samuel Yameogo: We moeten onze mensen niet verwennen. In: Reveil, no.164, 22(1986), 30-33

Burundi

218. Church-State Relations in Burundi. PMV Afr.Doss. 39, (1986)2/3, 25pp.
219. Deltour, M., Het conflict Kerk-Staat in Burundi. In: Tekens 58(1986)7, 205-208

Cameroen

220. Roldanus, Hans, Een Kameroense kerk tien jaar verder. In: W&Z 15(1986)3, 241-245
221. Slageren, J. v., Het spanningsveld tussen evangelie en cultuur, weerspiegeld in de geschiedenis van een Kameroense predikant. In: W&Z 15(1986)3, 222-227

Centraalafrikaanse Republiek

222. Colpaert, Marc, Republiek Centraal-Afrika. In: WW, no.169, 17(1986), 17-32

Egypte

223. De Brabandere, E., Zuster Emmanuelle Cinquin: ten bate van de vodderapers in Kaïro. In: Tekens 58(1986)3, 66-72
224. Dijkstra-Stutvoet, Coby, Egyptische bespiegelingen. In: Allerw. 16(1986)3, 47-58
225. Dirksen, P.B., Geschiedenis van de Koptisch-Evangelische Kerk. In: Allerw. 16(1986)3, 5-32
226. Haan, A. de, Ontwikkelingen in Egypte: maatschappelijk en theologisch (Een gesprek met Dr. M. Dijkstra). In: Allerw. 16(1986)3, 33-46

Equatoriaal Guinee

227. Equatoriaal Guinee. Samenst.: Ada Magré-Terpstra. Gaven delen wereldwijd. Oegstgeest etc. RvdZ NHK etc., 1986, 39pp.

Ethiopië

228. Wijbrandi, J.B., Hulp in de Hoorn van Afrika. Leusden etc., ADB GKN etc., 1986, 40pp.
229. Winsen, G.A.Ch. v., Gesprekken met Nederlandse Lazaristen in Ethiopië. Momentopname 1985. Vincentiaanse Reeks no.5. Missiehuis Panningen, 1986, 123pp.

Ghana

230. Eggen, Wiel, Kinderlijk missionair. In: W&Z 15(1986)4, 363-370
231. Flinterman, C., De rechten van de mens in ontwikkelingslanden: het geval Ghana. In: Allerw. 17(1986)1, 25-34
232. Kamp, W. v.d., De waarde van hoger onderwijs in een afrikaans ontwikkelingsland; een studie over enkele ethische aspecten v/h hoger onderwijs in Ghana tweede helft jaren zestig. Doct. scr. filos. ethiek Theol. Fac. RU-Utrecht, 1986, 78pp.
233. Verstraelen, J., Missionaris-boodschap-cultuur in Ghana. Historisch-missiologicalische notities. In: W&Z 15(1986)3, 213-221

Ivoorkust

234. Van Erkel, G., Thuiskomen in Comboukrou. Leuven, Davidsfonds, 1985, 211pp.

Kenya

154

Malawi

154

Namibië

235. Afrika, wat is er toch met jou gebeurd? (Informatie over Namibië en reisverslag van Roselinde Blondé-Nguluve). Den Haag, Pax Christi, 1986
236. Namibië. In: VKW-N (1986)4, 40pp.

Rwanda

237. Boon, H., Rwanda: I. Broeders van de Kristelijke Scholen; II. Een missionaire kristen. In: K&M, no.244, 66(1986), 186-191
238. Jansen, Marijke, Visie op visioenen. Vrouwen in het christianiseringsproces in Rwanda. Doct. scr. Cult. Antr. VU-A'dam, 1986, 219pp.

Senegal

191

Soedan

239. Taban, P., Soedan. In: Inform., no.105, (1986)11-12, 33-40

Uganda

240. Aelvoet, W., Uganda. In: K&M, no.242, (1986)juni, 88-95

Zaire

241. Brock, Jan, Zelfhulp in het oerwoud in Zaire. In: Bijeen 19(1986)2, 16-27
242. Delathung, A.M., E.D. Morel tegen Leopold II en Kongostaat. Antwerpen, EPO, 1985, 678pp.
243. Delathung, A.M., Jezuiten in Kongo met zwaard en kruis. Antwerpen, EPO, 1986, 143pp.
244. Schalkbroek, I., Belgisch Kongo: de dekolonisatie van een kolonie. Tielt, Lannoo, 1986, 176pp.
245. Van Laere, M., De schoolstrijd in Kongo onder Auguste Buisseret, 1954-1958, Leuven, KUL, verhandeling, 1985-1986, 285pp.
246. Vanvolsem, Ivo, Het schurend scharnier van Katholiek Kananga. Werkstuk ter bekoming van een dieper inzicht in eigen missionair handelen. Missionarissencursus 1985-1986 KU-Nijmegen, 106pp.

126

Zuid-Afrika

247. Aelvoet, W., Met het oog op Zuid-Afrika. In: Inform., no.105, (1986)11-12, 25-32
248. Beer, David de, Verwachtingen in Zuid-Afrika t.a.v. effectieve oppositie tegen apartheid. In: W&Z 15(1986)1, 32-36
249. Berkhof-de Lange, V., De consultatie van de Raad van kerken over Zuid-Afrika. In: K&O 20(1986)5, 141-148
250. Bisschoppen en Zuid-Afrika. In: B.121 Inf.bull., 12 sept. 86 en in: AvdK 42(1986)1, kolom 86-89
251. Boesak, A., Allan Boesak over apartheid. Tekst toespraak manifestatie v/d aktie "Steunt uw geld apartheid?" in Amersfoort. In: HN 42(1986)45, 14-15,17
252. Boswijk, Herman, Geen sprake van Blank of Zwart. De rol van de kerk in de rechtvaardiging van en de strijd tegen racisme. Den Haag, Boekencentrum, 1986, 158pp.
253. Driessen, A., De verdeelde kerken in Zuid-Afrika. In: K&O 20(1986)5, 135-140
254. Evangelische getuigenis in Zuid-Afrika. In: Amandla 10(1986)10, 28
255. Groen, Janny, Terug in het laager. Prijs voor de Dagbladjournalistiek. A'dam, De Volkskrant, 1986, 63pp.
256. Harare Consultatie WCC. Tekst "Verklaring van Harare". Bongani Finca: In de crisis ligt onze bevrijding. Job de Haan: Harare... resoluties maken nog geen revolutie. In: W&Z 15(1986)74-82
257. Mayson, Credic, Een duidelijk signaal: De bevrijdingsstrijd in Zuidelijk Afrika. BijEEN publ.39. Den Bosch, Sticht. Gez. Missiepubl., 1986, 182pp.
258. Neven, Gerrit, Gods stem in het land van de boeren. In: Voorl. 18(1986)7-8, 225-230
259. Religion and Education in Post-Apartheid South Africa. Background-information on the conference 4, 5 and 6 Nov., organ. by Research Institute of Oppressed Peoples (c/o VU-A'dam), 1986, 84pp.
260. Rienstra, A.S., Kerken in Zuid-Afrika. In: Credo (1986)9, 29-40
261. Schilder, Jim, Beyers Naudé: Binnen Botha's politieke kader is geen oplossing mogelijk. In: De Tijd (1986)12 sept., 8-11
262. Schilder, Jim, De kerk en de sancties tegen Zuid-Afrika. In: De Tijd (1986)6 juni, 12-14
263. Schutte, G.J., Nederland en de Afrikaners: adhesie en aversie. Franeker, Wever, 1986,

- 248pp.
264. Het uur van de waarheid. Consultatie over Zuid-Afrika van de Raad van kerken in Nederland. Themanummer van W&Z 15(1986)no.1, 1-73.
Inhoud: I. Inleiding; II. Tekst van het Kairos Document; brief aan opstellers Kairos Document: III. Drie inleidingen; IV. Verslagen van de vier werkgroepen. Verder nrs. 135, 256, 265, 248
265. Verstraelen-Gilhuis, Gerdien, Apartheid is Haraam. In: W&Z 15(1986)1, 83-86 (Zie ook: Qiblah 9(1986)1, 22-25)
266. Visser, Jeroen, Consultatie Wereldraad van Kerken. Tutu: "Als ik zelf jong was, had ik bisschop Tutu al lang afgeschreven". In: Amandla 10(1986)1, 17-18
267. Vrouwen van Zuid-Afrika. In: WW, nr. 164, 17(1986), 17-32
34, 42/44, 46/49, 51/53, 55/59, 135, 136

C. AZIË

Algemeen

169

China

268. Austin, A.J., Saving China: Canadian missionaries in the Middle Kingdom. Leiden, Brill, 1986
269. Hiever, W., Chinezen over China. Eindred. Rob van Mierlo. BijEEN publ.41. Den Bosch, Sticht. Gez. Missiepubl., 1986, 206pp.
270. Jin Luxian, A., Christelijk Geloof in het Oosten. Een relevant getuigenis van Aloysius Jin Luxian, hulpbisschop van Shanghai. In: Wereldbrief (1986)juni, 13-21
271. Landman, Jan, China wil waarden van godsdiensten overnemen. In: Bijeen 19(1986)7, 25-26
272. Landman, Jan, Chinezen zijn weer trots op China. In: Bijeen 19(1986)7, 16-17
273. Landman, Jan, Katholieken moeten nog hun eigen voeten vinden. Ontwikkelingen in China. In: ID (1986)9, 5-7
274. Van Coillie, D., De politiek van godsdienstvrijheid in de Chinese volksrepubliek en haar grenzen. In: Comm. 11(1986)4, 300-316

117

Filippijnen

275. Carroll, J.J., De Filippijnen: hoe moet het verder. In: Streven (1986)aug./sept., 961-974
276. Claver, F.F., De Filippijnen: kerk en politiek. In: Streven (1986)juni, 784-796
277. Filippijnen (Situatieschets; recente documenten en getuigenissen over "Boeiende Februairdagen 1986"; rol chr. basisbewegingen; oproep bisschop Labayan tot internat. solidariteit met de armen). In: Wereldbr. (1986)mrt., 1-24
278. De Filippijnen: de Heer was ons nabij. In: Inform., no.103, (1986)7-8, 17-22
279. Gielen, H., In gesprek met kardinaal Jaime Sin: het wonder van een geweldloze revolutie. In: Tekens 59(1986)6, 166-170
280. Meer, Ton v.d., Filippijnse christenen onderweg. Wordingsgeschiedenis van de Christians for national liberation. Doct. scr. Theol. Fac. Tilburg, 1986, 2 dln., 331pp.
281. People power and kilowatts: the unfinished revolution in the Philippines. Pmv Asia Austr. Doss. 37-38, (1986)2-3, 50pp.

61, 62, 194, 203

Hong Kong

194

India

282. Broertjes, P., India, meer en minder armoede. Oegstgeest, CEBEMO, 1986, 21pp.
283. Hongerdoek uit India; hulp voor prediking en liturgie. Rotterdam, Diocesaan Pastoraal Centrum (Hang 16, 3011 GG), 1986, 48pp.
284. Oosterzee, Klaas en Marleen v., Het name is Lakshmi - Goddess of wealth. We have the Gods, you have the wealth. Verslag van een reis door India - apr./juni 1986. Oegstgeest, RvdZ NHK, 1986, 58pp.

285. Wolters-Berghout, Lia, Denken over de waarde van de vrouw – India. In: *Allerw.* 17(1986)3, 12-20
23, 60, 61, 63, 68, 69, 71, 206, 297

Indonesië

286. Arts, J.A., Zending en bestuur op Midden-Celebes tussen 1890 en 1920. Van samenwerking naar confrontatie en eigen verantwoordelijkheid. In: *Imperialisme in de marge. De afronding van Nederlands-Indië.* Red. Dr. J. v. Goor. Utrecht, HES uitg., 1986, 85-122
287. Atmadja, Nieke, De vrouw als partner in de kerk – stemmen uit Indonesië. In: *Allerw.* 17(1986)3, 28-35
288. Baal, J. v., *Ontglipt verleden.* Franeker, Wever, 1986, 510pp.
289. Boelaars, J., *Tot mensen gezonden. Mensen met een missie.* Uitg. Week Nederl. missionaris, Pinksteren 1986. Oegstgeest, CMC, 1986, 99pp.
290. Butselaar, G.J. v., *Indonesië: een land apart?* A'dam, NZR, 1986, 58pp.
291. Butselaar, Jan v., *Indonesië, geen land apart.* In: *Voorl.* 18(1986)2, 59-63
292. Daeng, H.J., *Father Frans Cornelissen SVD, a forerunner of catholic education in Flores.* Paper Fifth Dutch-Indonesian Historical Congress held at Lage Vuursche – The Netherlands 23-27 June 1986: State, Trade and Society. Teachers, Preachers and Pressmen, 21pp.
293. Douma, O.J., *Messianistische bewegingen. De weg naar het koninkrijk.* In: *TotEA* (I):11(1986)2, 26-28, (II):11(1986)3, 50-51, (III):11(1986)4, 74-75
294. End, Th. v.d./J.A.B. Jongeneel/M.R. Spindler, *Indonesische geloofsbelijdenissen.* Leiden-Utrecht, IIMO, 1986, 228pp.
295. End, Th. v.d., *Johannes Belksma.* Paper, zie: nr.292, 26pp.
296. Heeneman, G.F., *Kerk en zending onder de Ver. Oost-Ind. Compagnie op Ceylon van 1658-1796.* Doct. scr. Theol. Fac. VU-A'dam, 1986, 99pp.
297. *India and Indonesia from the 1920 to the 1950s; the origins of planning.* In: *Itin.* 10(1986)1. Leiden, Grafaria, 1986, 221pp.
298. Linde, S. v.d., *Zendingsgeschiedenis nieuwe stijl.* N.a.v. boek Dr. Th. v.d. End: *De Geref. Zendingbond 1901-1961.* Nederland-Tanah Toradja, 1985. In: *T.Ref.* 29(1986)1, 63-74
299. Rheeden, H.C. v., *Johan Toot (1887-1960): Vernieuwing en traditie in het onderwijs in Nederlands-Indië (1916-1932).* In: *Bijdr. TLV* 142(1986)2/3, 238-276
97, 154, 171, 358

Japan

117

Korea (Zuid-)

300. Buchmeier, Fr.X., *The Catholic Church in South Korea: Social Involvement and Church Growth.* PMV Asia-Austr. Doss.36, (1986)1, 28pp.
301. Lagerwerf, L., *Christianity in Korea – a bibliography.* In: *Exch.* nr.45, 15(1986)Dec., 95-104
302. Monod, René, *De bidders van Korea: de geschiedenis van de Koreaanse opwekking.* Zeist etc., Sticht. De Ondergrondse Kerk etc., 1986, 56pp.
61, 117

Libanon

303. Wessels, Anton, *Twee watermeloenen in één hand. De acteurs in het Libanese drama.* Amstelveen, Luyten, 1986

Singapore

194

Sri Lanka

304. Perera, Cyril, *Prophetic role of the laity: an essential element in the Church of Sri Lanka.* Diss.M.A. Relig.Stud. Theol. Fac. KU-Leuven, 1986, 100pp.

65

Taiwan

67, 70

Vietnam

305. Francis, B., Een kerk in nood in Vietnam. Tongerlo, Oostprijesterhulp, 1986, 127pp.
306. Linden, Henk v.d., Terug naar Vietnam. Amstelveen, Luyten, 1986. Reactie van Francesco Mascini, Godsdienstvrijheid in Vietnam? In: Medisch Comité Ned.-Vietnam 18(1986)1, 4
307. Mais Mep, Jean, Church-State Relations in Vietnam. PMV Doss. Eur./N.Am. 32, (1986)1, 32pp. PMV Doss. Asia-Austr. 35, (1985)4, 35pp.
308. Tanghe, O., Vietnam... kerk in verdrukking. In: Teken, 59(1986)4, 998-102
309. Van Bijnen, Toon, Vietnam. In: K&M, no.242, (1986)juni, 80-87

D. LATIJNS AMERIKA

Algemeen

310. Luursema, Anita, Roland Joffé en zijn film The Mission. In: De Tijd (1986)7 nov., 64-68
 311. Nouwen, H., Gracias: dagboek uit Latijns Amerika. Tiel, Lanoo/Baarn, Ambo, 1986, 200pp.
 312. Rodriguez, Jaime, Ser joven cristiano hoy en America Latina. PMV Doss. Lat.Am.43, 1986, 32pp.
- 109, 112, 113, 129, 156, 160

Brazilië

313. Mendoza, Andres, El Brasil: Un pais con futuro. PMV Doss. Lat.Am.42, 1' 86, 37pp.
 314. Willemsen, Chr., "Het Rijk der Hemelen gelijkt op..." Opbouw tot Kristelijke basisgemeenschap in Iguira, in Saquinho tijdens de periode van 1972 tot 1985. Missionarissencursus 1985-1986, KU-Nijmegen, 1986, 38pp.
- 80, 113, 170

Chili

315. Laar, W. v., De kerk in Chili. Tussen stilzwijgen en profetisch getuigen. In: EC 4(1986)17, 13-16
 316. Lagos Schuffenweger, H., Ideologisch gebruik van religie in Chili. In: W&Z 15(1986)3, 252-258
- 113

Ecuador

317. Carvalho-Neto, P. de, Oom Atahualpa: schelmenroman uit Ecuador. Een wonderbaarlijke historie van Moren en Christenen, zoals die zich heeft afgespeeld in het Andes gebergte in de 20e eeuw, op geestelijke en wereldlijke wijze verteld door neef Atahualpa, geboren dichter. Den Haag, NOVIB/Brussel, NCOS, 1986, 238pp.
 318. D'hoë, Omer, Ecuador en de Indiaan? In: WW, no.161, 17(1986), 17-32
- 166

Peru

319. De Schrijver, G., Pachamama. Moeder aarde en de strijd om democratische rechten in Peru. In: Streven (1986)dec., 223-226
- 86, 113

Centraal Amerika/Caribisch Gebied

Algemeen

320. Life and death in Central America – a sociological, theological and political interpretation of the irruption of the new subject. By: L. Samandé, J. van Nieuwenhove, H. Siebers, B. Klein Goldewijk. In: Exch. nr.43/44, 15(1986)apr./sept., 1-98
321. Sanctuary Movement. In: Wereldbr. (1986)apr., 1-24

Antillen

357

Costa Rica

87

Cuba

322. Bakker, Ineke, Historische kans op Cuba in de verhouding tussen kerk en staat. In: VU-Mag. 15(1986)8, 310-312
323. Fillet, Marc, Cuba. In: WW, nr.170, 17(1986), 17-32
324. Gijssbers, Wim, Revolutie, socialisme en christendom op Cuba. In: Bijeen 19(1986)8, 16-21
325. Roozen, N./Coolen, M., Kerk en staat in Cuba. Mogelijkheden en grenzen van een proces van toenadering. Den Bosch, NMR, 1986, 22pp.

Guatemala

326. De Schrijver, G., Guatemala: een vervolgte kerk. Brussel, Comm. Pro Just. y Paz de Guatemala (Zwedenstr. 41), z.j., 51pp.
327. Mulder, D.C., De kerk in Guatemala. In: EC 4(1986)19, 4-5

Mexico

113

Nicaragua

328. Gijssbers, Wim, Zo is Nicaragua, een land in overgang. In: Bijeen 19(1986)11, 16-25
329. Koetsier, Henk, Geloof en politiek in Nicaragua. Viering in kerk met Coca Cola en brood. In: HN 42(1986)37, 26- 27
330. Mulder, D.C., De kerk in Nicaragua. In: EC 4(1986)20, 10-11
331. Op de Beeck, Adelheid, Kerk en staat in Nicaragua: een beschrijving en duiding van het conflict. Diss. Lic. Godsd.w., Theol. Fac. KU-Leuven, 1986, 68pp.
332. Wieringa, Herman, De twee kerken van Nicaragua. In: HN 42(1986)23, 10-12. En: Basisgroepen verliezen hun priesters. Grote rol voor protestanten bij opbouw van Nicaragua. In: HN 42(1986)27, 22-23, 25

El Salvador

333. Ellacuria, I., El Salvador: Religieuze, sociale, politieke inpasses. In: Streven (1986)juli, 865-877
334. Saeys, Hugo, Interview met: Roger Ponseele, priester in El Salvador: Kiezen tussen veilig thuis of de guerilla. In: Bijeen 19(1986)3, 12-13 (Zie ook: WW nr.162, 17(1986), 10-13)

78

Suriname

335. Kent, John, Ontmoeting tussen christendom en Afro-Surinaamse godsdienst. In: Zie nr.12, 87-94
336. Lenders, Maria, Misi Hartmann, een leven als zendelinge in de kolonie Suriname. In: Vrouwen in de Nederlandse koloniën. Zevende jaarboek voor vrouwengeschiedenis (1986). Onder red. van Jeske Reijs e.a. Nijmegen, SUN, 1986, 172-191
337. Spijkerbroek, Anne M., De Surinaamse revolutie gewogen en... In: Voorl. 18(1986)6, 181-185

357, 360/362

F. WEST-EUROPA

Algemeen

338. Johannes Paulus II, Een nieuwe evangelisatie van het Europese continent. In: Vinc. 17(1986)6, 1-7
339. Van Buytenen, C., Waarom een tweede evangelisatie? In: Emmaüs 16(1985)5, 175-176

85

België

340. Directiecomité VHBO, Brief aan de Vlaamse mannelijke religieuzen: de religieuzen en de nieuwe evangelisatie. In: Vinc. 17(1986)10, 7-10
341. Oproep tot een "nieuwe" evangelisatie: interview van de gemeenschap "Redemptor Hominis" met Mgr. Schruers. In Refless. RH, (1986)1, 38-48
342. Slagere, J. v., Moslims en Christenen in België. Aanzet tot gesprek vanuit de VPKB. In: W&Z 15(1986)2, 151-156
343. Tanghe, O., Met Mother Teresa in Vlaanderen. In: Ministr. 22(1986)13, 419-427
344. Van Calster, S., Een nieuwe evangelisatie. In: Comm. 11(1986)1, 65-71
345. Vangheluwe, Mgr. R., Vol vrouwen op de weg van de nieuwe evangelisatie. In: Ministr. 22(1986)6, 181-184

Nederland

346. Algera, Rein/Dam, Hans v., Op sporen van leven en geloven. Een ontdekkingsreis in de werelden van dertig jeugdvolwassenen. Den Haag, 1986, 138pp.
347. Catechese over de islam: verslag van een studiedag in Rotterdam, sept. 1985. Leusden, Dienstencentrum GKN, 1986, 23pp.
348. Evangelie & Moslims. Stichting getuigenis en dienst onder Moslims in Nederland. Schets van beleid. Amersfoort (Joh. v. Oldenbarneveldt. 10), 1985, 40pp.
349. Gaienda, Raj., Feestenboek: religieuze feesten en nationale gedenkboek van migranten in Nederland. Rotterdam, Stichting Samen Wonen, Samen Leven, 1986, 31pp.
350. Handreiking voor ontmoeting tussen christenen en hindoes in Nederland; samengest. door Sectie Relatie Wereldgodsdiensten. Amersfoort, Raad van Kerken in Ned., z.j.
351. Landman, Nico, Tussen vooroordeel en begrip. Visies van moslims in Nederland op de christenen en de kerkelijke houding tegenover moslims. Doct. scr. Missiologie, Theol. Fac. VU-A'dam, 1986, 126pp.
352. Lieverloo, J.C.M. v., Moslims op de katholieke basisschool, breekpunt of uitdaging? Een studie naar de (on)mogelijkheid van onderwijs in waarden en normen aan christenen en moslims gezamenlijk. Doct. scr. Theol. Fac. Tilburg, 1986, 178pp.
353. Lin, Jan v./Gé Speelman, Moslims en christenen in Nederland. Uitnodiging tot oecumenische dialoog. In: W&Z 15(1986)2, 139-147
354. Matzken, R.H., Prophetic ministry in a post-Christian culture. A program of biblical education by extension in the Netherlands. Doct. scr. Theol. Fac. RU-Utrecht, 1986, 254pp.
355. Musschenga, A.W., e.a., Emancipatie en identiteit; over de positie van etnische groepen. A'dam, VU uitg., 1986, 200pp.
356. Nijssen, Freek N.M., Omgaan met andersgelovigen in een multi-religieuze samenleving. In: Zie nr.12, 95-106
357. Oostindië, Gert/Emy Maduro, Antillianen en Surinamers in Nederland, 1634/1667-1954. In het land van de overheerser. Verhandelingen KITLV. No.100, dl.2, Dordrecht/Cinnaminson-USA, 1986
358. Poeze, Harry A., Indonesiërs in Nederland 1600-1950. In het land van de overheerser. Verhandelingen KITLV. No.100, dl.1, Dordrecht etc., 1986.
359. Slomp, Jan, Is Knitter's model in Nederland bruikbaar? In: W&Z 15(1986)2, 108-112
360. Stephen, H.J.M., De macht van de fodoë-winti: fodoë-rituelen in de winti-cultus in Suriname en Nederland. A'dam, Karnak, 1986, 208pp.
361. Surinaamse religies in Nederland. Hindoeïsme, Winti, Hindoeestaanse Islam. Onder red. v. C.J.G. v.d. Berg. Rel. Bew.i/Ned. 12, 1986, 155pp.
362. Vernooij, J./Burg, C.J.G. v.d., Hindoeestaanse Islam in Suriname en Nederland. In: zie 361, 37-62
363. Vol-ledig kerk-zijn in Nederland: nieuwe tijd als minderheid. Onder verantwoordelijkheid van: voorbereidingsgroep Missionaire Werkdagen. In: Allerw. 17(1986)2, 1-72
364. Voorlichting over ethnische groepen. Driebergen werkgroep Pluriforme samenleving/Voorburg, Prot. Sticht. Lect. Voorl., 1986.
365. Vrouwen doen het woord over buitenlandse vrouwen. Amstelveen, Luyten, ism. Stichting Samenwerking Nederl. Vrouwelijke Religieuzen, 1986, 76pp.

100, 102

Mw. drs. L. Lagerwerf is staflid, afdeling missiologie, van het Interuniversitair Instituut voor Missiologie en Oecumenica te Leiden.

Boekbesprekingen

Lesslie Newbigin, Verder dan '1984'. Missionaire confrontatie met de moderne cultuur; Kok, Kampen, 1985, 102 blz.; f 16,50; en **Lesslie Newbigin, Foolishness to the Greeks. The Gospel and Western Culture,** WCC Mission Series No. 6; World Council of Churches, Geneva, 1986, 156 blz., Kok, Kampen; f 23,55. Bisschop Lesslie Newbigin heeft vele lezers in Nederland. Vandaar dat zijn *The Other Side of 1984* door Evert van der Poll in goed leesbaar Nederlands vertaald door Kok in Kampen werd uitgegeven onder de titel *Verder dan '1984'*. De Engelse editie werd besproken in *Wereld en Zending*, 1985/4, blz. 370.

Foolishness to the Greeks is een vervolg op dit boek. De oorspronkelijke tekst werd door de auteur voorgedragen als de Warfield Lectures in Princeton Theological Seminary van maart 1984. In dit boek graaft de auteur dieper dan in het eerste deeltje. Het is hem dit keer niet gelukt een titel te vinden die ook niet-kerkelijke mensen meteen aanspreekt. Niet iedereen zal bij deze titel denken aan 1 Cor.1:23 en 24. *Voor de Grieken een dwaasheid* biedt een kerk-, cultuur- en maatschappijkritiek vanuit het evangelie. Newbigin zegt, dat hij daartoe pas in staat was doordat hij jarenlang als zendeling in India, in een andere dan westerse cultuur heeft geleefd. Daardoor leerde hij scherper onderscheiden tussen evangelie en cultuur en tevens afstand nemen van de eigen cultuur (p.21). Dit betekent ook, dat hij verder zoekt naar de oorzaken van de secularisatie. Hij begint bij de Verlichting en komt o.a. tot de conclusie, dat onder Hindoe intellectuelen niet zo'n conflict tussen wetenschap en religie te ontdekken valt als in Europa. Deze dichotomie is volgens Newbigin desastreus voor onderwijs en culturele ontwikkeling in ons werelddeel. De wereld van waarden en normen wordt geprivatiseerd, terwijl het verbindend geheel, de totaal-visie op de werkelijkheid door de wetenschap wordt geleverd.

Kan een christen die gelooft in God als Schepper daarmee genoegen nemen? Of moet hij zich uitleveren aan de toonaangevende ideologie die zowel in Oost- als in West-Europa materialistisch is? Aan beide zijden van het ijzeren gordijn zijn atheïsten! De huidige maatschappij is niet slechts seculier, maar post-christelijk heidens. Een heidendom als resultaat van verwerpen van christelijke waarden en

normen. Deze na-christelijke cultuur is veel meer resistent (misschien wel immuun) tegen het evangelie dan een voor-christelijke samenleving.

Een nieuwe synthese van kerk en staat, van christelijke religie en maatschappij zoals we die 1000 jaar in Europa hebben gekend, biedt geen oplossing. Het corpus christianum kan niet worden hersteld. Het is al evenmin mogelijk de wereld op te geven als slecht en verdorven en niet meer verlosbaar. Immers aan het kruis – midden in de geschiedenis – zijn de machten ontmaskerd, maar niet afgeschaft.

De kerk leeft van de belofte en heeft niet alleen een politiek, maar ook een wetenschappelijk mandaat. Ook nu is een nieuwe visie nodig op het geheel. N. erkent waardevolle aanzetten in het werk van Abraham Kuypers en Herman Dooyeweerd, maar vindt de laatste te scholastiek en niet bijbels genoeg. Ook de poging van F. Capra wordt vermeld, maar Newbigin zoekt de oplossing in een andere richting.

Newbigin wil, net zoals Augustinus wel eer, toen deze op de grens van twee werelden *De stad Gods* schreef, zoeken naar een nieuwe bijbelse geïnspireerde visie voor heden en toekomst. Berkhof, die een voorwoord schreef voor de Nederlandse editie van *Verder dan '1984'*, bespreekt *Foolishness to the Greeks* in *Soteria*, een kwartaalschrift voor evangelische theologische bezinning, jrg.3, no.4, december 1986. Zijn conclusie luidt: "Wij van het Europese vasteland hebben daar momenteel in geen velden of wegen iets gelijkwaardigs naast te stellen. Onze christen intellectuelen moeten dit boekje lezen en herlezen, en liefst in groepen bespreken." Wesley Ariarajah van Sri Lanka, de huidige directeur van de afdeling dialoog van de Wereldraad van Kerken, herinnert eraan, dat ieder (nieuw) geloofskader dat voor *allen* geldig is, ernstig rekening moet houden met andere godsdiensten (slotwoord in *Verder dan '1984'*, p.101). Zal dat lukken zonder in de valkuil van restauratief denken terecht te komen?

Jan Slomp

Robert J. Schreiter, Constructing local theologies, Orbis Books, Maryknoll, New York, 1985, VII en 178 blz.

De opkomst van zwarte theologie, bevrijdingstheologie, Mirjungtheologie, Afrikaanse theologie openbaart, dat de wis-

selwerking tussen evangelie, kerk en cultuur althans theologisch erkend is en vruchtbaar wordt gemaakt voor werkelijk geïncultureerd christelijk leven. De reflectie op dit eerdere theologisch proces van christelijke inculturatie en interculturele communicatie, aangevangen door Latijns-Amerikaanse theologen als Juan Luis Segundo, (*The Liberation of Theology*), krijgt in dit werk van de Noordamerikaan Schreiter een goed missiologisch complement.

Bij het luisteren naar de plaatselijke cultuur releveert Schreiter de vier bekende benaderingswijzen: de cultureelpersonalistische, de functionele, de ecologisch-materialistische en de structuralistische. Hij meent, dat de meeste elementen uit deze benaderingen in de semiotische bestudering van cultuur kunnen worden opgenomen en verder ontwikkeld. Zo komen ook de verschillende posities binnen de cultuur en de beschrijving van cultuurprocessen aan de orde mét de invloed daarvan op de onderscheiden uitdrukkingswijzen van de theologie in de loop der eeuwen.

De werkzaamheid van Schreiter's opzet blijkt het duidelijkst uit de twee slothoofdstukken die respectievelijk handelen over volksreligiositeit en syncretisme. Beide verschijnselen genieten momenteel veel aandacht in de theologie. Naar aanleiding van beide onderstreept de auteur het procesmatig karakter van bekering en de mogelijkheid/de noodzaak ze niet op zichzelf te laten. Daarbij mist hij de toch ook wesenlijke sociaalpolitieke componenten van beide verschijnselen die momenteel door hun conviventie met de kerkelijke basisgemeenschappen in de Latijnsamerikaanse bevrijdingstheologie wel worden opgenomen.

Schreiter's moeizame boek over een moeilijke materie is als bouwen aan een eigen theologie: geloofsverstaan binnen de plaatselijke culturele context ook in het Nederlands verkrijgbaar. Helaas zonder het personen- en zakenregister dat deze Engelse editie wel kent.

Rogier van Rossum

James J. Stamoelis, Eastern Orthodox Mission Theology Today, American Society of Missiology Series, No.10, Orbis Books, Maryknoll New York, 1986, XIV en 194 blz., prijs f 18,95; en **Go Forth in Peace, Orthodox Perspectives on Mission**, compiled and edited by Ion Bria, WCC Mission Series No.7, World Council of Churches Geneva, 1986, VIII en 102 blz.

Er verschijnen de laatste jaren veel overzichten van het missie-theologisch denken van de vele richtingen binnen het Christendom. Er zijn monografieën over de oecumenische, de evangelikale, de anglikaanse, rooms-katholieke en zeventdags adventistische missie-theologieën. Ontbrak nog het orthodoxe perspectief. Er was wel het boek: *Martyria/Mission, the witness of the Orthodox Churches today*, edited by Ion Bria, WCC Geneva 1980, maar dit is meer een overzicht van wat alle orthodoxe – Eastern en Oriental – kerken (18 behorend tot het oecumenisch patriarchaat en 6 niet-chalcedonische kerken) konden melden over missie-geschiedenis en huidige missionaire structuren en problemen. Samenvattende werken over het missie-theologische denken ontbraken. De beide hier besproken boeken proberen in deze lacune te voldoen. Stamoelis beperkt zijn studie tot de chalcedonische kerken of tot de kerken die horen tot het oecumenisch patriarchaat in Constantinopel (in het Engels Eastern Orthodox). Rusland, Oost-Europa, Griekenland, Cyprus, de Grieks-Orthodoxe Patriarchaten in het Midden Oosten en Egypte, Japan en Noord-Amerika vormen het geografisch gebied waar deze kerken aanwezig zijn. Het werk uitgegeven door Ion Bria in 1986 is een uitwerking van een boek met dezelfde titel van 1982 en behandelt de inhoud van de orthodoxe consultaties, die door de Commission on World Mission and Evangelism van de Wereldraad van Kerken tussen 1973 en 1985 gehouden werden; hier worden dus ook de niet-chalcedonische (of pre-chalcedonische) kerken meegenomen (in het Engels Oriental Orthodox Churches): de koptische kerken in Egypte en Ethiopië, de Armeense kerken, de Syrische en de Assyrische kerken.

Tussen beide boeken kan men overeenkomsten en verschillen vaststellen. Maar zij vullen elkaar daarom ook aan. Stamoelis geeft een heel stuk geschiedenis van de orthodoxe missie en stelt vast dat tegenwoordig weinig missie-theologische arbeid gebeurt. Daarom put hij uit ecclesiologische en soteriologische denkwijzen binnen de Eastern Orthodox Churches. Zo komt de aandacht te liggen bij de grote rol van de liturgie, het leven van de orthodoxe gemeenschappen en de invloed van de kloosterlijke gemeenschappen. Wanneer deze goed functioneren, zijn zij in zich missionair. Ook de trinitarische fundering van de missie en de incarnatorische benadering komen helder naar

voren. Deze zijn zeker orthodoxe accenten.

Stamoolis is echter terughoudend wanneer het gaat over wat hij noemt: "social and political evangelism". Hij behandelt dan de orthodoxe missie als samenspelster met politieke uitbreidingsambities van vooral de vroegere Russische regering. Deze niet-incarnatorische benadering wordt afgewezen. Dat er echter vandaag wel degelijk een verband is tussen horizontaal en vertikaal heil of dat er over bevrijdingstheologie en contextuele benadering zo veel te doen is, komt niet in het vizier. Wellicht komt dit door het feit, dat Stamoolis secretaris is van de International Fellowship of Evangelical Students in Noord-Amerika. Juist in dit opzicht wordt hij aangevuld door het werk uitgegeven door Bria in 1986. Deze geeft naast de boven vermelde orthodoxe accenten ook aandacht aan "intermediate goals" zoals: liefde en dialoog tussen christenen en niet-christenen, de vertaling van de boodschap in taal en denk-vorm van de ander, het doordringen in de structuren van de maatschappij, het in verband brengen van de wil van God met de onrechtvaardigheid onder ons en de profetische uitdaging ten opzichte van de waarden van de wereld. Op andere plaatsen wordt het woordt "intermediate" niet gebruikt en wordt helder gesteld, dat de relatie tot de wereld wezenlijk tot de missionaire activiteit behoort. Het is duidelijk, dat de orthodoxe consultaties verdere perspectieven geopend hebben. Maar Stamoolis zal weer gelijk hebben, wanneer hij stelt, dat in feite ethocentrisme nog sterk is en het uitstaan naar de ander remt.

Daarom moet men beide boeken tezamen bestuderen. Zij geven een goede kijk op de orthodoxe accenten in de missiologie en op de noodzaak deze te vertalen naar de huidige wereld toe om wille van het héle heil van de héle mens in de héle wereld. De lacune in onze kennis van deze problematiek is nu wel degelijk opgevuld.

Arnulf Camps ofm.

J.A.B. Jongeneel, Het Christendom als Wereldzendingsgodsdienst, Boeken-centrum, Den Haag, 1986, 17 blz., prijs f 9,50.

Deze publikatie bevat de rede, uitgesproken door Jongeneel bij de officiële aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar vanwege de stichting de Zending der Nederlandse Hervormde Kerk in de missiologie aan de Rijksuniversiteit te

Utrecht, op woensdag, 10 december 1986. Onze gelukwensen gaan bij deze gelegenheid uit naar professor en mevrouw Jongeneel die beiden missionair actief zijn. Mevrouw Jongeneel is immers, zo lezen we op bladzijde 12, voorzitter van bovengenoemde stichting en zo blijkbaar mede-werkgever van haar echtgenoot in diens nieuwe functie.

In deze rede gebruikt Jongeneel het door J.C. Hoekendijk geïntroduceerde en door de vijfde wereldzendingconferentie te Willingen (1952) gereciperde schema van kerygma, koinonia en diakonia als kapstok voor zijn eigen beschouwingen. Hij behandelt dientengevolge het Christendom als geloofsverknoggende, gemeenschapsvormende en dienstverlenende zendingsbeweging in de wereldgeschiedenis. Wat evenwel bij Hoekendijk indertijd als verrassend trof, komt na vijftientig jaar, bij mij althans, als vrij traditioneel en zelfs enigszins pretentief over. Zou er bijvoorbeeld geen aanleiding zijn geweest als vierde dimensie aan genoemde trits toe te voegen de liturgische viering? Diverse missiologen hebben sedertdien op de missionaire betekenis van de, het heil hier en nu reeds vierende gemeenschap gewezen. In sommige landen is de viering de enige toegestane manier van getuigen en werven.

Jongeneel begon zijn rede met een reeks aan Barrett (van de bekende *World Christian Encyclopedia*) ontleende statistische gegevens over het aantal christenen in diverse werelddelen, b.v. Latijns Amerika 93,6%; Noord-Amerika 87,1%; Europa 84,2%. Rusland wordt – ik weet niet waarom – apart vermeld met 36,3%.

Wie zulke cijfers hoort en achteraf nog eens leest, zonder dat ze verder worden geanalyseerd, vraagt zich af, of de nieuwe zendingshoogleraar de secularisatie wel serieus neemt. Toen ik op 10 december 1986 de aula in Utrecht dan ook verliet, was dat met een gevoel van "het is te mooi om waar te zijn. Jongeneel leeft blijkbaar in een andere wereld dan ik." Worden, zo was mijn tweede overweging, na lezing, hier de missiologie en de missioloog niet overvraagd? Wat dit laatste betreft doet Jongeneels aanpak me sterk denken aan die van H. Bergema, die in 1956 in Kampen een inaugurele rede uitsprak met als titel: "Universaliteit en eigen kring in de missiologie". Maar we leven nu wel dertig jaar later!

Onder het derde punt van zijn rede houdt Jongeneel een warm pleidooi voor godsdienstvrijheid. Hij noemt in dit verband

Zafrulla Khan als iemand, die binnen de Islam een pleidooi voerde voor de vrijheid, niet alleen om zich bij de islam aan te sluiten, maar ook om die religie te verlaten en een andere te kiezen. Ik vind dit voorbeeld minder goed gekozen, omdat Zafrulla Khan tot de Ahmadiyya beweging behoorde, die sedert 1974 is geëxcommuniceerd. S.A. Rahman zou een beter voorbeeld zijn geweest. Reeds in 1972 hield deze opperrechter in Lahore een gelijksoortig pleidooi op grond van een herinterpretatie van de islamitische wet inzake geloofsafval. Maar dit doet niets af aan de strekking van het betoog van Jongeneel, waarmee ik het helemaal eens ben op dit punt. Het is jammer, dat er zoveel foutjes in de voetnoten zijn geslopen.

Jan Slomp

J.A.B. Jongeneel, Missiologie Deel I Zendingswetenschap, 's-Gravenhage Boekencentrum 1986, 208 blz.

In het eigen voorwoord op dit en een tweede voorziene deel geeft de auteur enkele belangrijke tips over wat men van deze inleiding wel en wat men niet mag verwachten. Jongeneel accepteert de door de werkgemeenschap Missiologie en Oecumenica van het STEGON opgestelde definitie: "missiologie is de wetenschappelijke bestudering van de grondslag, geschiedenis en praxis van de zending van het christendom binnen diverse sociale, economische, culturele, politieke en religieuze contexten". Dit breedste vak binnen de theologische faculteit veronderstelt niet alleen kennis van de Bijbel, de kerkgeschiedenis, de systematische en praktische theologie, maar ook van de godsdienstwetenschappen, de niet-westerse sociologie, de culturele antropologie en dergelijke. Jongeneel kiest welbewust voor een behandeling van de missiologie in haar volle breedte; een aanpak die hij wel riskant vindt, maar minder riskant dan "de door velen bepleitte en gepraktiseerde kerugmatische reductie van de missiologie tot enkel de systematische en/of praktische zendingstheologie" (blz.7).

Hij stelt zich daarbij volstrekt oecumenisch op inzoverre katholieke en protestantse auteurs wat hij noemt "promiscue" worden geciteerd. Voor ons ligt het eerste deel: een formele, geen materiële systematische inleiding tot de studie van de missiologie die naam, begrip, methode, indeling en geschiedenis van de missiologie in haar geheel en van al haar onderdelen inhoudt.

Ter afgrenzing van het tweede deel dat

zendingstheologisch van inhoud gaat worden, spreekt Jongeneel ook van "in het eerste deel wordt vooral de zendingswetenschap behandeld". Beide delen vormen één geheel, maar er is ook een zake-lijke reden voor een opgedeelde uitgave. Dit deel I "leent zich uitstekend als oriëntatie in het empirische vak missiologie", terwijl het tweede deel geschikt is "als stof voor het vak wezen en geschiedenis van het apostolaat in de kerkelijke opleiding". Jongeneel is dus duidelijk over zijn doelstelling die hij zeer nauwgezet uitwerkt. Het is geen boek om uit te lezen, maar om regelmatig te consulteren.

Jongeneel erkent voorafgegaan te zijn door vier Nederlandse missiologische handboeken op academisch niveau, nl. dat van Daubaton uit Hervormde kring, dat van Mulders uit katholieke kring, en de twee gereformeerde collega's Bavinck en Verkuyl. Aan de drie overledenen onder hen draagt hij zijn inleiding op. Die opdracht is meer dan formeel. Jongeneel zet duidelijk hun werk voort.

De lezer zal niet gauw teleurgesteld worden en veel verder zoekwerk bespaard. Hem of haar wordt de weg gewezen naar de grote missiologische vraagstukken en naar de vele honderden missiologische publikaties dienaangaande. Elk hoofdstuk, zelfs elke paragraaf, alle literatuuroverzichten besteden aandacht aan: 1. de historische ontwikkeling; en 2. de actualiteit. De aan de tekst toegevoegde literatuuroverzichten zijn telkens in twee rubrieken ingedeeld: a. bibliografisch gedeelte; b. chronologisch gedeelte. Een personen- en tekstregister komt in deel II. Gezien "de strakke opzet van mijn werk" vindt Jongeneel nóg een zakenregister overbodig.

Mijn eerste en blijvende indruk van dit monnikenwerk was: een goed beargumenteerde bibliografie van alles wat verscheen over de naam van de missiologie, het begrip van de missiologie, de methode van de missiologie en de indeling van de missiologie. Ik wil daarmee geen zweem van onderschatting uitdrukken, want de bibliografische prestatie is indrukwekkend en schikking en beoordeling in hoge mate to the point. Toegang tot Latijnsamerikaans materiaal zou politicologie en economie toegepast op zending ook geïntroduceerd hebben.

Het hele werk staat op de scheiding tussen zendingswetenschap en zendingstheologie, zendingswetenschap die als geesteswetenschap zuiver wetenschappelijke methoden hanteert die algemeen

aanvaard zijn en missiologie als theologische discipline. Op blz. 112 schrijft Jongeneel, dat Alphons Mulders in zijn *Missiologisch Bestek* deze tweedeling in principe aanvaardt, maar wel anders uitwerkt. De (zendings)theologie als geloven bij wijze van nadenken over de zending is inderdaad, zij het op kritische wijze, afhankelijk van wat de menswetenschappen haar aanreiken, maar anderzijds staan hun gegevens niet dusdanig buiten de theologische vraagstelling dat zij er geen innerlijk moment van kunnen worden. Met het oog hierop vind ik vooral hoofdstuk IV, Methoden van de missiologie, te summier. Het blijft teveel binnen de perken van strikt missiologische literatuur. Dé theologische ontwikkelingen terzake vinden elders plaats, en zo blijven de resp. paragrafen metafysica en empirie, deductieve en inductieve methode, descriptie en normering praktisch buiten het debat, vooral rond contextualiteit gevoerd.

Rogier van Rossum

My Neighbour's Faith - And Mine. Theological Discoveries Through Interfaith Dialogue; Dialogue Sub-Unit WCC, A Study Guide, Geneva, Switzerland 1986, 53 blz. SFr. 5,90.

Het Centraal Comité van de Wereldraad van Kerken aanvaardde in 1984 een aanbeveling voor een studieproject van vijf jaar over de vraag wat het betekent christen te zijn in een cultureel, religieus en ideologisch pluriforme wereld. Halverwege deze vijf jaar werd dit boekje gepubliceerd als het voorlopig resultaat van drie consultaties met mensen in heel verschillende situaties. Het boekje bestaat uit negen hoofdstukken:

Samenleven in een religieus pluriforme wereld (1); Schepping (2); Heilige boeken (3); Jezus Christus (4); Beleving van verlossing (5); Getuige zijn (6); Spiritualiteit (7); Gemeenschap (8); Hoop en visie (9). De brochure is geïllustreerd. Van de negen publikaties, genoemd in de bibliografie, wil ik met name wijzen op K. Cracknell, *Towards a New Relationship*, Epworth, London 1986, 198 blz., dat ook in Nederland goede diensten kan bewijzen.

Elk hoofdstuk bestaat uit a. geselecteerde teksten; b. commentaar; c. suggesties voor discussie. Een Duitse editie verschijnt bij Otto Lembeck in Frankfurt. Er zijn opties voor Zweedse, Finse, Indonesische en Japanse edities. De Sectie Interreligieuze Ontmoeting van de Raad van kerken in Nederland bereidt – samen met het Christelijk Pedagogisch Studiecen-

trum – een Nederlandse editie voor, waarbij de discussievragen op de situatie in ons land worden toegespitst. Theologisch zit het boekje vol verrassingen. Het zet aan tot het doen van nieuwe ontdekkingen.

Jan Slomp

Gennadios Limouris (Editor), Church - Kingdom - World, The Church as Mystery and Prophetic Sign, World Council of Churches, Faith and Order Paper No. 130, Genève, 1986, 209 pag., SFr. 19,90.

Dit boek bevat de belangrijkste lezingen die gehouden zijn op een bijeenkomst die de Commissie "Geloof en Kerkorde" van de Wereldraad van Kerken in januari 1985 in Chantilly (Frankrijk) heeft georganiseerd. Deze bijdragen van protestantse, rooms-katholieke en orthodoxe theologen, die veelal het stempel van de eigen theologische traditie dragen, zijn degelijk doortimmerde betogen, die bij de lezer de nodige inzet en kennis vooronderstellen. Voor een deel gaat dit ook op voor de lezers van deze recensie.

Het meest geboeid hebben me de bijdragen van prof. J.M. Lochman "Kerk en Wereld in het Licht van het Koninkrijk Gods" en van prof. N. Nissiotis "De Kerk als een Sacramentele Visie en de Uitdaging van Christelijk Getuigenis". Lochman wijst erop dat in het Evangelie Gods Koninkrijk Jezus Christus zelf is, zoals Tertullianus reeds heeft opgemerkt. Met een verwijzing naar Mk. 1:15 komt hij op de begrippen "bekering" en "geloof", die verder een sleutelpositie blijken te hebben voor de eenheid en de vernieuwing van de Kerk en de menselijke gemeenschap. Prof. Nissiotis zet het traditionele orthodoxe ecclesiologische standpunt, met name dat over de katholiciteit der Kerk, duidelijk en overtuigend uiteen. Verder betoogt hij, dat er ook een "gebroken katholiciteit" is of een "katholiciteit van de zondeval", die in de orthodoxe traditie geleid heeft tot een kerkelijk getuigenis tot vernieuwing van de wereld. Het is interessant te zien hoe de Anglicaan J. Hind aantoonde dat het model van prof. Nissiotis een aantal aspecten van de ervaringen die de Kerk van Engeland in de loop van haar geschiedenis heeft opgedaan, weerspiegelt.

De bijdragen zijn nogal theoretisch. Praktische aanwijzingen komt men nauwelijks tegen. Het voorstel van prof. H. Legrand om naar analogie van Franse en Duitse historici die een gezamenlijke commissie hebben ingesteld om elkaars geschiedenisboekjes te behoeden voor het schetsen

van een onjuist beeld van elkaars geschiedenis, een interkerkelijke commissie op te richten die elkaars leerboeken voor het godsdienstonderwijs in de gaten zou moeten houden, verdient echter m.i. alle steun.

Th. van der Voort

Kenneth Cracknell and Christopher Lamb, *Theology on Full Alert*, Revised and Enlarged Edition, published by the British Council of Churches, London 1986, 143 blz.

Deze tweede uitgave van "Theology on Full Alert" richt zich evenals de eerste uitgave op theologie-docenten en kerkelijke vormingswerkers. Het doel is degenen die verantwoordelijk zijn voor de ambts-opleidingen ervan bewust te maken dat een nieuwe verlichting in het theologisch onderwijs nodig is, omdat onze samenleving multi-religieus geworden is. Het boek bevat 3 delen. Het eerste deel behandelt enkele kwesties m.b.t. theologie-beoefening in multi-religieus perspectief. Het vertrekt vanuit de constatering dat onze theologische opleidingscentra gevangen zitten in een exclusief Europese context en bovendien streven naar erkenning door de academische wereld. Wil onze theologie recht doen aan het religieus pluralisme, dan moet ze open gebroken worden. Hiertegen worden echter vaak bedenkingen geuit: het introduceren van de multi-religieuze dimensie in de theologie-beoefening zou de academische authenticiteit van de theologie aantasten; het gevaar zou bestaan, dat theologen de andere godsdiensten foutief interpreteren; de studenten zouden in verwarring raken en er zou een gebrek aan bronnen zijn. Hoe het ook zij, de Britse kerken komen door het religieus pluralisme steeds vaker voor pastorale problemen te staan die theologische vragen oproepen, welke beantwoord moeten worden. Het tweede deel bevat een aantal verhalen over hoe in de verschillende opleidings-instituten omgegaan wordt met religieus pluralisme. Deze verhalen beperken zich tot de Britse context, met uitzondering van twee verhalen uit India en een verhaal van Jan Slomp over Islam in Europa. Ze bevatten veel informatie over stages en "exposures" in een multi-religieuze setting, het ontwerpen van een onderwijs-programma, het uitnodigen van anders-gelovigen in colleges en het onderwijs over andere godsdiensten in vakken als kerkgeschiedenis en ethiek. Het boek besluit met 5 "aanhangsels", namelijk twee artikelen van de

redacteurs zelf, een lijst met aanbevelingen van een conferentie van de "Association of Centres of Adult Theological Education" n.a.v. de eerste uitgave van "Theology on Full Alert", een lijst van publikaties van de Britse Raad van Kerken en een beredeneerde literatuurlijst. Voor wie meer naar praktische richtlijnen zoekt voor theologie-onderwijs in een religieus-plurale samenleving dan naar nieuwe theologische inzichten of theologische funderingen, is dit een handzaam boek.

Frans Wijzen

Georg Kirchberger: *Neue Dienste und Gemeindestrukturen in der Katholischen Kirche Indonesiens*, Veröffentlichungen des Missionspriesterseminars St. Augustin bei Bonn. Steyler Verlag, 1986, 255 blz.

Het belang van deze dissertatie schuilt in de mogelijkheid, hier in het Westen de problematiek van gemeente-opbouw aan te snijden aan de hand van ontwikkelingen in de Rooms-Katholieke Kerk van Indonesië. De auteur is docent aan de Theologische Hogeschool van Ledalero op Flores. Hij is uitstekend op de hoogte van de leerdocumenten van de Indonesische bisschoppen; hij heeft veldonderzoek verricht naar nieuwe parochiestrukturen en nieuwe kerkelijke ambten en diensten in enige bisdommen, en hij geeft een overzicht van het rooms-katholieke theologische denken over deze ontwikkelingen. Maar men kan vragen stellen bij de theologische methode die de auteur zelf hanteert. Hij formuleert een duidelijk kerkstructureel standpunt: de spreiding van de kerk over vele kleine basisgemeenschappen schept een structureel probleem voor het bestaande priesterambt als leiding van deze gemeenschappen. Dit probleem moet men niet oplossen langs de weg van leken-gemeenteleiders. Men moet gemeenteleiders die zich ter plaatse bewezen hebben tot priester wijden, zonder van hen een academische theologische opleiding te eisen. In deze stellingname zet de auteur zich af tegen anti-institutionele en anti-hiërarchische tendenzen in de Indonesische theologie en het Indonesisch kerkelijk beleid. Hij mist daarin een ambtstheologie, die zich uitdrukkelijk baseert op de sacramentele volmacht van de priester, die zijn oorsprong vindt in Jezus Christus. Een parochie moet een priester als gemeenteleider hebben, om deze volmacht tegenover de gemeente tot uitdrukking te brengen. Deze priesterlijke ambtstheologie is de eerste zorg van de

auteur. Tot een echte theologie van de breder gespreide gemeente-ambten en -diensten komt hij niet, en daarmee evenmin tot een echte theologie van de parochie. Hierdoor honoreert hij niet voldoende de zorg van de rooms-katholieke Indonesische theologen en kerkleiders, om de verantwoordelijkheid van de gelovigen voor hun plaatselijke geloofsgemeenschappen een ecclesiologisch fundament en een kerkelijke gestalte te geven. Hij beoordeelt deze zorg, en heeft daarvoor zijn referentiekader gezocht bij Duitse theologen, die het institutionele karakter van de kerk en de christologische oorsprong van het priesterambt als objectieve voorgegevens voor de plaatselijke geloofsgemeenschappen benadrukken.

Je zou zeggen, een gemiste kans om het rooms-katholiek Indonesisch theologisch denken in zijn context te begrijpen. De auteur geeft ons echter wel de kans de Rooms-Katholieke Kerk in Indonesië te leren kennen. Daarom vind ik het een interessant en tegelijk uitdagend boek.

P. van Hooijdonk

F.X. Meehan, A contemporary social spirituality, Orbis Books, Maryknoll NY, 1982-1984, 133 pag.

Father Meehan is een moraaltheoloog uit Philadelphia, die in dit boek een aantal artikelen gebundeld heeft over concrete maatschappelijke "hot items" als ontwapening, militarisering, milieu, economisch onrecht, relatie eerste-derde wereld, abortus, sexualiteit.

Blijkbaar zijn deze teksten geschreven met de intentie om katholieke christenen in de USA de weg te wijzen naar een meer op de sociaal-maatschappelijke werkelijkheid betrokken geloof. Daartoe legt Meehan het zicht open op de fundamentele menselijke ontwikkeling, die een nieuw sociaal bewustzijn mogelijk maakte en daarmee ook een nieuw verstaan van de samenleving. Dit nu heeft zijn implicaties voor de beleving nú van het evangelie. Bezorgd om de continuïteit van de ontwikkelingen binnen de kerk en daarmee ook de legitimiteit ervan te laten oplichten, situeert Meehan zijn denken aanhakend aan de "main stream" van het sociale katholicisme, zoals dit zijn neerslag krijgt in de officiële documenten en uitspraken van de R.K. Kerk. Jammer genoeg ontbreekt een analyse van de maatschappelijke fenomenen en een diepergaande theologische reflectie, stoelend op een duidelijke handelingsgerichte geloofspra-

xis. Het boek beperkt zich tot één groot gepassioneerd pleidooi voor een brede mentaliteitsverandering of (in de termen van de auteur) voor een sociale spiritualiteit waardoor de privatisering van het geloven en van het pastoraat overwonnen kan worden.

Henny Grøenen

DISK, Als arbeiders het woord nemen, de bijbel als bondgenoot, DISK-cahier nr. 10, Amsterdam 1985, 100 pag., prijs f 7,50.

De redactie van de DISK-cahiers heeft, geïnspireerd door eerder werk van Jaap Tuk en door ervaringen met bijbelgroepen van arbeiders, het initiatief genomen tot deze publikatie. Jaap Tuk is een arbeider uit Rotterdam in de VUT, maar nu door de bisschop aangesteld als medewerker van de industriepastor. Meditaties van hem over teksten uit Marcus en Exodus werden herdrukt en aangevuld met gedachten n.a.v. het boek Hosea. Ries Maaswinkel schreef een inleiding over begrippen als "partijdige lezing" en "toe-eigening door arbeiders". Een drietal bijbelgroepen, uit Hengelo, de IJmond en Rotterdam, stonden samenvattende verslagen van gesprekken af, opdat anderen ervan zouden leren en op een spoor gezet zouden worden. Teksten waren hier Luc.1,5-13, Mt.20,1-28, Luc.10,25-37 en 1 Sam.22:30 en 31. De bundel sluit af met een methodische handreiking voor bijbelgroepen en een korte literatuurlijst. Het boekje heeft geen exegetische pretenties. Men wil slechts bevorderen dat arbeiders zich groepsgewijs de bijbel op grond van de ervaringen en strijd weer toeëigenen. Want: "Het is een boek van op weg gaan, uittocht, bevrijding. Het hoort in de handen van hen die naar het beloofde land op weg zijn" (4).

De bijbel speelt in arbeiderskringen geen grote rol. Wel is er bij velen nog een ambivalente verhouding tot de eigen christelijke opvoeding en de kerk. De kloof met parochies en gemeenten is meestal groot. Om bij DISK-groepen de drempel voor bijbellezen te verlagen lijkt de bundel geschikt. Er wordt immers beschreven hoe het gaat en wat er gedeeld wordt. Ook voor "gewone" pastores is de bundel lezenswaard. Misschien door een eerste irritatie heen, kan men zichzelf betrappen op de vergeestelijking en het moralisme, die zo gemakkelijk de eigen bijbeluitleg kleuren, omdat ervaringen van arbeiders weinig door klinken.

Hans Oldenhof

English Summaries

Theme: Future of Mission

The questions about "Future of Mission" seem to have become stronger and stronger in the last few years. Three famous missiological reviews spent their jubilee-issue to the theme of "Future of Mission": *International Review of Mission* (1912-1987), *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft* (1911-1986) and *Missiology* (1972-1987). The Missiological Society, the Dutch ecumenical union of missiologists, devoted their semi-annual meeting in february 1987 to the theme of "Future of Mission, in the context of the Dutch Mission-Organisations". This issue of *Wereld en Zending* links on to this meeting.

Arie van Elven gives a vision on Future of Mission from catholic circles. To be credible, ecumenical co-operation is more urgent than ever. Mission is being done primarily in and from one's own religious community but always open to worldwide dimensions.

Paul van der Laan gives an evangelical vision. The task is evident: converting all people to Christ. The modern means of communication give us infinite possibilities. If every person is converted to God, the social-economical acting of the people will create a more just world.

Jaap van Slageren reflects about "Future of Mission" from protestant, ecumenical circles. The rupture between christianity and western culture has to be surmounted. Involvement in the problems of economical injustice, poverty, sensibility for grass-root situations pave the way to the future. A re-interpretation of the Scripture in a radical sense can help to overcome the fatal polarisation between evangelicals and ecumenicals.

Gerard Siebert gives, next to the preceding reflections, a concrete outline of a missionary way of pastoral work in the secularized environment of the city of Utrecht, where the religious communities have become anonymous minorities.

Rogier van Rossum describes a totally different approach of re-evangelisation in the diocese of Roermond, the province of Limburg, where bishop Gijsen and his co-operators try to mould the pluriform, open and engaged catholics to an unambiguous doctrine.

Donald McGavran, the wellknown American evangelical spokesman, argues together with **Raymond Fung** of the ecumenical World Council of Churches about ways for a worldstrategy for mission. Is mission possible via the power of the modern media and is mission reliable when it is detached primarily from current problems of life?

Chronicle

Jan Slomp reviews the three issues on "Future of Mission" of the above mentioned missiological periodicals. The catholic **Dutch Mission-Council** had adopted a new text about purpose and policy. We give the complete text.

Varia

Dienst Over Grenzen, DOG, meditation-organisation for sending-out developmentworkers, has existed 25 years. **Job van Meile** and **Sipko de Boer** write on the relation between Testimony, Service and Justice and on Religion and Development. In practice, unjustified dividing lines easily arise between mission and development.

Bibliography

Leny Lagerwerf has composed, for the 15th time, a very detailed bibliography of Dutch missiological literature in 1986 in books and in 60 periodicals.

WERELD EN ZENDING

● Wereld en Zending is een missiologisch tijdschrift, gezamenlijk uitgegeven door de Nederlandse Zendingsraad in Amsterdam en de Nederlandse Missieraad in Den Bosch. Ook België is in de redactie vertegenwoordigd.

● Ontwikkelingen en ervaringen in kerk en theologie in de derde wereld worden geregistreerd en vanuit het evangelie kritisch doordacht, in samenhang met dezelfde vragen in onze westerse landen.

● Missionair engagement kan niet bestaan zonder inspanning voor een betere samenleving, bestrijding van onrecht, armoede en onvrede. Christenen moeten die strijd voeren in dialoog met andere godsdiensten en levensovertuigingen.

● Wereld en Zending wil zijn een ontmoetingsplaats van mensen die zich beroepsmatig bezighouden met missionaire wetenschappen in de derde wereld en in onze westerse landen met mensen die in landelijke organisaties en in plaatselijke gemeenten en parochies op het terrein van missie/zending, wereld-diakonaat en ontwikkelingssamenwerking een voorttrekkende taak hebben in begeleiding, bewustwording en actie.

● Wereld en Zending wil zijn een forum van reflectie over de actuele missionaire vragen in de derde wereld en in onze westerse landen.

GEPLAND VOOR 1987 e.v.

- Kerk-zijn in China: een nieuw begin
- Missionaire perspectieven uit België
- Missionering en geld
- Zending met de armen
- Kerken en wereldvoedselvraagstuk
- Bijbelgebruik in de derde wereld

Bestelbon

Wereld en Zending. Prins Hendriklaan 37,
1075 BA Amsterdam.
Bestellingen ook per giro nr. 563 53 38 t.n.v.
Wereld en Zending, Amsterdam
of telefonisch 020-717654.

Ondergetekende abonneert zich op
Wereld en Zending.

- jaarabonnement à f 35,—
 studentenabonnement 1986 à f 25,—
en kiest als geschenk themanummer

.....
bestelt (een van) de volgende

themanummers:

- Model van kerk-zijn; à f 10,—
basisgemeenschappen
in Brazilië (1987/2)
 Daklozen ver weg en dichtbij à f 10,—
(1987/1)
 Spiritualiteit à f 10,—
 Missionaris-cultuur à f 10,—
 Interreligieuze dialoog à f 10,—
 Economie, cultuur en evangelie à f 10,—
 India à f 7,50
 Missionaire opleiding à f 7,50
 Terugkoppeling à f 7,50
 Zuid-Afrika à f 7,50
 De stad à f 6,—
 Islam à f 6,—
 Afrika à f 6,—

Alle prijzen zijn incl. verzendkosten.

Naam:

Adres:

Postcode/plaats: